

หอสมุดแห่งชาติ
กรุงเทพฯ

สารนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาพิชัยดาบหัก

สาธิตพระยศของ

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาพิชัยดาบหัก

และ

สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเดชาดิศร

(ภาคที่ ๑)

พิมพ์ในนามพระวชิรญาณโสมภพ

มหาเสวกโท พระยามโนปกรณัมวิจิตร (ที่สม. ดุสิตวงศ์) ป.ม., ท.จ.ว.

ณ เหววัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๒

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกโท พระยามโนปกรณนิติ-
ราชา (ก่อน หุตระรังสี) ป.ม., ท.จ.ว. ซึ่งกำหนด ณ วันที่ ๕ เมษายน
พุทธศักราช ๒๔๗๒ เจ้าภาพมาขอให้กรมศึกษาธิการช่วยจัดทำเรื่อง
หนังสือสำหรับพิมพ์บนอนุสรณ์เด็กเร่ร่อนหนังสือ กรมศึกษาธิการจึงเลือก
เรื่องตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชให้ไปพิมพ์ตามประสงค์

เรื่องตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คือ ด้ายพระหัตถ์ทรงมีไปมาได้ตอบกันใน
ระหว่างสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กับ สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาธิราชฉันทนาถาภิเษก กรมพระยาเดชาธิราช
๒๔๗๕ จนถึง พุทธศักราช ๒๔๗๖ ซึ่งทายาทของสมเด็จพระเจ้าบรม-
วงศ์เธอทั้ง ๒ พระองค์นั้น ประทานให้เป็นสมบัติของชาติ กรมศึกษาธิการ
ได้นำโดยพระหัตถ์ตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในหนังสืออารสา กรมศึกษา
ธิการเป็นหนังสือต้นฉบับของกรม พิมพ์ออก ๒ เดือนเต็ม กรมศึกษาธิการ
ฉบับพิมพ์ ๓ เดือน ๒ เดือนตุลาคม ๒๔๗๖ เป็นต้นมา ปรากฏว่ามี
ผู้พอใจอ่านมาก เพราะเรื่องน่ายกย่องกษัตริย์ชาติ คือ ป. วรรณคดี
โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และอื่น ๆ อีก ตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
นำลงพิมพ์ในอารสา กรมศึกษาธิการเดือนนี้ เพียงด้ายพระหัตถ์ทรงมีไปมาได้
ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๕ และ พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งเป็นหนังสือมากพอ

(๗)

กัศรวอมพมพเป็นเต็ม ๓ ไต่ จึงได้ให้รอมพมพในคราวนี้ ดังนี้
นั้นจะได้นำลงพิมพ์ในหนังสือวารสารก็อปากตร์ต่อไป โดยลำดับ

กรมศึกษาธิการขอเสนอโมทนาคุณคุณบุญวาทย์ ซึ่งเจ้าภาพให้พิมพ์
หนังสือต้นแบบให้เป็นที่ประโยชน์แก่พระมหากษัตริย์ หากผลอันใดจากสิ่งนี้บังเกิด
เพราะคุณศุภกิจคุณไชย ขอสนองนงนงดำไว้แก่นักศึกษาจำนวนมากอันอยู่ใน
มหาวิทยาลัยมหิดล และพระยามโนปกรณนิติศาสตร์ผู้ทรงคุณคุณคุณคุณ
ความความดีด้วยในชั้นปริญญาทุกประการ เทอญ.

กรมศึกษาธิการ

๒๒ มีนาคม ๒๕๑๒

พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์)

ชาติ ๑๕ กรกฎาคม ๒๔๒๖

มรณะ ๑ ตุลาคม ๒๔๙๑

ประวัติ

มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณนิติธาดา นามเดิม ถิ่น
หุดะรังห์ เกิดเมื่อวันอังคาร แรม ๘ ค่ำ เดือน ๘ บวชเณรตรงกับ
วันที่ ๓๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘ ที่บ้านถนนศรีเพชร ตำบล
พาทริก จังหวัดพระนคร เป็นบุตรคนโตของของนายฮวด และ
นางแพ้ว หุดะรังห์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ได้เริ่มเข้าเรียนวิชาหนังสือไทย
ที่วัดเฉยเมย (วัดราชบูรณะ) เป็นเวลา ๕ ปี สอบได้ประโยค ๓
จึงได้ย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนเสนาภูกุดาน ในพระบรมมหาราชวัง เป็น
เวลา ๕ เดือน แล้วได้เข้าศึกษาวิชาหนังสือไทยที่วัดจักรวรรดิ สอบ
ได้ประโยค ๒ ได้ทันที เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้เข้า
ศึกษาวิชาภาษาอังกฤษที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เป็นเวลา ๕ ปี สอบได้
ชั้น ๔ ได้ จึงได้เข้าศึกษาที่จากกฎหมาย ณ โรงเรียนกฎหมายกระทรวง
ยุติธรรม เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ สอบได้ได้เป็นเนติบัณฑิต
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ เริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรม เมื่อ
วันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นนักเรียนด้านกระทรวงยุติธรรม
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐ บาท เป็นชนชั้น วันที่ ๓ เมษายน
พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้รับตำแหน่งเป็นเสมียนตรา กระทรวงยุติธรรม ได้รับ
พระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๒๐๐ บาท และในเดือนมีนาคมปีเดียวกัน
ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นทอจประคัมสุพิชาภรณ์การ วันที่ ๑๗
มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๗ รัฐบาลได้ส่งไปศึกษาที่จากกฎหมาย ณ ประเทศ
อังกฤษ ได้ศึกษาที่จากกฎหมายในสำนักเกรซอิน อยู่เป็นเวลา ๑ ปี
สอบได้กฎหมายอังกฤษได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒

กตบเซามารบราชการเมื่อวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ โดยได้รับ
ตำแหน่งเป็นผู้พหภาษาต่างประเทศราชเลขาพิเศษและคำอำนวยการ
รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐๐ บาท ในปลายปีได้รับพระราช
ทานยศและบรรดาศักดิ์ เป็นมาเห็นใจในการรับราชการของพระเดช
พระคุณ และได้เลื่อนตำแหน่งหน้าราชการเป็นลำดับ คือ :-

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่ง
ผู้พหภาษาต่างประเทศราชเลขาพิเศษ และคำอำนวยการรับพระราชทาน
ยศ เป็นอำมาตย์โท รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่ง
ผู้พหภาษาต่างประเทศรับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๕๗ เดือนกันยายน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
ย้ายจากคำต่างประเทศมาดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้พิพากษาตรี
รับพระราชทานยศเป็นเสวกเอก รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๕๐ บาท
เดือนมีนาคม เป็นกรรมการเนติบัญญัติยสภา ในวันที่ ๒๕ มีนาคม
จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาม ในปรภณนตราชดา

พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๗๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๐ เดือนกุมภาพันธ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการ ได้รับพระ
ราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๗๕๐ บาท เดือนมีนาคม ได้รับพระราชทานยศ
เป็นมหาอำมาตย์ตรี

พ.ศ. ๒๔๖๓ เดือนเมษายน ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ
๗๐๐ บาท เดือนกันยายน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรง

ตำแหน่งสมุหพระนิเทศาบดี รับพระราชทานยศเป็นมหาณรงค์ศรี รับ
พระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๓๐๐๐ บาท ใน
เดือนเมษายน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งองคมนตรี
ที่ปรึกษาราชการในพระองค์ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้มาเป็นปลัดตุลาการของกระทรวงเกษตราธิการ เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน

พ.ศ. ๒๔๖๓

พ.ศ. ๒๔๖๓ เดือนเมษายน ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ
๓๓๐๐ บาท เดือนสิงหาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่
ปรึกษากฎหมายสภาเผยแผ่พาณิชย์

พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๓๓๕๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๕ เดือนเมษายน ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ
๓๖๐๐ บาท เดือนตุลาคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรง
ตำแหน่งปลัดตุลาการของกระทรวงพาณิชย์ และในเดือนมกราคม ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการศาลฎีกา ได้รับพระราชทาน
เงินเดือน ๆ ละ ๓๖๕๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๓๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๓๓๕๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๖๘ ในเดือนเมษายน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ และในเดือน
ตุลาคม ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการอำนวยการ
ศึกษาและกรรมการร่างกฎหมายอีก ๒ ตำแหน่ง

พ.ศ. ๒๔๗๐ ในเดือนเมษายน ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๓๕๐๐ บาท และในเดือนกันยายน จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการของกมนคร

พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้รับพระราชทานยศเป็นมหาอำมาตย์โท

พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๔๐๐๐ บาท

พ.ศ. ๒๔๗๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการของกมนคร

พ.ศ. ๒๔๗๕ วันที่ ๒๗ มิถุนายน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งประธาน กรรมการ กนธราชอุทร และเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง วันที่ ๑๗ กรกฎาคม เป็นต้นมาจึงได้ย้ายแทนราชอุทร และในวันที่ ๓๐ ธันวาคม ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งได้รับพระราชทานเป็นบำเหน็จในคราวรับราชการสนองพระเดชพระคุณ คือ :-

ดุษฎีภรณ์ พ.ศ. ๒๔๕๒ เหรียญรัชมังกลาภิเศก (เงิน)

พฤตศักราช พ.ศ. ๒๔๕๔ เหรียญบรมราชูปถัมภ์รัชกาลที่ ๖

มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๔ เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้นที่ ๓

ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ เหรียญคุณวุฒิมาตาธรรมปิทยาย

มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ตราทพยาภรณ์ช้างเผือก ชั้นที่ ๕

ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ตราภรณ์นาภรณ์ช้างเผือก ชั้นที่ ๕

พฤตศักราช พ.ศ. ๒๔๕๗ ตราภรณ์นาภรณ์มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๓

ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ตราพระราชกฤษฎีกาชั้นที่ ๓
 ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ดำเนินตั้งมาชิกตติยจุตจวมเกล้าพิเศษ
 ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ทศกัณฐ์จุตจวมเกล้า
 พ.ศ. ๒๔๖๗ เหยี่ยญทงบมรราชากิเชกรชีกาดที่ ๗
 กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ เหยี่ยญรัตนภทรชนที่ ๕ ป.ป.ร.
 ลงยากรขอตั้งเงิน

พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๗ ประถมภทรนงกฏอัยยาม
 มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗ เหยี่ยญจักรพรรดิมาดา

พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ทศกัณฐ์จุตจวมเกล้าพิเศษ

พระยามโนปกรณนิติชาดา เป็นบุตรคนโตทำและเป็นคนสุดท้ายของ
 ธงทามบิดามารดา พี่น้องรวมบิดามารดาของพระยามโนปกรณ
 นิติชาดา มีเป็นลำดับดังนี้ คือ ๓. นางอนาย จันทร์นาย ๒. คุณหญิง
 ศาทรุระคือปี (ชม กุญชร ณ อยุธยา) ๓. พระยาสาครตณากิรัช
 (หน้า หุระสิงห์) ๔. พระยาธรรมพิถกษตรการ (เกษรดี หุระสิงห์)
 และ ๕. พระยามโนปกรณนิติชาดา (ก้อน หุระสิงห์)

พระยามโนปกรณนิติชาดา ได้เริ่มเข้ารับราชการสนองพระเดช
 พระคุณเมื่อน้อยได้ ๑๗ ปีบริบูรณ์ ในแต่ย์กนั้นได้เริ่มศึกษาวิชา
 กฎหมายไทยและดำเร้งเป็นเนติบัณฑิตในปีต่อมา ขณะเมื่อน้อยได้
 เพียง ๒๐ ปีเศษ ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงประคิษฐ์
 พิจารณการ พยอายุได้ ๒๓ ปี ก็ได้เดินทางไปศึกษาวิชากฎหมายใน
 ประเทศอังกฤษโดยเป็นนักเรียนของรัฐบาล ไปศึกษาในประเทศ
 อังกฤษเป็นเวลา ๓ ปี กับ ๖ เดือน จึงได้กลับมาเข้ารับราชการต่อไป

ภายหลังที่กลับจากประเทศอังกฤษแล้ว ได้ทำการสมัครกับบุตรพระยา
 วิเชียรโกษา คือคุณนิตย์ ฐานันต์ ซึ่งได้เป็นคุณหญิงมโนปรณ
 นิตชาดาในเวลาต่อมา ได้สมัครสมัครกับบุตรเขยต่อมา จนคุณหญิง
 มโนปรณนิตชาดา ซึ่งได้รับราชการเป็นนางสนองพระโอษฐ์ใน
 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี แห่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
 เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๘) ได้สิ้นชีพิตักษัยโดยประสูติบุตรคนแรก
 คือ ในขณะที่ยังดำรงพระยศเป็นประไพประเทศอินโดจีน เมื่อ
 วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ อันเป็นเหตุการณ์ที่น่าความโศกเศร้า
 ถาถายมาสู่พระยามโนปรณนิตชาดาอย่างใหญ่หลวง

พระยามโนปรณนิตชาดา เป็นผู้ที่มีความรู้ในวิชากฎหมายเป็น
 อย่างดี เป็นอาจารย์สอนกฎหมายที่มหาวิทยาลัยแห่งพ่อใจในคำสอน และ
 เป็นผู้พูดภาษาที่คมคาย ในความยุติธรรมและความซื่อสัตย์สุจริตค
 ณะดี โดยเหตุนี้ พระยามโนปรณนิตชาดาจึงได้รับเลือกให้เป็น
 ประธานกรรมการคณะกรรมการ ซึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหาร ในสมัยที่
 ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบ
 ประชาธิปไตย และต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้
 เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของประเทศไทย ในสมัยประชาธิปไตยนี้
 พระยามโนปรณนิตชาดาได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งน
 ายกรัฐมนตรี เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ หลังจากนั้นได้อพยพ
 ครอบครัวไปอยู่ในเมืองบึงพระริมด้วยบุตรชาย อันเกิดแต่นางเซ
 หุตรสังข์ คือนายคุณ หุตรสังข์ ซึ่งในขณะนั้นนายโตประมาณ ๓ รอบ
 ระยะเวลาอยู่ในเมืองบึงได้ใช้ชีวิตอย่างสงบเรียบง่าย ถึงจุดที่ประจำตัวค
 ณะเขาใจได้สมัครสมัครและเกษียณอายุแล้วหนึ่งปี มีไปเยี่ยม

๓๐ วัน ช่างกรงคอยคนบนลาดับ ความ
 ทรงจำได้ถนัดจนมาทละน้อย เริ่มพูดคำใดบ้างบ้างคำ แต่ร่างกายทรง
 แขนงข้างหนึ่งแถมหมดความรังเกียจเห็นใจไม่ได้ นายแพทย์ได้เข้าใจได้
 เยียวยาของเดิมกล่าวถึง ช่างกรงคอยคนบนลาดับ พิศวได้เลือก
 เบนปรกติ ร่างกายแถมข้างหนึ่งหมดความรังเกียจเห็นใจไม่ได้
 ใต้วง บรตตามาตและมิตรต่างก็มีอาการหวงอย่างเต็มที่ ได้สังเกต
 เบียดกันพยายามถ่วงถ่วงจนกระทั่งถึงคืน โดยไม่เห็นแก่เห็นใจเห็นชอบ
 ทั้งนายแพทย์เองก็ดูพยายามรักษาอย่างเต็มที่จนกว่าจะหมดทุกคน
 มีความหวังที่จะได้เห็นพระยามโปกร์จนเนตราชดา ทายเบนปรกติดังเดิม
 แต่ครั้นแล้วในคืนวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๓ ช่างกรงก็กลับทรุด
 หนักลง โดยมีจักษุแพทย์คนไหนคนหนึ่งมาเห็นด้วยกับเมื่อแรกเริ่มจนเจ็บชอกชางหนึ่ง
 แต่ในคืนวันสุดท้ายนายแพทย์จะเยียวยาไว้ได้ ทำนกลางความโศก
 เศร้าซาตย์ของบรรดาญาติมิตร พระยามโปกร์จนเนตราชดา ก็ได้
 ถึงอนิจกรรมโดยอาการชั่งงับ ในคืนที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๓
 ณ บ้านถนนบวการเจอมือ เมืองบ่งงี้ ล้านอนอายุได้ ๖๕ ปี ๒ เดือน
 กับ ๑๕ วัน

อนึ่ง เพื่อให้ประวัติของพระยามโปกร์จนเนตราชดา บรรดาบริวาร
 ขัน ทายเจ้าภาพได้ไปเฝ้าของพระยามโปกร์จนเนตราชดาตามดี และ
 พระยาศรวิธราชดา ซึ่งเป็นบุตรโอรสของพระยามโปกร์จนเนตราชดา
 ในปกครองเนตราชดา เรียบร้อยความเกี่ยวกับพระยามโปกร์จนเนตราชดา
 อันเป็นต้นแห่งประวัติ ซึ่งท่านทั้งสองก็ได้กรุณาเขียนให้และได้
 นำลงคือท้ายประวัตินี้แล้ว เจ้าภาพจึงขอขอบคุณท่านทั้งสองไว้ ณ
 ที่นี้ด้วย.

ไปนอกกับเจ้าคุณมโน ฯ

โดยฐานะที่ข้าพเจ้าได้ร่วมเดินทางไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศอังกฤษกับเจ้าคุณมโนปกครองเทศาภิบาล ในงานพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณ ทางเจ้าภาพได้ขอร้องให้ข้าพเจ้าเขียนข้อความเด็ก ๆ น้อย ๆ เกี่ยวกับกวี ไปศึกษาวิชาด้วยกัน เพื่อรวบรวมตีพิมพ์ ในสมุดหนังสือที่จะได้แจกเป็นมรดกแก่ท่านผู้มาแต่คงในครอบครัวแก่ท่านเจ้าคุณในวาระสุดท้าย

นอกจากได้เดินทางไปศึกษาวิชาด้วยกันแล้ว ข้าพเจ้ายังได้เคยร่วมงานกับเจ้าคุณมโน ฯ ในกองตำกกระทรวงยุติธรรม เมื่อเริ่มแรกตราพเจ้าเขารบราชการ และในขณะสุดท้ายภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ข้าพเจ้าก็ได้ออกงานการเมืองกับเจ้าคุณมโน ฯ อีกด้วย ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอมตขจร ไตร่ตรองช่วยเหลือในงานศพของท่าน แม้แต่เป็นส่วนเพียงเล็กน้อย

อย่างไรก็ตามข้อความที่ข้าพเจ้าจะเขียนต่อไปนี้ คงน่าจะเป็นการเล่าเรื่องแต่เกิดเหตุเกี่ยวกับกันไป นอก ของเจ้าคุณมโน ฯ กับข้าพเจ้ามากกว่าที่จะเป็นบทความที่จะเป็นประโยชน์จริง ๆ คง ๆ ในสารคดีหรือวรรณคดี เพราะฉนั้นถ้าหากข้อความเหล่านี้จะทำให้ท่านเขินอายหรือเสียเวลาอ่านโดยไร้ผล ข้าพเจ้าก็ขอขอร้องงดวงหน้าใจด้วย

การออกเดินทาง เมื่อเราทั้งสองได้รบคำสั่งและเตรียมตัวพร้อมแล้ว เราก็ได้ขอลงเรือที่จะพาเราไป เรือที่จะพาเราออกจากกรุงเทพฯ ฯ นั้นชื่อเรือ "เคต" ซึ่งผู้ชำนาญคนคงจะยังจำได้ ใน

เที่ยวถนนเฉยๆ เรายังได้กำหนดจะออกจากท่า (ห้างสดา) เวลาเช้า
ในวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ซึ่งเวลาที่กำหนดนั้นออกจะเป็น
เวลาไม่สู้เหมาะสักหน่อย เพราะสมัยนั้นการคมนาคมยังไม่ดีสัก
แม่เพียงแค่ว่าทางสดา เช่นรถยนต์ไม้ เรือยนต์ไม้ ข้างตกของ
ใช้รถม้าสำหรับทางบก และทางน้ำใช้เรือกลไฟ ฉะนั้นท่านผู้ใหญ่
ในกระทรวงยุติธรรมจึงได้กรุณาอนุญาตให้เรารับรถของกระทรวง
ยุติธรรม (คนกวาดเท้า ซึ่งเป็นเรือกลไฟ) เป็นพาหนะที่จะพาเราไป
ตั้งเรือเต็ด และได้ส่งให้มาคอยรับเราที่ท่าไปรษณีย์ (หน้าวัดราช
บูรณะ) แต่มัค เราทั้งสองก็ได้นัดไปพร้อมกันทันที เราได้ไปถึงที่นค
ตั้งแคบงมด ๆ พร้อมด้วยหีบกระเป๋าของเราสองเครื่องเดินทาง แต่แทนที่จะ
ได้เห็นเรือจนทรรคช้อยๆ เราได้เห็นแต่เรือจ้างจอดอยู่ ๓-๔ ลำ และ
สภาพในเรือแสดงว่าคนแจวนอนหลับช้อย เราคอยเรือจนทรรคช้อยต่าง ๆ
แต่เรือจนทรรคก็ไม่มี เวลาที่จอนเราทักท้วง เราจึงคิดสงสัยใจไม่คอย
คช้อย และปลุกคนแจวข้างบนบนของตง ว่าข้างให้ไปส่งห้างสดา ผู้แจว
คงจะเถาได้ว่าเราทั้งสองออกก็แจวเพียงไรในขณะที่อยู่ในเรือจ้าง เพราะ
เมื่อเห็นแสงระจอนต์ข้างบน คงกนาพกาตักปรากฏว่าทกนาพกาเคี้ยว
เกินกำหนดเวลาเรือออก เพราะหตทเป็นเวลานางเซียว เรือจ้างคง
ตั้งตงไม่ได้เร็ว แต่ตั้งกระหนเมือไปถึงทนาห้างสดา เรือเตดก็ได
ออกจากท่าแล้ว และกำลังจะใช้จักรตงตงไป คนเรือเห็นเราโบกไม้
โบกมือเรียกก็หยุด แต่ปรัดช้อยบนโตตงรบเราทักตางเมื่อนานเอง
เป็นอันจาวเราได้ออกเดินทางไปได้ในวันนั้น แต่ด้วยคความกระหัด
กระหอย เพื่อนฝูงและทนาทเคาพทบคช้อย ซึ่งกรุณามาคอยส่งทนาเรือ

ก็ไม่มีโอกาสที่จะได้พบประตอร์ชวยพรแก่เรา ส่วนเรือจันทรมันได้
ทอดานในภายหลังว่าติดแหงซ้อยในอู่อกไม่ได้จึงฉีกมัน

เรือเคตโตพาเราไปเปลี่ยนลงเรือใหญ่ที่ดังคโปร้ เรือใหญ่ชื่อ
Grosvenor เป็นเรือที่พระเจ้าเราไปจนถึงเกาะอังกฤษ โดยเราซื้อตั๋วไป
ทางเรือคตชคทาง ไม่ได้ไปทางบก เพราะเราไปกินโดยดำพั้งซึ่งคน
เท่านั้น ไม่มีใครที่คุ้นเคยกับการเดินทางกับไม่ได้ด้วย

ระหว่างเดินทาง เหตุการณ์ระหว่างเดินทางในตู้จะมีอะไรนัก
นอกจากจะกล่าวกันว่าข้าพเจ้าเป็นคนขี้นมาสดน เจ้าคุณมโน ๆ คน
ต้น ๆ ไม่มา เจ้าคุณมโน ๆ จึงต้องรับหน้าที่แทนพลเอกชวย
เหลือข้าพเจ้า ซึ่งเลขบจะกล่าวได้ว่า คตชคทางตั้งแต่ออกจากปากน้ำ
เจ้าพระยาจนถึงเมืองยิบรอลตา (Gibraltar) ข้าพเจ้าเฝ้าคนเรือ
นอกจากจะอยู่ที่เรือเดินอยู่ในช่องแคบ ฉะนั้นจึงนับว่าเจ้าคุณมโน ๆ
มีงานทำมากชวยในการรักษาของคชยปรนนิบัติข้าพเจ้า ซึ่งต้องนอนอยู่ใน
ห้องมากกว่าชนมาชาวบน แต่เมื่อยออกจากยิบรอลตาแล้ว เรือเข้าสู
มหาสมุทรแอตแลนติกและผ่านไปไบเบอซบัสเก (Bay of Biscay)
ซึ่งทะเลมคดจนถึงเท่าหรือดังกล่าวที่เราไป จนกระทั่งเรืออยู่ในร่อง
คลื่นเราไม่เห็นอะไรทั้งดซึ่งข้าง แดร์ดังเห็นชอนอย่างจาเราอยู่ระหว่าง
กำแพงน้ำเตย ซึ่งอาจนับว่าระยะเช่นระยะที่นำกลวดีสุดของการ
เดินทาง เพราะนอกจากคลื่นแรงแล้วลมก็จคด้วย มีอันจะเอาได้ว่า
คลื่นตนแรงจคเพียงไร เมื่อเรือถึงจจึงว่าที่ ไตรวมประทานอาหารเรา
คซึ่งได้มีนมพอกนจานแฉะถอยเจอนคก และชณะที่เรายนหรือเดิน
บนคาตฟ้า เราจะต้องเกาะลูกกรงเรือหรือยึดเหนี่ยวถึงกมันกันเช แต่

เป็นการนำประหลาดว่าในตอนเช้าเราไม่มาคนเดียว ระหว่างที่เรือโคลงเคลงอยู่บนคลื่นอันใหญ่ของช่องแคบเซนต์ปีเตอร์ ชาวเราไปนั่งโต๊ะรับประทานอาหาร และขึ้นไปเดินเล่นบนดาดฟ้าอย่างปกติ ส่วนเจ้าคุณมโน ๆ กลับเป็นฝ่ายมาแต่ห้องนอนในตอนนั้น และชาวเราตั้งรับหน้าทิวเป็นอุปถัมภ์ช่วยเหลือเจ้าคุณมโน ๆ และไม่ว่าเจ้าคุณมโน ๆ เท่านั้นที่มาตอนในเบย์เซนต์ปีเตอร์ แม้ฝรั่ง ๆ อีกหลายคนก็ไม่มาในตอนนั้น ๆ ก็มามาในตอนอื่นเหมือนกัน ส่วนชาวเราไม่มาอีกจนถึงเกาะอังกฤษ และได้รับคำอธิบายว่าเป็นเพราะร่างกายเคยชินโดยได้เมามาเสียมากแล้ว

ถึงเกาะอังกฤษ เรือ Gnelseau ได้พาเราไปถึงเมืองท่าซัมแทมตัน (Southampton) เกาะอังกฤษ เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๑๘๕๗ เวลาเช้าตรู่ (ก่อนสว่างฟ้าดอกร) เรือได้จอดให้คนโดยสารที่จะขึ้นบกที่เมืองนี้ ซึ่งรวมทั้งเราด้วย รับประทานอาหารเช้าคงแต่ขมด พอสว่างเรือจอดเรียบร้อยแล้ว เจ้าคุณพรหมทัตศรีพดาส์ (แอดมิงนิสตรานนท์) โดลงมารับเราถึงเรือ โดยผู้ดูแลนักเรียนของกระทรวงยุติธรรม (Mr. E. H. Coombe) จดใ้มารับ เมื่อเจ้าคุณพรหมทัต ๆ ได้พาเราขึ้นบกแล้วนำไปขึ้นนั่งในท้องรถไฟที่จะไปยังกรุงลอนดอนเรียบร้อยแล้ว เจ้าคุณพรหมทัต ๆ ก็คงไปหาของเข้ารับประทาน และตั้งเราไว้ในรถไฟแต่สองคน ที่รถไฟออกโดยเจ้าคุณพรหมทัต ๆ ยังหาได้กลับมาไม่ เราต้องคนรู้สึกอึดใจเพราะเกรงว่าเมื่อกองลอนดอนก็ไม่ไว้ระไปทางไหน แต่แม้จะได้รับประทานอาหารอีกนั้นแต่ก็ไม่เห็นมีทางใดที่จะท่านชกจากนงเรือไปไนรถไฟ ครั้นเดินทางมาได้สักหน่อย

รถไฟหยุดที่สถานีตามทาง นายสถานีได้มาบอกว่า เพื่อนของเราได้
โทรเลขบอกมาให้เราคงคอยอยู่ที่สถานีนี้ เราจะตามมารถเที่ยวหลัง
ซึ่งจะมาถึงเวลานั้น ๆ เราคอยดูใจตื้นน้อย และยอมปรับไปตามที่เขา
บอกทั้ง ๆ ที่ยังไม่วายหนักใจ ครั้นถึงเวลาตรงตามนาฬิกา นายสถานีได้
บอกไว้ รถไฟขบวนหนึ่งก็เดินเข้าสถานี และเมื่อรถหยุด เจ้าคุณ
พรหมทัต ๆ ก็กระโดดลงจากรถมาพบเรา และแสดงความเฉยใจที่มา
ชมรถขบวนก่อนไม่ทัน ทำให้เราตกใจ ตอนนั้นเราเฉยเฉยไม่ได้จะพา
กันชมรายการรถตรงต่อเวลาของรถไฟอังกฤษ และเมื่อพูดถึงหีบกระเป๋า
ของที่ติดไปกับรถขบวนก่อน เจ้าคุณพรหมทัต ๆ ก็บ่นรองว่าไม่ต้ง
เน้นห้อง และว่าของจะไปถึงบ้านเราก่อนเราไปถึงเฉยชก ซึ่งก็เป็น
ความจริง เพราะเมื่อเราถึงตอนนั้น เจ้าคุณพรหมทัต ๆ ได้พาเราไป
รับประทานอาหารค่ำและคุยอะไร ๆ นิดหน่อย แล้วพาเราไปส่งบ้าน
เจ้าของของเราทุกชั้นได้ไปคอยอยู่ในห้องของเรา โดยเรียบร้อยทั้งต้อง
คุณ เหมยอนว่าเราคงต้องได้อ่านเหตุการณ์ในการเดินทางของเราไปอีก
ตอนหนึ่ง

ในอังกฤษ เมื่อถึงตอนนั้นเรียบร้อยแล้ว คือไปเราก็ต่าง
เริ่มดำเนินการศึกษาจนเป็นผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย โดยไม่มี
เหตุการณ์อะไรที่น่าจะนำมาเล่า นอกจากว่าวันหนึ่ง ขณะที่เราไปนั่งฟัง
เด็กเซอรัท โรงเรียน เมื่ออยู่เป็นลักษณะที่โรงเรียนใหม่แฉะยาก ทั้ง
ไปถลกครกหัดเร็วจนฟังไม่ค่อยจะเข้าใจและจุกไม่ทัน เจ้าคุณมโน ๆ
ไม่พอใจใจเต็มที่ เมื่อฟังเด็กเซอรัทไม่ได้ประโยชน์เช่นนั้น เจ้าคุณมโน ๆ
ได้ใช้เวลาแต่งกลอนกล่าวขอญถึงครุฑที่กล่าวถึงสอน โดยไม่ทำให้เข้าใจ

แต่เดี๋ยวก็ต่างดั่งครุฑ ๆ ทุกคนซึ่งเป็นครุฑในโรงเรียนของเรา เมื่อ
แต่งแล้ว เจ้าคุณมโน ๆ ได้สั่งให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้ายานครุฑถือวาชิ
ความทักทายในศาลากลางนั้น ได้แต่งดั่งลักษณะของครุฑแต่ละคนอย่าง
ถูกต้อง ซึ่งทำให้เห็นภาพของครุฑทุกคนทีเดียว ข้าพเจ้าคงได้ขอ
เก็บรักษาไว้เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงครุฑของเรา แต่นอกจากนั้น ข้าพเจ้า
ยังเห็นว่าศาลากลางแห่งนี้ไม่เจ๋งเจ๋ง เป็นศาลากลางที่น่าพิศมัยยิ่ง
เมื่อครั้งที่เราเจ้าคุณมโน ๆ ได้แต่งโดยกระทันหัน ไม่ได้นึกหรือครึก
ครวญมาก่อน ก็ยังทำให้เห็นว่า เจ้าคุณมโน ๆ น่าจะเบ่งกวดได้อย่างต
เด็ดคนหนึ่ง ถ้าหากจะใส่ใจในทางนั้น

ข้าพเจ้าอยากจะมาเฝ้าศาลากลางของเจ้าคุณมโน ๆ มาเรียนดั่งไว้
ทั้งหมด แต่เกรงว่าจะเบ่งกวดเกินไป จึงขอแบ่งมาเฝ้าเพียง
คนเดียว ซึ่งเป็นศาลากลางดั่งครุฑคนหนึ่ง และเป็นคนสุดท้ายทักทายดั่ง
ครุฑคนนั้นชื่อ A.F. Topham ซึ่งเป็นครุฑต้นคนนักเรียนชอบกันทั้งนั้น
เจ้าคุณมโน ๆ ก็พอใจมาก เพราะฉะนั้น ศาลากลางของเจ้าคุณมโน ๆ
ทักทายดั่งครุฑคนจึงเป็นท้าวเข้มเขยอย่างเต็มที่ และแถมให้พรด้วย
มีความสุข

“พ่อคุณแม่หม่อมต๋องเด็กประเสริฐจง เป็นคนดีมีความซื่อในหมู่เรา
ดั่งนกพิราบที่รักไม่คิดเคา ไม่นมเนาของกตด่าว่าชาติ ไม่ดั่งดั่งงาทำทำ
บ้าน ไม่นมทรูเบียดเบียดพิศมัยดี ธรรมดะนิยมพร้อมพวงยังผู้
ขอให้ศรีสู่สิ่งดีดั่งเรณูเทอญ ฯ”

กลับมาบ้าน เมื่อจบการศึกษาของเราเจ้าเรณูเรียบร้อยตามความ
ต้องการของทางการกระทรวงยุติธรรม ก็ได้รับประกาศนียบัตรเป็น

เนติบัณฑิตของอังกฤษ ซึ่งได้รบเมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๔๕๒ ครั้นรุ่งขึ้น
อีก ๒ วัน คือ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๕๒ เจ้าบ่าวหน้ากบฏ คราวนี้
รู้สึกถึงความความชำนาญในการเดินทางขึ้นแล้ว จึงตกลงกันกลับทางบก
มาลงเรือที่ซาด ทงนี้เพียงจะได้ใช้เวลาให้เร็วเข้า เพราะกระทรวง
ยุติธรรมต้องการให้รีบกลับ กับทั้งจะได้มีโอกาสเที่ยวชมเมืองต่าง ๆ
ในยุโรปที่จะได้ผ่านไปด้วย

การไปเที่ยวในที่ต่าง ๆ กับเจ้าคุณมโนฯ นั้น จะว่าสำบายก็สบาย
จะว่าไม่สบายก็ไม่สบาย ทว่าสำบายก็ลือ ข้าพเจ้าจะไปทางไหน ไปต
อะไร ก็แน่นอนได้ไปตามความประสงค์ของข้าพเจ้าทางนั้น เจ้าคุณมโนฯ
ไปด้วยทงนั้น เป็นอันไม่มรดกขอย่อย ส่วนทว่าไม่สบายก็ลือ ข้าพเจ้า
คงมีความหนักใจ ต้องคอยสังคังต้องตรวจดูสมุดแนะนำเที่ยว (Guide
Book) และสอบถามใคร ๆ ว่าควรจะไปตอะไรที่ไหนบ้าง เพราะ
ในเรือนเจ้าคุณมโนฯ ไม่เอาธุระเลย ไปไหนก็ไปด้วย เขาชนกับอก
ไหวเท่านั้นว่าฉันจะไปไหนกัน

ในระหว่างเดินทางกลับนั้น มีเหตุการณ์ที่ของผจญด้วยกันอีก
ตอนหนึ่ง คือเมื่อมาพักเที่ยวที่เมืองโรม ประเทศอิตาลี เราพากัน
ไปชมพระราชวังวาติกัน (Vatican) ซึ่งระเบียบให้เข้าชมได้โดยเสีย
ค่าธรรมเนียมตามที่เขากำหนดไว้ เมื่อเราได้เสียค่าธรรมเนียมขอตัว
เข้าไปแล้ว เราก็เข้าไปชม และเมื่อมาทางเดินไปได้ถึงไหน โดยไม่มี
ใครห้ามปราม เราก็เดินชมเรื่อยไป เราได้พากันเดินเข้าไปถึง
ชั้นในของพระราชวัง ซึ่งอันที่จริงตรงประตูที่จะเข้าชั้นในนั้น ควรจะ
มีทหารยามคอยห้ามไม่ให้คนเข้า แต่ชั้นแรกเราเดินผ่านไปทหารยาม

ฉันไม่ขี้เขี้ยวเราจึงมานหาเขาไป ครั้นเขาไปไหนหนอยกพบทหารยามชก
ชนหนึ่ง ทหารนั้นทักเขาและตะพึดกับเราเป็นภาษาฮอลันดา เขา
จึงต้องไม่เข้าใจคำพูดของเราเลยแม้แต่สักคนละตรงคำ เราจึงความ
ตระหนกตกใจ เพราะท่าทางของเขาทำให้เรารู้สึกว่าเราได้ทำผิดอะไร
สักอย่าง แต่เราก็ไม่เข้าใจคำพูดของเขา จึงรู้ไม่ได้ว่าเราได้ทำผิดอะไร
และเราก็ไม่อาจพูดอะไรให้เขาเข้าใจ ได้แต่ชูนิ้วชี้ขึ้นมาให้เขาดู เขา
จึงหันหน้าแล้วทักถามขอให้เรามาตามเขากลับมายกมา พอถึงประตูที่เราควร
จะถูกห้ามซึ่งควรจะมีทหารยามประจำอยู่ ทหารนั้นในทันพารวมมาได้
ลงแดงกับยามที่ประตู แสดงความเมตตาของยามนั้น ทำให้เรา
ค่อยหายตกใจ แล้วเราก็กลับออกจากพระราชวัง ค่อยมาตั้งตามผู้
รับใช้คิดว่า ชนในทันที่เราเข้าไปนั้นเป็นทนายของ Pope ซึ่งใคร
จะเข้าไปไม่ได้ นอกจากผู้ที่จะไปเข้าโดยได้รับอนุญาตพิเศษ

ในการเดินทางกลับประเทศไทยเรามาถึงเรือที่ Naples เรือที่
กลับชื่อเรือ Goeben และมาเปลี่ยนลงเรือเล็กถึงกโปร เรือเล็กมา
ถึงปากน้ำเจ้าพระยามื่อเดือน ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ เรือเล็ก
ต้องหยุดอยู่ที่ปากน้ำ จะขึ้นมากรุงเทพฯ ในเวลาข้างหน้าไม่ได้ แต่
โดยความเซ่งเฟ้อของเพื่อนฝูง เราได้ตั้งเรือไฟเล็กมาลงบ้านในคลองคก
ราวที่ ๓ ของคลองนั้นเอง ถึงเรือเล็กขึ้นมาเทียบท่าตอนเช้า เพื่อนฝูง
ก็พากันไปรับที่ท่าเรือก็เที่ยวไปอีก เป็นอันว่าทั้งเวลาไปและเวลากลับ
เราไม่ได้รับคำอวยพรหรือการต้อนรับแต่แสดงความยินดีของเพื่อนฝูงและ
ผู้รอบพอกันเสียเลย

อวสาน การไปเมืองนอกของเจ้าคุณมโห ๆ กับข้าพเจ้าก็จบ
อันสิ้นสุดด้วยประการฉะนี้ การที่ได้เดินทางข้ามมหาสมุทรเดวิดมกัน

ไป ฝ่ายอินทราชนและอุปลักรรทังปวง ตลอดจนได้ชญาภิเษกการณ
บางประการพร้อมกันดังกล่าวข้างต้น นับได้ว่าเจ้าคุณเมโน ๑ ได้เป็น
เพื่อนร่วมชีวิตกับชาวเจ้าคุณหนึ่ง ฉะนั้น เมื่อได้รับข่าวมรณะของ
เจ้าคุณเมโน ๑ ก็เป็นธรรมดาที่ชาวเจ้าคุณจะเวทนาเสียใจซึ่งความปรี๊ดโยศ
โศกสลดอย่างสุดซึ้ง ชาวเจ้าคุณจึงจัดพิธีฐาน ๑๒ ให้คุณพระ
รัตนตรัยและตั้งสักการศักรทังปวง จึงช่วยคุ้มครองปกป้องดวงวิญญาณ
ของเจ้าคุณเมโน ๑ และนำไปสู่สุคติโดยบริบูรณ์ในฉับปรายภพนั้น
เทอญ.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

๒๖/๕/๒๓

ด้านหนึ่งแห่งชีวิต

ของ
พระยามโนปกรณนิติธาดา

ข้าพเจ้ารู้จักเจ้าคุณมโน ๑ มาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ก็ได้
มีโอกาสรับราชการร่วมกันอย่างใกล้ชิด

ภายหลังที่สามเณรราชครูได้ประมุขเลือกเจ้าคุณมโน ๑ เป็น
ประธานคณะกรรมการราษฎรตามรัฐธรรมนูญชั่วคราวแล้ว เจ้าคุณ
พหล ๑ ได้แนะนำเจ้าคุณมโน ๑ ให้บรรดาทหารต่าง ๆ รู้จักคุณทั้งนาม
ทูลเกล้าฯ ถวายพระทงขอนนงค์มาคม เจ้าคุณพหล ๑ อธิบายว่า ที่ได้เลือก
เจ้าคุณมโน ๑ ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญนี้ ก็เพราะได้สดขงคดีตาม
ประวัติของเจ้าคุณมโน ๑ เป็นเจตจำนง เห็นว่าเป็นผู้ที่มีความซื่อตรง
ซื่อตรงต่อหน้าที่ มีความกล้า และเป็นที่บุคคลทั่วไปเคารพนับถือ
ข้าพเจ้าเองก็เห็นพ้องด้วยกับคำกล่าวของท่าน และเมื่อได้รับราชการรวม
กันมาอย่างใกล้ชิด ก็ยิ่งทำให้มองเห็นถึงคุณพระเจ้าคุณพหล ๑ ว่า
ซื่อตรง

เจ้าคุณมโน ๑ ได้ศึกษาวิชาจากประเทศอังกฤษ ความรู้
ได้เรียนมา ก็ส่งมารดเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ราชการทั้งในทาง
ปฏิบัติและในทางทฤษฎี ตลอดจนระยะเวลาที่เจ้าคุณมโน ๑ ได้รับ
ราชการมาเป็นเวลา ๓๐ ปีเศษ ก็ไม่เคยมีคำกล่าวหาว่าไม่ซื่อตรงต่อ
หน้าที่ ตรงกันข้าม คือความในคดีทั้งไทยและต่างประเทศ ก็พอใจ

คดีของคุณไปตกอยู่ในมือเจ้าคุณมโน ๆ เพราะแน่ใจว่าจะได้รับความ
 ยุติธรรม ส่วนความกล้า ก็เป็นที่ทราบกันว่าไม่ว่าทางที่จะไปใช้สิทธิ์พล
 บังคับให้เจ้าคุณมโน ๆ ทำอย่างไรก็ไม่ได้ เงินได้แต่จะนำไป
 ตามความคิดเห็นของท่าน โดยแท้จริง นอกจากนั้น ข้าพเจ้าใคร่จะ
 กล่าวต่อไปว่า เจ้าคุณมโน ๆ เป็นคนไม่ถือตัว จึงเป็นที่รักใคร่แ
 นับถือของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และความจริงเมื่อคนเปลี่ยนแปลงการ
 ปกครองนั้น เป็นเวลาหุดเดียวหึ่งคืบ เหตุการณ์ขณะนั้นไม่เคยมีมา
 ก่อนในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ฉะนั้น ที่เจ้าคุณมโน ๆ สามารถ
 ประคับประคองให้ประเทศเราพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ทั้งภายในและ
 ภายนอกมาได้ ก็นับว่าเป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างสำคัญ ซึ่งเมื่อ
 ห่างจากเหตุการณ์มาแล้ว เราก็นึกจะจดหมายเหตุ ที่รัฐบาลทำค
 ำใหม่ทางการ ก็เป็นการรับรองคุณความดีของเจ้าคุณมโน ๆ อยู่ใน
 การกระทำนั้นแล้ว ผู้ที่บัญญัติมรดกคุณมโน ๆ ก็ยกย่องและอนุโมทนาด้วย.

พระยาสุวิสารวาจา

๒๓/๒/๕๕

สารสินสมเด็จ

วังวรดิศ

วันที่ ๒๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

ทอด คุ้มครองกรมพระนครบาล

เรื่อง เรือกง หมอมนไดพิจารณาคุณในบทเหนือของเจ้าฟ้าก้อง
กาทนเรือกรวบคนแห่งเด็กเป็น ๓ จำพวก คือ

๑. เรือคน เป็นเรือกงออกชื่อไว้ ๕ ลำ คือ เรือครุฑ ๑ เรือ
หงส์ ๑ เรือศรีสมรราชย์ ๑ เรือไกรสรमुख ๑ ซอนพวงแหวนเรือกง
นนนไนตเรือจากทอดถ่ายเป็นทอดเทรียมหงอน เพราะนบเรือครุฑ เรือ
หงส์ อยู่ในพวกเรือกงเหมือนกัน

๒. เรือชัย มกระทุงเต้า ตรงกับเรือคองทหน้าแต่คัจฉนเอง
แต่ในคองฉฉนจะเปนเรือเรียนทองถ่ายเทรียมหงอน เหมือนกับเรือชัย
เห็รทวด ทอดทอง ทุกฉฉนทงหมดหรืออย่างไร

๓. เรือเต้าแดงยากร เป็นเรือรบตั้งชื่อ ระบุชื่อไว้ว่า

ราชดีห์ (ใหญ่)	สมุหนายก
ศรีดีห์ (ใหญ่)	สมุหพระกลาโหม
ราชดีห์ (น้อย)	พระยามหาอำมาตย์
ศรีดีห์ (น้อย)	พระยาอรรณไตรโลก
ม้า	พระยาราชนก

ตั้งที่	ตรงตำหนักหม่อมราช (แต่ทำไม เกณฑ์เขาไปตามแต่เจ้าพระบาท ไม่ อยู่หน้าพระนคร สงสัยอยู่)
นาค	ตรงตำหนักแห่งพลเทพ
มังกร	สำหรับตำหนักไหนยังคิดไม่เห็น (บางทีจะเป็นกรมท่า)
เตี้ยงผา	พระยาเทพอรชุน
นกอินทรี	ไม่ตรงกับตำหนักไหนอีก (หรือจะ เป็นกรมวัง ฮาเทศน์มาจน นนทบุรี)

ขอให้ทรงพิจารณาเหตุเกิดชนคดี

๔. เรือรบ ในบทเห็นว่า บังชง ตแปดก้อย น่าจะตรงกับเรือ
ที่เขามาใช้เป็นเรือตั้งทุกวันนี้ ในสมัยนั้นใช้เป็นเรือแข่ง จึงเรียก
เรือรบ ความที่ถกถางจนขอได้โปรดทรงพิจารณาด้วย

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ด.จ. ๒๖ ๒๖ ๒๖

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๔๗๕

กราบทูล ชื่นแต่กรมพระยาดังราชานุภาพ ทราบฝ่าพระบาท
ด้วยพระหัตถ์ตราสั่งถึงเรือรบ ซึ่งปรากฏในบทที่เรือของ

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ตั้งปัญหาเป็น ๔ ข้อ ขอบถวายพยากรณ์ตามปัญหา
ต่อไปนี้

ข้อ ๓ คำว่า "เรอคน" และ "กึ่งแก้ว" ก็นั้นเพราะแต่เรอ
รัตนพิมาณชัย อันถวไว้ในโคลงนั้นแต่เพียง เพราะบทที่เรอคนตนบท
แต่งเป็นกาพย์ทอลีอง "ทรงเรอคนงามเนตรฉาย กึ่งแก้วแพรวพริน
ฉาย" น้อยโคลงตรงที่ว่า "ทรงรัตนพิมาณชัย กึ่งแก้ว" เพราะฉะนั้น
จึงฟังเขาเป็นยุคใดแต่เพียงว่า เรอรัตนพิมาณชัยนั้น เป็นเรอพระทนต์

ส่วนบทกวีของนายนนแตงดั่งเดิมตามใจ ตั้งกันว่า "นาวาแน่นเป็น
รัตน ดวน รุปดีดอเงินยากร" จะฟังว่าเรอพระทนต์ไปอยู่ในไม่
ได้ ต้องเป็นเรอเงินยากร ดวน แต่เมื่อตรวจจริงจึงเขากเห็นต่าง
ไปเลยไป เรอครุฑ เศษจอมมเตเรอเงินยากร แต่เมื่อก่อนเรอ
พระทนต์ด้วย "พลพายกรายพายทอง" คำนี้ชื่อว่า เป็นเรอพระทนต์
เรอ (ไทร) ธรรมะ ถ้าเปลี่ยนชื่อก็จะต้องว่า เป็นเรอหนาราชดี
"จตุรมุข --- ม่าน กรงทอง --- หลงคาแดงแยงมกร" คำเหล่านี้
ชื่อว่า เป็นเรอพระทนต์ เรอต้นมรกตขยุมคำว่า "เคียงคู่จ" กับเรอ
ไทรธรรมะ ถ้าหากเรอไทรธรรมะเป็นเรอหนาราชดี เรอต้นมรกตขยุม
ก็จะต้องเป็นเรอหนาราชดีไรทศลายกน จึงจะเขาค้นได้ เรอหงส์เจดุน
มเตเรอพระทนต์ แต่ก่อนเห็นจรมเรอเงินยากรด้วย เพราะทพพิ
ภณชาติถ่านได้หัวเรอหงส์เจดุนมาไว้ที่หงส์ ต้นเป็นเรอหงส์เงินยากร
อันเชิงกลอนนั้นเขื่อนว่าไปตามกลองปาท จะยึดเขาเป็นหลักฐานจริง
เห็นไม่ได้

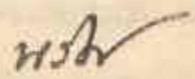
ข้อ ๒ เรอชัย มกระทองเจ้า เป็นเรอตั้งแน่นอน แต่ที่ชื่อว่าเรอ
ชัยนั้นดังด้วยชื่อว่าจะเป็นเรอรัตนโต ตามที่เขาใจกันอยู่เวลานั้น

เรือชนบทหมทอนทอตั้งตั้งชนไปบนงอน ถ้าชนบนเรือก็จะเบนเรือ
 ชนตโต เรือชนกับเรือก็จะชนกันอย่างไร ได้คนความนานแล้ว
 กยงหาพบทอฐานทแนบชนไม่ เรือหงัดเรือกว่าเรือชยงัพรรณหงัด
 กน แคอย่างไรกต แมเรือตั้งจะเบนเรือของชนตมทอนทอตั้งเบน
 งตกไมทอชอง เรือชนกเทรทอทอทอทอทอทอทอทอทอทอทอทอทอทอทอ
 พวกรเรือชกพรพาดวงในกเบนเรือชอง ถ้าเรือตั้งรอนชกเบนเรือชอง
 เดียดวยกจะงามเดศี คกจาเบนเรือชองปนเรอไม ฉนนชฐานวาเค
 กอนจจะมเรือ ๒ ดำรบ เบนเรือชองดำรบ ๓ เบนเรือไมดำรบ ๓ เวลา
 ปกตทรมเรือไม เรือชนาเรือตามกใช้เรือไม เวลาเผอพระเกียรตยศ
 ทรงเรือชอง เรือชนาเรือตามกใช้เรือชอง ทมประปนกันเบนเรือไม
 บารเรือชองบ้างชยงัทกฉนนี้ เจ้าใจจาจะเบนด้วยคความเดียมพรม
 ฉนเมื่อประกาศอ

ขย ๓ ตามพระประดังคทจะทรงจลเรือทกตา ให้ได้กับควา
 คาแห่งมคจเจ้าชององประจันน เห็นจะไปไมใหอ จะได้กแต่บวงฉง
 เพราะเรือรูปตั้งคความเห็นจจะมทมาเบน ๒ ทาง มาทางเขมรทาง ๓ เช่น
 มรูปนตกปรากฏอยุทปราช่าทพระนศรค ฉนเบนรูปหนาทงฉ ทพานาค
 ทนาทวมังกร เป็นศน ทาคอยไมนาคความหมายอะไร นศกจากเพอ
 คความงามเท่านั้น กมมาทวงแบบชนเดยชกทาง ๓ ทาเป็นศรคเรอชง
 หมายประจำศวอุนรด ซึ่งเขานาไปกมรด เขามาทากกับเรือ เช่นเรือ
 เณนามคทระทรองมหาศไทยทาเบนรูปปราชลัทธิ เรือเณนามคทระทรอง
 กตาใหม่ทาเป็นรูปศลลัทธิ ฉางทศคกชนนถาคอเณนามคคมีคตามเดศศ
 เรือกเห็นจะไมได้เขารว ททอชองคคเณนามคคมีคตามเดศศ เช่น

เสนาบดีเวียงคองอุยรทกษาพรหมศรี ก็เกณฑ์เขาแต่เรือไปเพื่อความ
 สัมพรพร้อม ใครจะคุมไปก็ได้ ตกเป็นอันว่าภายหลังอันหมอกฐานหมก
 ทำไปไม่เป็นหัวเป็นเท้า เว้นแต่กรมตำรวจยกทหาชาชนแบบค เพราะ
 ฉะนั้นในที่สุดจะคิดคำนวณว่าเรืออะไรเป็นของใครนั้นเห็นจะไม่ตก
 ข้อ ๕ เรือ๑ ตามที่เขาใจกัน จุดเป็นเรือกลาง วิวในชาย
 ขวา วิวนอกซ้ายขวา วิว หมายความว่า เป็นเดินเป็นสาย หลายเป็น
 หลายเป็นเรียงขนานกัน บรรดาเรือทุกลำที่ของเกณฑ์เขากระบวน
 แดงเขมเรือรทงต้น และเรือในกระบวนโดยมากก็มีประจำเรือ
 คงแต่เรือพระที่นั่งเป็นต้นลงไปทีเดียว ถ้าเป็นเรืออย่างห้องมทอนสูง
 เบื้องบน กั้นช่องทงทวย ถ้าเป็นเรือรบปลัดอกั้นเขตท้าย แต่บรรดา
 เรือแรงกบกับทงท้ายทุกลำ เพราะฉนั้นก็พอสมกับคำว่า "เรือร
 ทงของชังชน" ได้ทีเดียว

กรมศอรรแต่จันแต่จะไปรด

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๔๗๕

กราบทูล สิ้นแต่จกรมพระยาจักรงราชานุภาพ ทรงบถาพระบาท
 เมชได้ทำหนังสือเรื่องเรือกวายแต่จันกรั้นมาใ้คือว่า คำว่าเรือ
 เพชรพวงพวยหยาศราเรือในแผ่นดินพระนารายณ์มชยี่ ข้าจุตชอบเขา
 ความมรัจรงจได้ ตกจ่าเหเรือซึ่งแต่งไปตามคตของปาก จึงได้ไปคิด

ตามมา บคณกโตมาแต่จ ชอปรทานเวตาตรวจก่อนแต่จระคณนทก
ผลทตรวจได้ส่งมาถวายที่ห้อง เพื่อเปรียบเทียบกับที่ห้องแล้วโดยเส
คกรมคจวรแต่จแต่จระ ไปรต

พรหม

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๗๕

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทราบฝ่าพระบาท
เกล้ากระหม่อมขอถวายจดหมาย ขึ้นได้บันทึกจากวังกระบวน
เพชรพวงพวยหยาดตราเรือครึ่งแผ่นดินพระนารายณ์ มาให้ทราบฝ่าพระ
บาท ตามที่กราบทูลไว้แล้ว ยังได้ตรวจของเขาคำในแต่เรือเทียบกับ
กระบวนเพชรพวงนน ทามนทกเป็นคำแปลเพื่อชยชกกระบวนทง
ถวายมาด้วย ทวงจำต่างที่จะเป็นประโยชน์ต่อกันพระประดังคัมภ
คกรมคจวรแต่จแต่จระ ไปรต

พรหม

x x x

พวยหยาดตราเพชรพวง

ได้ตรวจวังกระบวนเพชรพวงพวยหยาดตราขดมารศ ครึ่งแผ่นดิน
สมเด็จพระนารายณ์ หมายที่ควรตั้งเกิดได้ดัง
ความผิดแผกกับเคยวัน มดำคณชยชกเรือโดยคำแทน คช

พวกเรือกเดียวจนเรือกจาวเรือกงมน ครึงกระบนเรือกจาวเรือกงมน ดังม
 เรือกงมน ครึงกระบนไปตักขยแกเรือกาหนาวเรือกพระทอง ซึ่งเคย
 นตงพระชย คงฉาโคโร หรือพานพมคอกไม้บนนน จมทอดายจาวเรือก
 คอกกนก็ได้ ทงนกกของกบแบบเด่นทง หนาวรดเขาเซ็ดควเด็นานา
 เรือกจาวคัง จาวทงคัง คังแปดจาวทง หนิงคังทงทงนา เรือกจาวเรือก
 หน่า เสาคังเส้าทง

ทุกอพน ถ้าเรือกจาวกระบวนพหุหยาตราแล้ว ย่อมเข้าใจกนว่า
 แท้ ๕ สาย กระบวนเพชรพองครึงกระบนนกกค ๕ สาย แต่เป็น ๔ สาย
 อยู่ชวดตอนไกลเรือกพระทงทั้งทงน ไม่คอดคองกระบวน จาโดยฉะเพาะ
 แล้ว กระบวนพหุหยาตราเพชรพองครึงกระบนจางรอนเป็น ๕ สาย
 สายกลางแบบรึงเรือกพระทง คอระจะเรียกจาวสายพระราชยาน สายใน
 ซ้ายจางแบบรึงเรือกแท้ คอระจะเรียกจาวสายคู่แท้ สายนอกซ้ายจาง
 แบบรึงเรือกน คอระจะเรียกจาวสายกัน

ระเบียบกระบวนนจตแบ่งเป็น ๕ ตอน ตอนหน้าเรียกจาวกระ
 บวนนอกหน้า (ได้แก่ทหารของนอก) จิตเข้าไปเรียกจาวกระบวนใน
 หน้า (ได้แก่กองทหารรักษาพระองค์) ตอนกลางเป็นกระบวนเรือก
 พระราชยาน ตอนหลังขึ้นในเรียกกระบวนในหลัง (ได้แก่กองทหาร
 รักษาพระองค์) ตอนหลังขึ้นนอกเรียกจาวกระบวนนอกหลัง (ได้แก่
 ทหารกองนอก) ทง ๕ ตอนน มีเรือประคณทุกตอน

ทงครุพรมณาลงเรือกกระบวนโดยฉะเอียด พอคอรแก่ทงพง
 ซ้าเหนียก

กระบวนนอกหน้า มีชื่อพยางค์ ๓ คู่ ไม่มีชื่อ พดกฐนศาลง
 ประจำท่ง ๖ คำ ชั้นเรือพดกฐนพรางจะเป็นอย่างไรไม่ทราบ
 ถัดมาเป็นเรือแคว ๕ คู่ หรือทุกคู่ แต่ไม่จำตัวผู้ที่จะศด ละ
 จดแค่ชื่อผู้ประจำตัว คือ

คู่ ๑ ฉิ่งเพชรน้อย (ชาย) ฉิ่งนครินทร์ (ขวา)

คู่ ๒ พญาพระราม (ชาย) พระยาเกษมดี (ขวา)

คู่ ๓ หลวงทองดี (ชาย) พระโสดก (ขวา)

คู่ ๔ พระยาราไชยธรรม (ชาย) พระฉนมัคคบาท (ขวา)

คู่ ๕ พญาจตุดา (ชาย) หลวงศรียศ (ขวา)

เรือชั้นพรางว่าอย่างง่ายก็คล้ายเรือชัยโกดณ หอท้ายเรือขนาดยาว
 ยงมเรือเดี่ยวชยานสด เรือเดี่ยวคาร์ณต้นรู เป็นคืออย่างคู่ได้ลยเงดาม
 ถัดมาเป็นเรือชัย ๓๐ คู่ จะบอกชื่อเรือและชื่อกรมห้องประจำ

คู่ไปน

คู่ ๑ ศาสดมชัย เทเพนทร์ (ชาย) ฉันทฉาง ชรณเมทรี (ขวา)

คู่ ๒ สัพรณศาว ไทญ์ชาย รัยรัยช ไทญ์ขวา

คู่ ๓ ชัยจรพาฐ ม้าชาย รัยชัยอมวร ม้าขวา

คู่ ๔ ชัยภุชง ช้างชาย รัยภุชณะ ช้างขวา

คู่ ๕ ชัยทยานทิพ หลวงศรี- รัยอริการ หลวงเทพ
 กถาดมุกต์ ฉิ่งดีชาย ฉิ่งดีขวา

คู่ ๖ เกศภุชชัย พญาราม- รัยผู้เลิศ พญาพิชัย-
 คำแหง ฮาธำชาย ฉิ่งกรม ฮาธำขวา

คู่ ๗ ฉญาชัย พญาวิจิตรรงค์ ชัยขำระ พญาพิชัยในอุทข์
 เชนทองชัย เชนทองขวา

คู่ ๘ พิษณชัย พญา- ชัยเรืองอุทข์ พญา-
 เตโช (ซ้าย) พับน้า (ขวา)

คู่ ๘ ชัยนันทนา (ซ้าย) ชัยไหวจรณ์ เมือง (ขวา)

คู่ ๑๐ ขจรชัย คดง (ซ้าย) ชัยนคร อัง (ขวา)

เห็นจะเบเนเรอชัย ๑๐ คุณแหวะ ทมคาศปรากฏในเท้เรอว่า
 “เรอชัยไฉวของอัง รวดเรอจวังยังข่างอณ
 เดียงเด้าเร้าระตม ทมท่ายเขนเค้รุกกัน”

การกระทำทั้งเด้า เบเนการทำจ้งหระให้คงพวยพร้อมกัน เห็นจะทำไม
 คำพาระแต่เรอิกกัน

ถัดมาเป็นเรอรูปสัตว์ ๒ คู่

คู่ ๑ ราชธัษนชัย พญา- ครชัธัษนชัย พญา-
 มหาอำมาตย์ (ซ้าย) สุวเสนา (ขวา)

คู่ ๒ ราชธัษใหญ่ สมุท- ครชัธัษใหญ่ สมุท-
 นายต (ซ้าย) พระกอลาโหม (ขวา)

ถัดมาดังเรอรูปสัตว์อีกคู่ ๑ เป็นเรอประศุหน้าชนนชก กัน
 กระบองนชกหน้ากับกระบองในหน้า ค็ย

ม้าใหญ่ ราชนิกุต (ซ้าย) เดียงฉาใหญ่ เทพขรชุน (ขวา)
 ถัดนดังเรอกระบองในหน้า เป็นเรอรูปสัตว์ ๒ คู่

คู่ ๓ (กระบี่) สุรพิฆาน (ซ้าย) ชัณฑะ (ขวา)
 หลวงพรทมนาวา หลวงอินทรนาวา

- คู่ ๒ นกขมิ้นตรี
 - คู่ ๓ นกหัวดีดิน
 - คู่ ๔ นกเทศ
 - คู่ ๕ นกทองขนดง
- } ชาติฮากเหอ
- คู่ ๖ ซิ้งห์โต ตำรวจ
 - คู่ ๗ กิเลน หวดงสีกรดำแดงรม (ซ้าย)
 - หวดงสีกรดำแดงฤทธิ์ (ขวา)

- คู่ ๘ ซิ้งห์
 - คู่ ๙ นาค
 - คู่ ๑๐ นาคสามเศียร
- } กรมอะไรไม่ทราบ
- คู่ ๑๑ เทวด ชื่อนาควางสีกร (ซ้าย) นาคเทวด (ขวา)
 - จมน้ำสี่กรรกษ
 - จมน้ำเพชรรกษ

- คู่ ๑๒ ตรีศกษ
- ลักษณะวงเวียนเขกขัยคู่ ๑๓ เป็นวงเวียนประตุนำชนใน คันกระบอง
- ในหน้ากับกระบองพระราชยาน คือ
- ขัยรัตนพามา พนตา
ขัยบวรสังขัต พนตา
- ตำรวจใหญ่ซ้าย
ตำรวจใหญ่ขวา
- อนึ่ง วงแฉกเขกขัยคู่ ๑๓ มา เป็นวงเวียนคยาขัยคนซ้าย
- นอก เป็นวงเวียนนอก ๕ คู่ คือ

- คู่ ๑ เกณฑ์หุดอย่างฝรั่ง
- คู่ ๒ ชาติฮากเหอ
- คู่ ๓ ตำรวจใหญ่

คู่ ๕ ตำรวจใน

คู่ ๕ ของแขวนฟ้า (ชาย) ของแขวนฟ้า (ขวา)
โพธิ์เรียง บ้านใหม่

กษัตริย์ พระที่นั่งชดพมานชัย	เวียงกนแดง กษัตริย์ กษัตริย์	เจ้าชาย เจ้าชาย
พระที่นั่งไกรสรสมาศ	กษัตริย์ กษัตริย์	เจ้าชาย
พระที่นั่งศรีพมานชัย	กษัตริย์ กษัตริย์	เจ้าชาย
พระที่นั่งไกรแก้วจกกรรัตน	กษัตริย์ กษัตริย์	เจ้าชาย
พระที่นั่งศรีพรหมชัย	กษัตริย์ กษัตริย์	เจ้าชาย
พระที่นั่งศรีรัตนราชชัย	กษัตริย์ กษัตริย์	เจ้าชาย
พระที่นั่งไกรสรสมชัย	กษัตริย์ กษัตริย์	เจ้าชาย

กษัตริย์พระที่นั่งกษัตริย์เจ้าชายใน เป็นเจ้าชายคู่ ๓ คือ

ไกรสรจักร (ชาย) ศรีรัตนราชชัย (ขวา)

ถัดไปถึงเรือเอกชัยคู่ ๓ เป็นเรือประจัญหน้าใน กษัตริย์

พระราชาขานกับกระบวนในหลัง คือ

ท้าวทอง พนตา

เหี่ยวท้าว พนตา

ตำรวจนอกซ้าย

ตำรวจนอกขวา

ในกระบวนเรือพระที่นั่งคู่หน้ากับเรือประจัญหน้าใน มีเรือโหนด

ชายซ้อนด้านนอก เป็นเรือกัน ๒ คู่ คือ

คู่ ๑ ทหารใน

คู่ ๒ สังกัด

เรือใบมตยาน ไนตบเปิดวาทิง ยาคชนายาเรียนทอ รูปรางอย่าง
 เรือคังทองนนิ แต่เรือคังเดยอนทอปลัดทอง อย่างทอชอนดายนายา
 เคยเห็นมออยู่ที่ตุนกูกัดเกา ๆ นาง เป็นเรือประจำยศพระราชาคณะ
 ฤๅเรือประคตหงชันไนไป เป็นกระบวนไนหลัง ฉ่ายกตางมี
 เรือพระทงเงอชยเรียงกัน ๒ ตา คือ

๑ เรือพระทงกรมพระราชองบวร

๒ เรือพระทงเจ้าตางกรม

ฉ่ายไนซ้ายขวาเรือรูปสัตว์ ๓ คู่ คือ

คู่ ๑ มกร พระอินทรรักษา (ซ้าย) พระพรหมสุรินทรี (ขวา)

คู่ ๒ นาคฉ่ายมเคียร ชอนาคกบของรัตน นาคจักรคทาขรทอง

จมนัดมอโฆราช (ซ้าย) เจ้าหม่นเวียงกรม (ขวา)

คู่ ๓ สิงห์โต ไนบชกกรม

กอนมถงเรือรูปสัตว์อีกคู่ ๑ เป็นเรือประคตหงชันนอก ทน

กระบวนไนหลังกับกระบวนนอกหลัง คือ

มานชย หนนศรีสังเทพ (ซ้าย)

เตียงมานชย หนนรินทร์เสน (ขวา)

ฤๅเรือประคตหงชันนอกกตงกระบวนนอกหลัง มีเรือแซ่ ๓ คู่

มีเรือพฆาต ๒ คู่ ไนบชกกรมประจำตา เป็นต้นกระบวนเทพ เป็น

เรือ ๓๓ ตาดวยกัน

ตั้งเกตได้จากไนวัน ฉ่ายเรือชนิตทมทอนทอคังตั้งชันไปเป็น

งอนน เรียกชอเปิดยอนตามชันเรือคตเดอ เรือพระทงเงอชยเรียกฉ่ายเรือก

เรือทงเงอชยแฉอเรือประคตเรียกฉ่ายเรือเชกชย เรียกฉ่ายราชการเรียก

เรือชัย เรือรูปสัตว์เป็นตราแม่ตราขลุ่ยใหญ่น้อย ขลุ่ยใหญ่น้อย
 น้าใหญ่น้อย เต็มฉาบใหญ่น้อย รวมแปดลำเท่านั้น นอกนั้นไม่มี
 ความหมาย เรือหงส์กระเบนเรือพระที่นั่งหรือเรือรูปสัตว์เดินยากร
 ก็ไม่มีในกระบวนนี้เลย

ซึ่งในระบอบกระบวนเรือคือนกเขียงเบน ๕ ลำขนพนมมาแข่งเดิน
 แข่งบนตาหลังควย

คำทบทวนปลายเนิน สดของเศย

วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๒๕

x x x

แปลเนื้อเรือของเจ้าฟ้าอรรรมณีเบศร จัดเป็นกระบวน

“นาวาแม่เป็นขันธ์ ล้วนรูปสัตว์เดินยากร” ความว่าเรือ
 กระบวนเดินยากร มากไปด้วยเรือรูปสัตว์เป็นหมวด
 หมู่แน่น

“เรือรงทวงของดัดฮอน ดำครดขครนครนฟอง” ความว่าเรือ
 เรียงเบนรงทวงเห็นของดัดฮอน กักกของทองนาเป็นคด

“เรือชัยใจดวงฉิ่ง รอดเรือจริงยิงอย่างฉม เลี้ยงเจ้าเราวัดม
 หิมท่ายเขนเตรคกัน” เรือชัยฮอนฉิ่งเรือ กระทั่งเจ้าหิม
 ท่ายพายไปเป็นคดกัน ล้วนเจ้าราชการกรมต่าง ๆ ลง
 ประจำตำ มงคุดคตมกับแบบทศุค

- “ศรีสังข์ ทศมาศ แผ่น” เรือศรีสังข์ น้อย พระยาสุรเสนา ลงประจำ
กับศรีสังข์ใหญ่ สมเด็จพระกนิษฐา โหมลงประจำ อยู่ด้วยขวา
- “ราชดี ทศนิยม คนตั้ง ของ กุด ขยง” เรือราชดี น้อย พระยา
มหาอำมาตย์ ลงประจำ กับราชดีใหญ่ สมุหนายก ลง
ประจำ อยู่ด้วยซ้าย เจ้ากรม เบญ ๒ คู่
- “เรือ มา หน้า มุง นา” เรือมา ใหญ่ พระยาราช นิกุล ลงประจำ
เป็นเรือ ประต หน้า ชน นอก อยู่ด้วย ซ้าย
- “เตียง ผาง ท่า วอ ไผ่” เรือเตียง มา ใหญ่ พระยา เทพ อร ลง
ประจำ เป็นเรือ ประต หน้า ชน นอก อยู่ด้วย ขวา เป็น คู่ กัน
- “นาวา หน้า อิน ทร” เรือหน้า อิน ทร คู่ กรม อาสา หอก เหล้า ลงประจำ
อยู่ ด้วย ซ้าย
- “เรือ ตั้ง ห้อง แผ่น ไผ่” เรือตั้ง หูก เห็น จะ เป็น กรม พระ เจ้า าร อ
ลง ประจำ อยู่ ด้วย ขวา
- “นาคา หน้า ตง เบน” เรือนาคา ดำ กร จมน แล้ว ตั้ง รักษา ลงประจำ
อยู่ ด้วย ซ้าย
- “มังก กร กอน พาย พิน ทัน แข็ง หน้า อา ดำ กร” เรือนาค เหว จมน
ตั้ง รักษา กิด ลง ประจำ เป็น คู่ แข็ง อยู่ ด้วย ขวา
- “เรือ ศรี ทนต์ นาค หือ ดง อช มา พา ณ น ขยง พล พาย กร าย
พาน ของ ร้อง ให้ เฝ้า เฝ้า หามา” คือ เรือ พระ ทนต์ กร พา พา
พาย ของ ร้อง ให้ เป็น เรือ ตั้ง
- “ทรง รัตน พมา นชัย ถึง แก้ว” กับ คำ กา พ ย” ทรง เรือ คันท น าม
เน็ด ณ ย ถึง แก้ว แพรว พร ณ น าย” หือ โถง คือ อา

เรือพระที่นั่งถึง อินชอวา รัตนพนาชัย เป็นเจ้าทรง
 "สุวรรณหงส์ทรงพหอย" เรือพระที่นั่งสุวรรณหงส์เป็นเจ้าทรง
 "ธรรมนุชต์ตัน" คือเรือพระที่นั่งถึง อินชอวา ไกรสรมา
 "ธรรมรักษไกรถาญแก้ว" คือเรือพระที่นั่งถึง อินชอวา
 ธรรมรักษ
 "เรือบเรงเคียงคู่จ" ทรงตั้งถ่านนเดินเรือคู่กัน เป็นเรือ
 เจ้าทรง

หมตชอเตาน

ตำแหน่งปลายนเนิน กลองเตย

วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๗๕

* * *

ตำแหน่งปลายนเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๖ เมษายน ๒๔๗๕

กราบทูล สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงพระบาท
 เสด็จกระหม่อมพบทรงหมายรับสั่งเรื่องยกประเทศพระราชวัง ย่าน
 ใจตรึงตั้งอย่างไรทุกไม้อุต แต่เป็นชั้นเอกอยู่ในทางโบราณคดีนั้นเป็น
 แน่ จึงคิดมาถวาย มีได้ทุกที่ทักทายประการใด ละไว้ถวายทรงพระ
 วิจารณ์ ได้โปรดทอดพระเนตรให้ทุกตัวหนังสือ ถ้ามีมากอยู่
 ควรมีกองรถแต่จะโปรด

พรหม

สำเนาร่างหมายรับสั่ง

เรื่องยกประดู่พระบรมมหาราชวัง

วัน ๕ ๗ ๒ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๕๕ ถูกยกประดู่ซึ่งมีขนาดป
 พระราชวัง & ตำน เป็นประดู่ตำวันหน้าตะวันตก ๕ ตะกุดเหนือ ๕
 ตะวันออก ๕ ใต้ ๕ (รวม) ๑๗ ประดู่

ประดู่ตำวันหน้า นับได้ไปเหนือ

ประดู่ต้น ที่ ๑ กรมตำรวจใหญ่ซ้าย	}	ของกุดดา	๓	}	๕
พระพรหมเทพเจ้า					
ประดู่ต้น กรมตำรวจใหญ่ขวา	}	ยาตราขันธ์	๓		
พระพรหม (๒ อินทร) เทพ ที่ ๒					
ประดู่ ๓ พระอินทรอาทิตย์	}	ศรีสุนทรทวาร	๓		
กรมฉันทซ้ายท่า					
ประดู่ ๔ กรมตำรวจนอกซ้าย	}	ไพศวดสมบัด	๓		
หอดวงอินทรเดชะท่า					
ประดู่ ๕ กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่ง	}	รัตนพิศาล	๓		
พระพลเดชะท่า					

ประดู่ตำตะกุดเหนือ นับแต่ตะวันตกไปตะวันออก

ประดู่ต้นข้างเหนือที่ ๑ ทวารเทเวศร์	}	๒	}	๕
ประดู่คตมาที่ ๒ อภิเศกขันธ์				
หอดวงรัชมณฑลเขียว ซ้ำหอดวงกรมพระราชวังบวรท่า				
ประดู่ ๓ มณีนพรัตน์	}	๒		
ประดู่ ๔ สิวัดคโสภา				

หอดวงน้ำเรือภักดี จากหอดวงกรมพระราชวังบวรท่า

ประตูด่านตะวันออก นับข้างเหนือลงไปไต้หน้า

ประตูด่านตะวันออก ๓ นับลงไปข้างใต้	} เทวาทักษิณ ๓	}
พระรามพรหม ดอมวงซ้ายท่า		
ประตูที่ ๒ ลงไป พระพิเศษตั้งตรง	} ศักตชัยดิษฐ์ ๓	
ดอมวงขวาท่า		
ประตูที่ ๓ ลงไป กรมธำมาดีเกษขวา	} จาคกรมบรรจุ ๓	
พระเดียนานนท์		
ประตูที่ ๔ ลงไป กรมฉันทขวา	} ธงการวิเศษ ๓	
พระอินทรภักคยทา		

ประตูด่านตะวันตกไต้หน้า นับแต่ตะวันออกมาตะวันตก

ด้านใต้ ๓ หมันฮักเนศร์	} สิวัดศักดิ์ญจร ๓	}
หมันฮักเจ้าแดง เกณศาหิตทา		
ประตูที่ ๒ หอดวงตู้วิชัยภักดี	} สุนทรพิศา ๓	
ฉันทซ้ายท่า		
ประตูที่ ๓ รมสัตว์เจ้าราญ	} เทวภิรม ๓	
หอดวงพรหมบรรักษ์ ฉันทขวาท่า		
ประตูที่ ๔ กรมทหารในขวา	} ยุคนสัตว์รักษ์ ๓	
หมันขงใจรักษ์		

วัน ๒ ๖ ๒ คำ กุศลศักราช ๓๓๔๕ มีชาดจตุรคก เพลาเช้าโมง

๓ บาท ๓ ฤกษ์ ยกประตูมณฑปพระราชวังชั้นใน ๒ ด้าน ด้านตะวันตก
เหนือ ๕ ตะวันออก ๒ ไต้ ๓ (รวม) ๑๐ ประตูใน

ประตูด่านตะวันตกเหนือ นับตะวันตกไปตะวันออก

ประตูที่ ๑ เบนธองชน

ชั้นหอกรมดาใหม่	๓	} ดูบรรณนิเทศ	๒
ชั้นในพระมหามณเฑียร	๓		
ประเภท ๓ (? ๒)	๓	} เป็นของชั้น	
ชั้นหอกรมมหาดไทย	๓	} พินานชัยคีรี	๒
ชั้นในพระมหากษัตริย์	๓		
ประเภท ๓	๓	} ๕	
หอวงมณเฑียรตั้งหน้า	}	กุฎตั้งคำดัด	๓
หอวงมณเฑียรข้างหลัง			
ประตูด้านตะวันออก	นับเห็นต้องไปใต้		
ชั้นหอพระวิจิตร	}	ท่าที่ ๓	ชั้นหอตั้งคำ
ชั้นหอเกียรติยศ			
		(ทรา ?)	
หอวงมณเฑียรที่ ๒	ราชดำริบาย		
ประตูด้านใต้	นับตะวันออกไปตะวันตก		
พระราชมณเฑียร ที่ ๓	ตั้งด้านทิศเหนือ		
ช่างเครื่องพระอักษรราชยาน ที่ ๒	วารินฆวนา (?)		
ชั้นภักดีอักษร	}	ที่ ๓	ตั้งยาวดี
ชั้นโยธาภักดี			

วังวรดิศ

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

ทูล ดมเด็จพระนครินทร์ ฯ

จนนามนักรวโรชนชกอย่างหนึ่ง เนื่องด้วยพระดำริของท่านว่า
 บัญญัติวรรณยุกต์ให้ไว้ เอก โท ตามเสียงดังคำ กระเบิ่นของเกิด
 วรรณหลังไม่นานนัก มาเกิดปรากฏว่า แต่ก่อนมาโดยเราพูด
 คำหนึ่งต่าง ๆ กันตามถิ่นที่อยู่ ซึ่งยังพอสืบหาตัวอย่างได้ในปัจจุบัน
 เช่นชาวนครศรีธรรมราชก็คำหนึ่งอย่าง ๑ ชาวนครราชสีมาคำหนึ่ง
 อย่าง ๑ แม่ชาวเมืองสมุทรสงคราม ชาวเมืองเพชรบุรี และ
 ชาวเมืองสุพรรณบุรี ก็มีคำหนึ่งต่างไปจากชาวกรุงเทพฯ เพียงจะ
 มาเทียบกันจนแพร่หลายเมื่อมีโรงเรียนเกิดขึ้น และการคมนาคม
 สะดวกขึ้น ว่าอะไรชาวเหนือเมื่อครั้งเป็นมณฑลพายัพธานีในสมัย
 รัชกาลที่ ๕ ก็คงมีคำหนึ่งไปอีกอย่าง ๑ ขอนเห็นได้ในบทเสภาที่แต่ง
 เพียงเมื่อรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์นี้ยังว่า "ชาวเหนือ
 เสียงเกิดได้" แปลว่าคำหนึ่งไม่เหมือนชาวกรุงเทพฯ คำหนึ่ง
 อย่างเราพูดกันในกรุงเทพฯ เห็นจะสืบมาแต่คำหนึ่งชาวพระนครศรี
 อยุธยา ด้วยเหตุดังที่พูดมา ชาวมณฑลแต่ละเมืองที่คำหนึ่งแบบอย่าง
 หนึ่งย่อมเรียนวรรณยุกต์ตามเสียงไม่ได้ หม่อมฉันเคยถามพระยา
 วิเชียรคีรี (ชน) ว่าคำหนึ่งแตกต่างไม่เหมือนชาวบางกอก แต่เขียน
 หนังสือลง เอก โท ด้วยเขาพูดอย่างไร แด่ตอบว่าใช้คำว่าชาว
 บางกอกเขาเขียนคำไว้ เอก โท อย่างไรก็เขียนตาม

กรมเจ้าคุณหม่อมฉันไปพพระภคเษชฌาน เรืองปรารภที่ทูลมา
 คิดไป จึงแะไปตลกคิศาจารย์ของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช
 เห็นไซ้หมาย ถากบาท ไม้ม โท แด้ม เขก ถนถ่วงจระมอชาน
 แะออกด้าเนียงเบนอย่างอื่น ไม้เหม่อนเซ้งเราชาวกรุงเทพ ฯ ไซ้กัน
 จงทูลมาเพอทรงอนชย

คจรมิศอวแถ้อแถ้จะไปต

๑๖ ๑๖ ๑๖ ๑๖ ๑๖

x x x

วังวรดิศ

วันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทูล ถ่มเด็กกรมพระนริศ ฯ

ขอถวายรายงานการค้นหากำเนิดไมตรี ไม้จควา ได้พบเขียน
 ไซ้แผ่นเสียงอย่างบัคจูบั้นนี้ ไม้จความีอยู่ในหนังสือรามเกียรติ
 พระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุงธน ฯ ในหนังสือกฎหมายฉบับประทับตรา
 ๑ ดวงศรังษรภคที่ ๑ ลักษณะเบ็ดเต้จ่า มีทั้งไม้จควาแะไม้จควา
 ถึยเบนตลกฐานไคความแถอเมือรชภคที่ ๑

แต่ตรวจจถอยพลั้งซึนไปพบอีกแห่งหนึ่งในตำแนียบคักคินา
 พดเวชน ตำแน่งพอกนายเจ้าเทาทดอง เรียงช็ชเบนภาษาจันวา

อนึ่ง ได้ให้ตรวจหนังสือไทยจำพวกอื่น คือ ฮาหมกต เจบอวกต
ตานากัด ตานร้างกัด หาใช้ เอก โท โหม่ มีวรรณยุกต์ใช้แต่อย่าง
สั้นของ" และนฤทิต เขาคงใช้เป็นเครื่องหมายศัพท์ หรือหมาย
อักษรจากตำราของเขายกกัน ขอดถวายเพิ่มเติมสำหรับทรงพิจารณา

อนึ่ง พราหมณ์เจ้าวัดศรีนครนเรศวร เจ้า ทานบัทกมาเงินช้อยูปร่าง
จะดี หมอขมน้ำแดงมาถวายทอดพระเนตรพร้อมกันกับจดหมายนั้น

กรมมโหรีแต่ดัดแต่งไปรด

อกุ ๒๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

x x x

คำทบทวนลายเน็น คลองเตย

วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๕

กราบทุก ถมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงพระนามาท

โดยรับถวายพระหัตถ์ ๓ ฉบับในเรือของเขายกกัน ซึ่งทรงพระปรารภ
ถึงเครื่องหมายเสียงสูงต่ำในอักษร คือ ไมเอก โท ตรี จัตวา ซึ่งจะ
เกิดมชนเมื่อไร และชาวเราที่ชาวเหนือชาวใต้พูดต่างเสียงไม่เหมือน
กัน ไม่เครื่องหมายเสียงนั้นจะมีประโยชน์ตลอดไปได้โดยอย่างไร ได้โดย
รับสั่งตรวจตราพิจารณาแล้ว ขอดถวายรายงานการตรวจพร้อมด้วย
ความเห็นคือไปน

ไมเอกโทนั้น ได้พบในหนังสืออื่นแก่ที่สุดที่ทศวรรษที่ตกศิลาของ
ขุนรามคำแหงเมืองสุโขทัย แต่ไมโทเขียนเป็นกากบาทเหมือนไม

จุดวาที่เขียนกันในเจตนา ตามที่เขียนเช่นนั้นเป็นอันด้วยข้อ ไม่เอก
 แปลว่าไม่อันเดียวกับข้อเดียว ไม่ก็แปลว่าไม่อันเดียวกับกันเป็น
 กากบาท ต่อมาภายหลังเขียนอย่างง่าย ๆ ไม่ยกเทิดกजर ทุกอัน
 จึงกลายเป็นไม่อันเดียวกับกันเป็นมุมฉาก ข้อความในหนังสือจารึก
 ในหอที่สถานนั้นมว่าแต่ก่อนหนังสือไทยไม่มี ขุนรามคำแหงได้คิด
 บัญญัติขึ้น แต่ฟังตามนมโศกทำให้เข้าใจไปว่า แต่ก่อนไทยเขียน
 หนังสือไม่เป็นเลย เข้าใจเพียงว่าแต่ก่อนไทยใช้หนังสือรวมตามเขมร
 ซึ่งเวลานั้นเขมรกำลังมีอำนาจรุ่งเรือง มีพยานที่หอที่สถานในเมือง
 สุโขทัยวันราวคราเดียวกับจารึกหนังสือขอมมอญ ขุนรามคำแหงจึง
 ใจจะแยกไทยออกจากอาณาจักรเขมร ตั้งตนเป็นชาติอิสระ จึงคิด
 คิดแปลงตัวหนังสือขอมให้เป็นรูปอื่นบัญญัติให้เป็นหนังสือไทย คง
 จะได้คิดแต่บังคบให้ใช้กันมานานแล้ว ทหารก็ของหอที่สถานคงเป็น
 ภายหลัง เมื่อเขียนเข้ากันได้ก็ต้องแล้ว เมื่อแรกคิดแปลงเป็นหนังสือ
 ไทยขึ้น จึงคิดไม่เอกโทขึ้นพร้อมกันมาทีเดียว หรือจะคิดเต็มรูปขอ
 ภายหลังนั้นทราบไม่ได้ แต่คิดว่าคงจะยังไม่ไม่เอก โทมาก่อนเหมือน
 กันกับหนังสือขอม เมื่อเห็นความจำเป็นที่ควรรวมจึงคิดเต็มรูปของ
 แต่อย่างไรก็ดี เมื่อจารึกหนังสือไทยลงหอที่สถานนั้นไม่เอก โทแล้ว
 หอที่สถานนั้นเป็นหนังสือไทยที่จารึกในแผ่นดินขุนรามคำแหง และมี
 ความปรากฏว่าขุนรามคำแหงเป็นผู้คิดหนังสือไทย ก็ต้องถือว่าไม่
 เอก โทมีมาพร้อมแต่แรกคิดหนังสือไทย ในครั้งขุนรามคำแหงนั้น

ไม่ตรีที่จดงานนั้นใจทีเดียวว่าคิดเต็มรูปภายหลัง ใช้ข้อที่ไม่
 เอก โท แต่คิดรูปไม่อันเดียว ไม่ตรีที่จดจะเป็นไม่อันอันหรือเด ร

แต่ไฟดีไปเป็นเลข ๗ ไม่ควรควรจะเป็นไม้ดีเช่นหรือเลข ๔ แต่ไฟดี
 ไปเป็นถาดกษัตราไม้ไตรโคตม เมื่อร้อยวาเป็นของกษัตราภายหลัง
 แดง ก็จำตซึ่งคนหาตขไปว่ามชนเมื่อไร จะตหนึ่งดีโต ๆ ก็เห็นว่า
 ยัดเขาเป็นหงตั้งไม้ได้ เพราะตชกชตข ๆ กนมากเขม้นแกไปตาม
 ชกชวชกชกชชขในเวลาคณน เห็นชขกแตหนึ่งชื่อศำรารเวียนว่า
 พชจะยัดเขาเป็นหงตั้งโต ด้วยจำเดาแต่งศำรารเวียนน ตามไม้อะไร
 ใช้บ้างก็คงจะจำแนกตงได้ จึงได้จับหนึ่งชื่อศำรารเวียนแก้ว ๆ ต

หนึ่งชื่อจันตมณ มีความปรากฏตามคำถกตถนในเนื้อเรื่อง ว่า
 ชุนโหรชาวโขมบริชาพระเจ้าแผ่นดินแต่ง แต่ศำรารเวียนว่า
 พระโหราแต่งถวายสมเด็จพระนารายณ จัดจาเป็นหนึ่งชื่อเวียนทเกา
 กวารบบอน หนึ่งชื่อชณตงตงชอน ให้แต่งโคลงฉนทกาพยถถอน
 บชกเควของหมายเสียงมแต่ไม้เขกโตว่าตงน

"อชกรบหมัน ชื่อสามเป็นคู่ ไม้พวนไม้มลาย

ไม้เอกไม้โท เป็นคู่ท่มหมาย บริคทาปรกถย ฉนของพองคัน"
 ตอนต้นไม้โคกถาดตงไม้ตรีจควา แต่ชอนหงตั้งเจ้าจชชนแต่งโคลง
 ฉนทกาพยถถอนแเดว ถถบยชนไปตงน ถ ฐ ก ถ ฆ นบชกเควของหมาย
 เสียงพวชมทงไม้ เอก โท ศรี จควา ว่าตงน

ข ค ช ฎ ย น	ไตรถวด
.....	ชอนวี
.....	ตณมน
คชว่าทณนณ	ฉตาคเทเมธา"

ทำไม้ตจนหงตั้งมตบ ๔ ไม้ ตอนต้นจงมแต่ ๒ ไม้ เมื่อโควชวญ

ก็เห็นความวิปลาสอยู่ ฉะนั้นแต่โคลงฉันท์กาพย์กลอนอื่นเป็นวราชชน
 ดังก่อนด้น ก ข ก กา ฉันเป็นวราชชนคณนหยาควรไม่เลย เห็น
 อำพระโหราแต่งจับตามฉันทน์ โดยประดังคัศร่ด้นกฤษณครในวราชชน
 ดัง โห้ร่แ่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนเท่านั้น ภายหลังมีใครผู้ใดผู้หนึ่ง
 เห็นว่าควรระบวรด้นให้ตลอด จึงแต่งระเบียบด้น ก ข ก กา คือ
 เขา ฎปากก่แ่งกลเห็นโคฉาฉดถนเป็นกของ ยุกต์แ่งค่อนนจะแบบทรง
 โทนทรานไม้โต แต่เป็นอันว่ามีไม้เครือของหมายเสียงครบ ๔ อย่างแล้ว
 ด้นค่อนคณจะว่ายุคแผนคณด้นแต่พระนารายณ์ยังมีไม้เครือของหมาย
 เสียงแต่ ๒ อย่างเท่านั้นหรือ ก็ว่าลงไปไม่ได้ถนัด เพราะการแต่ง
 โคลงฉันท์กาพย์กลอนมีบังคับที่ใช้นแต่ไม้เอกโท ท่านจึงพูดได้แต่ไม้
 เอกโท ส่วนไม้ตรีจตุวาไม้มทั้งสิบให้ใช้ในโคลงฉันท์กาพย์กลอน
 ท่านจึงไม่พูดถึง เช่นนกกาเป็นโต ส่วนไม้ตำราเวียนพระบงษณ
 เช่น ปฐมมาดา ปฐม ก กา มีไม้เครือของหมายเสียงครบ ๔ อย่าง
 แล้วทรงมน หนึ่งชื่อเหตณนโครแ่ง แดงแ่งตั้งเมื่อไร ไม่มีบอกไว้
 แต่ตั้งเกิดได้โดยฉยคำว่ามีไม้กกว่าหนึ่งชื่อจันคานณ

ตามลายพระหัตถ์ของฝ่าพระบาท ครั้นแจ้งความว่า โคตรง
 ทรงจกฏหมายฉะบับตรา ๓ ดวง ซึ่งเขียนในรัชกาลที่ ๓ นั้นมีไม้ตรี
 จตุวา ฉันนั้นเป็นหลักสัดก่ของหลังฉา รัชกาลที่ ๓ ทรงเพลา ๑ มีไม้ตรี
 จตุวาแล้ว สัดก่เบของหน้าปรากฏว่ารัชกาลชุนรามาตำแหน่งเมือง
 ศรีโยทยยังไม่มีไม้ตรีจตุวา ไม้ตรีจตุวาจะเกิดขึ้นเมื่อไรในระหว่างนั้น
 ก็ยังเป็นระหว่างที่กว้างเต็มที ฉันจะคชงคณหาชโยให้โคตรงแ่ง
 เขาชก

เหมือนกัน หนังสือเขมรก่อนหนังสือไทย คงเป็นไทยเขาอย่างเขา
 มา ไม่ใช่ใครตนเอง ขันต้องคิดให้ไว้ตัว ห น้าคงเขียนพยัญชนะอีก
 พวกหนึ่งให้อ่านเสียงซึ่งขนเท่ากับถักไม้จตุรภาคไต รนนไทยเราคิดขน
 เอง เพราะทางเขมรไม่มแบบททำเขมร ขันด้ามเนื้อโคไตมาต้องขน
 เรนหมแต่ด้วยไม้พอกกับเสียงคำที่เราพูด จึงคิดเติมไม้เอกโทชนหมาย
 สันเสียงสักชั้นหนึ่ง ขันด้าภายหลังเมื่อการเขียนหนังสือต่างออกไป
 ถึงเขียนคำภาษาต่างประเทศ มีภาษาจีนเป็นต้น จึงได้เพิ่มไม้ตร
 จตุรภาคอีก สำหรับพยัญชนะ ๘ ตัว คือ ก จ ด ต บ ป ย แต่ท
 จริงไม่จำเป็นเลย ถ้าจะคิดให้ไว้ ห น้ามันเป็น กา ท้า ท้า ท้า
 ท้า เดี่ยวก็โตเหมือนกัน แต่ในชั้นแรกมีไตรศิวี่เช่นนั้น ก็เพราะ
 ท่านจะเห็นว่าวางรังเปล่าๆ ไตของตคิดแล้ว เสียงกพยัญชนะ ๘ ตัว
 นนถกไม้ตรจตุรภาค มีแต่คำที่เบ็ดร่อย เช่น เคนก้า หมนจ วจตย
 เป็นต้น อันไม่จำเป็นจะต้องเขียน ท่านจึงกำหนดไว้ให้พยัญชนะ ๘ ตัว
 นนสันแต่ ๘ เสียง

เครื่องหมายเสียงพยัญชนะ ย่อมเป็นของใช้ไม่ได้ตลอดคืนแดน
 ไทยจริงอย่างฝ่าพระบาทควัด เพราะต่างกันไปเสียงก็แปร่งไป จะ
 ใช้เครื่องหมายเสียงอย่างเดียวกันไม่ได้ จึงทรงพระดำริว่า หรือหนึ่ง
 เราจะเขียนได้พอสันเครื่องหมายเท่านั้น เช่นมา ใครจะเคยเรื่อกว่า
 มากตามที แต่เมื่อเขียน มา แดง ให้ฟังเข้าใจว่าดีดัวพาหนะ ออ
 ประทานไทยเห็นว่าเป็นเช่นนั้นไม่ได้ เพราะหนังสือไทยมิได้เขาอย่าง
 จากหนังสือจีน ซึ่งคิดขึ้นด้วยอักษรปแบบถัก เช่นเขียนเป็นดวงจุด
 ถดาง ใครจะอ่านว่า นิต หรือว่า นี ถตามที ให้ฟังเข้าใจว่าดวงพระ

ชาติไทยเราทำได้เดินทางนี้ เราเดินทางเช่นตามเดิม
 แบบอินเดีย เพราะฉะนั้นไม่ขอโทษต้องเป็นเครื่องหมายเดียวกันนั้น
 นอก แต่จริงแรกคิดเครื่องหมายเดียวกันนี้โดยชนนเป็นความคิด
 ดัน ๆ ด้วยต้นแค้นไทยเจตนาหนึ่งแคบเด็ก ยังไม่แนไปอจางรวง
 อยางทุกวันนี้ ของเราหนึ่งไทยคิดเงินสำหรับชาวสุโขทัยไรเท่าหนักได้
 ภาในจารึกหลักศิลาสุโขทัยซึ่งพระเจ้ารประเดวิไลได้ออบมา พบด้วย
 ทัศนกับเราชาวกรุงเก่า เดียวกันหลายคำ เช่น ตา (ต) = ต้า
 แซง (ซา) = แซง แต่ความแปลกกันเห็นไรไม่ เพราะอ่า
 ทุกเขตต์ แขวงขอมพยายามที่จะพูดและจะเรียนให้เหมือนเมืองหลวง
 เราชาวเมืองหลวงเขียนอย่างไรพูดอย่างไรเราก็ตาม โรงเรียนกตง
 แฉกจางออกไปทุกที่ ในไม่ช้าที่จะพูดจะเรียนเหมือนกันหมด
 คงมีศอกรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

วิจารณ์

วันที่ ๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

ทูล สัมเด็จพระนริศร ๑

หม่อมฉันอ่านหนังสือเรื่องพราหมณ์เทศภาคหลวง ดิษบวิ แต่งคือ
 มา พบความซึ่งควรจะทูลเรียนให้ทรงทราบอีกบางข้อ คือ

๑. ทพนา ๔๓๗ บอกลอบายอวชนบบของอินเดียจำนวนรอบ ๖๐ บ
 และบทง ๖๐ บนเรียกชื่อต่างกันทุกบ มีชื่อว่า บกตางระ บพทระ และ
 บอกร เบตน ถูกความที่หม่อมฉันค้นนิษฐานและบอกไว้ในบันทึก

จดหมายเหตุข้าราชการไทย

กาญจนาภิเษก

๒๕

จรรยาคุณเต็ม ๓ ที่มาใช้รอบ ๓๒ ปี และมี เขตศึก ไทศก เป็นของคิด
ชนประเทศอื่น อาจจะเป็นประเทศจีนคือเมื่อภายหลัง

๒. หน้า ๕๓๘ ว่าถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ขัตติยมาชฌิติน และเมื่อท่านจะทอดพระเนตรเข้ามาพระวอด้วยบนที่ระหวัด
มดของพระวอแกล้งเมตถอนเผาศัพพะมาจากอินเดียน

๓. หน้า ๕๓๘ ว่าถึงเหตุที่ถามว่าทำยอชดถึง ยอชดนั้นเรียกว่า
"โคโรม" จะเบนต้นศัพท์ของปรากฏใดหรือไม่

๔. หน้า ๕๓๘ บอกชื่อเรียกเสียงคนครึ่ง ๘ เสียงเทียบกับ
วิชาของฝรั่งไว้ดังนี้

ฝรั่ง ไท. เว. มี. ฟา. ซอด. ดา. ดี.
ฮินดู ฮะ. วิ. ฉะ. มะ. ปะ. ตะ. ดี. ดง

กรมกิจการต่างประเทศ

ทูลกระหม่อมเอก

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

กราบทูล สมเด็จพระราชินีนาถราชินีภาพ ทรงฝ่าพระบาท
ได้รับตามพระหัตถ์ ลงวันที่ ๘ เดือนนี้ โปรดประทานรัชชภิเษก
เรื่องพระราชมณเฑียร ตามที่ทรงสืบได้จากหนังสือตอบฉะฉาน เป็นพระคุณ
อย่างสูง

๓. ที่ใดมีความว่าอินทนิลรอบ ๖๐ มินัตตนา เป็นพระยานชก
ทรงดำเนินฐานไว้เป็นชั้นลูกท้อเดียว

๔. รัชชเชียงแห่ง คมุต หรือ คมัต ของอินเดีย (Indian coconut) จะเป็นอะไรไม่ทราบ คงเป็นเครื่องถ้วยชนิดหนึ่ง มี ๘ เี้ยง เี้ยง ถ้วยได้ชยตงน

๑. นัษาทะ หรือ นัษาทะ เป็นเชียงสูงที่สุด
๒. ฤษภะ (โค)
๓. กานชวาระ
๔. มชยนะ (คตวง)
๕. ปณฺณะ (ห้ำ)
๖. ไรชตะ
๗. ชรชระ เป็นเชียงต่ำที่สุด

แะระว่าเชียงเหล่านี้เขียนดะกัได เช่น ฤษภะ เขียน ฤ ตัวเดียว จึงทำให้เข้าใจได้ว่าอักษรชื่อเชียงของคัมภีร์ เป็นอักษรชื่อดะ ดงประับ ถูกได้มาก แต่ใจัดเวงไปบ้างตงน

ดะ	นำจะดัดไปเฮา	ษท
วิ	ฤษภะ	ดงท
ชะ	ชรชระ	ใจัด
มะ	มชยนะ	ดงท
ปะ	ปณฺณะ	ดงท
ดะ	ไรชตะ	ดงท
ดิ	ไม่ได้เค้า	

ควรนัควรแก้แแต่จะ โปรด

พร

วันที่ ๑๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

ทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ

หม่อมฉันเกิดตั้งด้วยพระบรมราชโอรส ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประทานพระยศในหนังสือต่าง ๆ มีเช่น ๓ ประเภท คือ บรมจางระประเภท ๓ บรมนันทก ประเภท ๓ บรมนถัมภ์ ประเภท ๓ ลักษณะของปืนไฟ ๓ ประเภทนี้ หม่อมฉันคิดว่า จางระ คือปืนใหญ่ (cannon) ทุกประเภทแต่ทุกขนาด นถัมภ์ คือปืนประทีปบ้าง นนทกยังไม่แน่ใจว่าเป็นปืนชนิดใด ถ้าพิจารณาหัดตามลักษณะของปืนไฟ นนทก ควรจะได้แก่ปืนมือ คือพกปืนได้ แต่ยังไม่พบหลักฐานอธิบาย ท่านทรงทราบแต่ทรงเห็นอย่างไรบ้าง

เมื่อหม่อมฉันว่า การกรมกองแก้วจินตนา ๆ ก็เป็นพันทั้งจวนรักษา แต่ปืนใหญ่ ตามที่เราบอกอธิบายแต่ในพจนานุกรมปืนใหญ่ ว่ามีหลายอย่าง เรียกว่า จางระ บ้างเรียก ผังเบ็ดทมนอด รักษาศาสนา สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเป็นต้น ไม่มีใครอธิบายต้องไปถึงปืนนันทก หม่อมฉันก็ยังไม่ได้ค้นต่อมา จนมาคิดอยากทราบในเวลานี้

ควรมีความเห็นแต่จะโปรด

๑๖ มิถุนายน ๒๔๗๕

x x x

ข้าหม่อมราชวงศ์สุขุมพันธุ์

วันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๔๗๕

กราบบังคมทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประทานพระยศในหนังสือต่าง ๆ มีเช่น ๓ ประเภท คือ บรมจางระประเภท ๓ บรมนันทก ประเภท ๓ บรมนถัมภ์ ประเภท ๓ ลักษณะของปืนไฟ ๓ ประเภทนี้ หม่อมฉันคิดว่า จางระ คือปืนใหญ่ (cannon) ทุกประเภทแต่ทุกขนาด นถัมภ์ คือปืนประทีปบ้าง นนทกยังไม่แน่ใจว่าเป็นปืนชนิดใด ถ้าพิจารณาหัดตามลักษณะของปืนไฟ นนทก ควรจะได้แก่ปืนมือ คือพกปืนได้ แต่ยังไม่พบหลักฐานอธิบาย ท่านทรงทราบแต่ทรงเห็นอย่างไรบ้าง

บนเรากัน ความระมัดระวังของกบฏที่เสียดกันอย่างไรนั้น ได้พบ
ประจักษ์ปรากฏแก่ตาแล้ว

แต่จากพระห้อมมองไม่เคยคิดเดรัจฉานจะปรกกันโดย นกตถ
ชอบนตามที่เคยโดยนมาหมกมา ๓ ขยาย แต่โดยนมาจากหนังสือ
แต่งที่คิดจะว่าเบบบดออกไปทั้งนั้น เทาที่นึกได้เคยจน

- ๑. จารงคิ มณฑล นกตถ
- ๒. จารงคิ มณฑล นกคัม ฐานกยาร
- ๓. ทองปราช ปลายทอก

พอได้พบเมื่อก่อนได้รบถวายพระหัตถ์ของพระเจ้าตนเอง ในลตค
กระบวนเทพพระกฐินพหุหลายตรา ตรงที่กล่าวด้วยเรอปรัดคองว่า

“หนาเวบบนใหญ่ของ จารงคิ เวชกฏา”

ตรงกันที่ทรงต้นนยฐานว่า จารงคิเบบบนใหญ่หมกเดียว และยังพบ
ชกที่กล่าวด้วยเรอเดื่อ มว

“หนนึ่งคานแห่งคานา เรือจาง บันแธ
ฐานชื่อฐานกยาร ย่าง (หยง) ตง”

นเป็นคความชอกให้เห็นว่า ฐานกยาร คือ หามแดน นกตถไม่มท
ดังดัย คือเป็นบันประทับที่คาบคิดา ส่วน นกคัม น่าจะเป็นบันชระนิต
ได้ทมนกนคัม หรือมีฉะนคจะเบบบนคานชก ที่เหี่ยวโตค้อยๆ
งูมลงไป นคกับคาบคิดาที่นคคองคองคองไปทีเดียว ส่วนนคจาก
นเห็นจะเหตชแปด คความชอกจากน ไมเคาเคย จะหาที่คุดอบ
กนคไม่ชอก จะว่าบันโตกไม่มทอก บันโตกเคยเห็นกเบบบนชระน
ทองแดงเบบอย่างเก่า เกรงว่าชระนคจะมมาก่อนน ทองปราช
หลอด้วยทองเหตชองยงคูปราช (บันยงเบต) ปลายทอกไม่คองแปด

ชอบบทคัดออกชกษทนายถวายพระหัตถ์ณ ฝ่ายเบ็ดหมวก มี
ครารปลั่งเบ็ดหมวก เป็นชื่อจำเพาะกระบอกรักษากำแพง ถิ่นมา
ทษฐ ก็เป็นชื่อสงขจำเพาะกระบอกรวมกัน ไม่ใช่ชื่อพระนครทั่วไป
บาเหลี่ยม ดุเหมือนจะเป็นชื่อพระนครนี้ แต่ยังไม่เคยทราบจำรูปร่าง
เป็นอย่างไร

กรมการเมืองเจ้าคณะโปรต

พรอ

x x x

สำนักตีศกุต หัวหิน

วันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๖

ทอ ดมเด็จพระนครินทร์ ฯ

วันที่ ๓ เป็นฉนวนใหม่ หม่อมฉันคนชนชนเทษ ทยาหญิง
เทตถกอนเพช ใต้โพธิ์ใหม่ศวมสุขในนี้ใหม่ ชยาให้ตองคุมวัง
เหมือนบัตถองแล้ว พอพูดวาดลาคคคกตงานแฉะหญิงฉามธนา
เต็มหมายจร ไทรเดระถวยพระพร ครนเขียนรางวัลคกตบเห็นวาพรทจะ
ถวยไม่ด้นแก่จะตั้งทางไตรเดระ คงเขียนจคหมายฉนวนบถวยพระพร
กับทองขอเพิ่มอำนาจพระแก่คุณ ไตรเดระพระองค์ทงหลาย ให้มีความสุข
ในนี้ใหม่ด้วย

ทนจะทอเส้นชถงเวรชต่าง ๆ ที่ใต้ถุนคใจ ในจดหมายฉนวนบถก่อน
หม่อมฉันกตบชอกมาหัวหินศรวณ ได้ทขบเถาหนึ่งด้อยประทุมจวรก
กัตพระเชตุพน ฯ ทัพพณจกในงานพระศพ พระอีนาคาเธอ ฯ ยอกนว

ด้วย ได้เปิดอ่านคณโศลกของสมเด็จพระปรมาธิบดี ฯ ทรงแต่ง
พรรณนาการปฏิสังขรณ์เจดพระเศวต ๑ เมื่อรัชกาลที่ ๓ ได้ความ
เพิ่มขึ้นหลายอย่าง คงจะทอดคืบไป คือ

๑. ท่านแต่งพรรณนาละเอียดละเอียดจริง ๆ ก็คือว่าหากจะ
ปฏิสังขรณ์เจดพระเศวต ๑ ให้ดั่งเดิมเหมือนเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๓ (ไม่
ได้หมายความว่าจะใหม่หรือครั้งรัชกาลที่ ๓) อาจจะทำโดยของ
สมเด็จพระปรมาธิบดี ฯ เมือคราวทำให้ตกได้หมดทุกอย่าง

๒. ถ้าวัดความแห่งหนึ่งว่า เมื่อปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ ๓ นั้น
วัดพระเศวต ๑ สร้างมาได้ ๓๓ มีชาวพุทธศุภโศภมาก เมื่อนำคิดเทียบ
กับอายุวัดเบญจมบพิตร ฯ ชวนให้เห็นว่าการที่สร้างวัดพระเศวต ๑
เมื่อรัชกาลที่ ๓ จะทำประณีตแต่บางแห่ง ทำตลก ๆ โดยมากจึงชาว
พุทธศุภโศภน้อย

เรียนมาได้เพียงนั้นสมควรนำหลายราย ซึ่งหยุดมาเขียนต่อ
ไปในวันที่ ๒

๓. เรื่องโคลงของสมเด็จพระปรมาธิบดี ฯ ว่าด้วย
ปฏิสังขรณ์เจดพระเศวต ๑ เดิมหม่อมฉันหมายจะเก็บรายการที่เห็น
เป็นข้อสำคัญลงในจดหมายเหตุฉบับนี้ แต่ถึงคนนำไปคัดลอกหนึ่งชื่อ
หม่อมความเรียง จึงไปพบและนักได้อาหม่อมฉันได้ให้พระพิณ ฯ
ถอดความโคลงของสมเด็จพระปรมาธิบดี ฯ เป็นความเรียงพิมพ์
ไว้ในหนังสือ ถ้าท่านมีเวลาพอทรงโคลงต้นหรือความเรียงจะทราบ
ได้ละเอียด ถ้าพระนั่งเกล้า ฯ ได้ทรงแก้ไขสิ่งใดให้ผิดกับของเดิม
อย่างไรบ้าง จะพูดในทันทีแต่เพราะศัพท์ซึ่งพบในโคลงของสมเด็จพระ

พระปรมาธิบดี ฯ ศัพท์หนึ่งเรียกชื่อเขา "สัตพนมิต" ซึ่งเป็นที่ไปเอา
 หินมาใช้ในการทำวัดแห่งหนึ่ง เขาอยู่ในแคว้นจังหวัดดงดิบ หม่อม
 ฉันทเศวตได้ขึ้นกล่าวได้ว่า เติมราชกุมารเรียกชื่อเขา "สัตพลึงค์" ครั้น
 เมื่อทอดพระหม่อมทรงผนวช ได้ตั้งไปตั้งที่ทางนั้น ทรงชานานามใหม่ว่า
 เขา "สัตพนมิต" ครั้นมาเห็นศัพท์ใช้ในโคลงต้นของสมเด็จพระ
 ปรมาธิบดี ฯ จึงได้ความรู้อีกว่า เติมเขานี้จึงเรียกชื่อเขา "สัตพลึงค์"
 เพราะเมื่อตั้งองค์พลึงค์แล้วนำพรหมมาประดิษฐานไว้ที่เขานี้ ท้อง
 เรียกกันกลายเป็น "สัตพลึงค์" ถ้าทอดพระหม่อมได้ทรงชานานาม
 ใหม่จริง คงชานามเดิมชานามว่า "สัตพนมิต" หรือ "สัตพนมิต"
 แต่ในโคลงต้นของสมเด็จพระปรมาธิบดี ฯ ใช้ชื่อ "สัต" เป็น "สัต-
 พนมิต" เรื่องนี้ขอจะเดาต่อไปว่า สัตพลึงค์ ท้องโอบนเขาตรงหน้า
 จัทรคานนครจนตก จะเอามาจากเขาสัตพนมิตนี้ด้วย เพราะเป็นอย่าง
 มุของค์มหานคร (มีเศียรพยอม) จำตกอยู่ที่โคน สมมตาทกจาก
 สัตพลึงค์ชนบทพบในประเทศนี้

๕. เมื่อวานนี้เวลาบ่าย ๕ โมง พระราชทานนำตั้งขบวนนายท
 วจ์โกลดงวัด มจ.จวนเจ้านายทงทอยุ่กันและที่มาจากกรุงเทพ ฯ เพื่อ
 รับพระราชทานนำตั้งขบวนโดยฉเพาะรวมถก ๕๐ พระองค์ เป็นการ
 เြบร้อยชานานัต เมื่อพระราชทานนำตั้งขบวนแล้ว ๕ ทรงบัญชาให้
 เจ้าพนักงานตงเครื่องวัดนำตั้งขบวน พระราชทานหม่อมฉันทกับพระองค์
 เรชนทมนด้วย หม่อมฉันทกับทงทอยุ่พระพรชนในทันที ไปนท

ไต่ลงขบิแรก จึงได้ถวายพระพรตามเกล้าความขอขมาซึ่งอง ราช โนิจจ
เป็นที่สุด ผู้ตงมารับพระราชทานนำส่งฯ โดยฉะเพาะนั้น นำสรเสริญ
ยิ่งกว่าเพื่อนคน ๓ คือ พระองค์เจ้าปฤษฏายงค์ อายุกว่า ๘๐ แต่จก็
ขุดส่งให้ตงมา

๕. ทพายุใหญ่ถึงพดกระเบองมุงตำหนักใหม่ปัดอนัน หวังใจ
ว่าจะไม่ทำให้ถึงคาตำหนักขรุขระทรุดโทรมมากนัก

คงจะมีคงรแต่จแต่จะโปรด

อกุ ๒๖ พฤษภาคม

x x x

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๕ เมษายน ๒๔๗๖

กราบทุก ดมเด็จพระพรยาตำรง ฯ ทราบฝ่าพระบาท
ได้รับถวายพระหัตถ์ฉบับใหญ่ ลงวันที่ ๒ เมษายน ๒๔๗๖ ทรง
พระเมตตาโปรดประทานพร เพื่อตั้งมฤตยอสูรในบิใหม่ พระเศพรคุณ
หาที่สุดมิได้ เกล้ากระหม่อมพร้อมทั้งบุตรภรรยา รอดจายบังคมรับ
พระพรใจเหนือเกล้า ก็รับถวายพระหัตถ์ฉบับเล็กลงวันที่ ๓๓ มีนาคม
ก็ได้รับประทานแจวเหมือนกัน แต่กลับได้ก็หลัง

โคลงสร้างวัดพระเชตุพน เมื่อพระพิณฯทอดเป็นคำเปรียบแจว
ได้เขามาให้เกล้ากระหม่อมตรวฯ แต่เวลาจอนแจวเป็นแต่แก่ไปให้
เด็กน้อย ทำดีไม่ได้ เวลาไม่พอพิมพ์

ความทุกข์ตรมเห็นจะไม่โถมลงหุดหุด จะเป็นเพียงมอดมอด
 ในทนายชนกเท่านั้น แดกแต่ตรงเห็นจะเป็นพาดหรือด้วยพระราช
 ประสงค์จะทรงตราให้ตกอับกำเนตมอด ไม่ใช่ข้าราชการมอด

ข้อเขา ดัชนีมิตร คงเป็นข้อที่อดกรรมหมอกทรงคง เห็นเห็นจะ
 ขี้เข่า ดัฟตงค จึงตายเบียดฟ้องก็ไปโดยดียวง่าย ก่อนมีราไซ์หญิง-
 ดัชชอมเบนพิน ไม้มี่ ไซ์คองไซ์ ดัชชอง คำ คือ แปลงเป็น ไซ์
 ไซ์กัณมาวนแดง เช่นในเขมรทาจานนทกัม "กัชชอนไซ์ไซ์ด้วย
 พณ" ทอดกรรมหมอกทรงทราบว่า ดัฟ เกิดขึ้นมาจาก ดัฟ ดั้งคง
 จะทรงรู้ดีกวางคักจะหายบ จึงทรงเปิดเบเนตมิตร เขาดัชนีมิตร ก็
 เป็นความอันเดียวกับดัฟตงคินเอง อาจเป็นได้ก็ดังคัก ในจิตพระ
 เสด็จพินจะยกมาแต่เขานน

ท้นจะทราบทวดเืองพระเจดีย์ในวัดพระศรีรัตนเพียรุ ได้ไปลของ
 ทุตุได้มาอันจักไว้กัพพภณชาตถถาน ไม่น้อยมีวของอะไรที่ทำให้คนใจ
 มากนิก โสไปคนใจกรูปคักแห่งพระเจดีย์เพอนแสดงตำแหน่งกรุก
 ขุด ซึ่งนายฟอรโนไปตรวจจัดเขามาเรียนจนให้เห็น พระยาโบราณ
 เเคบชกแตกอนัน ว่าในพระเจดีย์ใหญ่มีพระเจดีย์หรือพระปรากฏนอย
 ของเคมอันไหน พระเจดีย์ใหญ่ก่อธอมรณ กัดคานไม้เห็น พระ
 เจดีย์ใหญ่นพนในคูหาบนโคตรนสูงมาก ถ้าธอมแล้วพระเจดีย์
 หรือพระปรากฏนอยของเคมจะคงอ้อมนพน ในคูหาพระเจดีย์ใหญ่ทุกธ
 ธอมรณนไม้ได้ จะต้องจมลงไปอีก นกจะชนไปคักก็เหตอไม้ได้ไม
 จนได้มาเห็นแบบธองนายฟอรโนก็สว่างใจ ไม่ใช่พระเจดีย์หรือพระ

ปรากฏน้อยอะไรก็ได้ เขาทำเป็นข่มขู่ข่มพระปรากฏใจผู้แยกต่างพระ
เจดีย์ใหญ่ทีเดียว เป็นที่สงพระพุทธรูป แต่ใครเขาพระพุทธรูปไปกิน
เฉยเฉย ปรกขุดพบขุดใครข่มตองพระน ครองศูนย์ถวางพระเจดีย์ใหญ่
ทีเดียว เป็นของทำเช่นพร้อมด้วยพระเจดีย์ใหญ่ ไม่ใช่ของมนุษย์ก่อน

ได้ขอให้หลวงบริบาลคิดหนังสือในฉานทอง ซึ่งเก็บได้ในพระ
เจดีย์ของคักถางทนายท่าตกใจไปพิจารณาต ได้ทำคำพยากรณ์ให้
แก่หลวงบริบาลคงได้คิดจำแนกชายนาน จะมีผลหรือถูกก็ตามด้วย
คำพยากรณ์ มีความเห็นแตกกันอยู่ชชชชชชช ในบรรดาที่กับที่หัว
ฉาน เกอถ้ากระหม่อมคิดว่าเป็นรัชชังคน แต่พระยาโบราณกับหลวง
บริบาลคิดว่าเป็นรัชชคนเดียว ในบรรดาเป็นรัชชัง ที่หัวฉานเป็นรัช
คัง ซึ่งเกอถ้ากระหม่อมไม่เห็นด้วยเลย

จะกราบทูลรายงานว่า หลวงคักไม่ฟังมากมีได้ ชมเหตุได้ว่า
เพราะทำหน้าต่างบานเกล็ดใจที่หน้าจว เพื่อให้ไฮรอนชอก สมพายุ
ก็พัดลดเจ้าไปตามซึ่งเกล็ดค ต้นข้างในเอากะเบงของเบ็ดคักของมาหัวทก
แฉน ช่อมแซมคักแฉน

หลวงบริบาลแล้วแต่จะโปรด

หลวงบริบาลแล้วแต่จะโปรด
หลวงบริบาลแล้วแต่จะโปรด
หลวงบริบาลแล้วแต่จะโปรด
หลวงบริบาลแล้วแต่จะโปรด

หนังสือขอมขารักบนตานทอง
เก็บได้ในพระเจดีย์ใหญ่องค์กลาง ในวัดพระศรีสรรเพชญ์
ซึ่งผู้รับลอบเปิดกรุลักขงทำคกไว้

ถอดหนังสือขอมเป็นไทย

(ขีดเบื้องล่างหมายว่าตัวลอบอยู่ใต้หัวหน้า ขีดเบื้องบนหมายว่าตัวหน้าอยู่บนตัวหลัง)

แม่ นาง ก ช นาม	สุกมัสต์ ๑๔๑๖ สกขาลนภัสตรทวาทส์เกิด
	ไวสาขยวทธารวสุกมบุตรตมานบนทุลวระราช
	โองการสัดขบิตรวระวรประสทธิแม่ นางมงคล
	เทวี ศรีวระแก้วนามกร โอบ

ตกแต่งขอมแปลงตัว

แม่ นาง ข เก ช นาม	สุกมัสต์ ๑๔๑๖ สกขาลนภัสตร ทวาทส์เกิด (๑)
	ไวสาขย พุทธาร สุกมบุตร มานบนทุลวระราช
	โองการ สมเด็จพระบิตร วระวรประสทธิแม่ นางมงคล
	เทวี ศรีวระแก้วนามกร โอบ (๒)

(๑) คำเขมรใช้ในที่ไทยว่าขึ้นคำ (๒) คำเขมรว่าให้ ไทยเขียนชวย

แปล

แม่ นาง ค เก ช นาม	สุกมัสต์ ๑๔๑๖ ปีชาต ขึ้นสิบสองค่ำ
	เดือนหก วันพุธ อุกฤษยาม มีมันทุลพระราช
	โองการ สมเด็จพระบิตร พระวรประสทธิ (แก่) แม่ นางมงคล
	เทวี ศรีพระแก้วนามกร ให้

สำนักตีสุก ห้วยหิน

วันที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทูล สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

เมื่อหม่อมฉันเข้านครหมายซึ่งไปถวายเมื่อวันที่ ๒ เมษายนแล้ว
 มาทูลความซึ่งควรจะเขียนจดหมาย แต่หม่อมฉันไม่ได้เขียนเรื่องหนังสือ
 จดหมายฉบับนั้น

เนื่องด้วยเกิดพายุใหญ่ในกรุงเทพฯ จนตอพงกระเบื้องหลังคา
 ทั่วหนกปลิวไปนั้น คงต้องมีการรื้อหลังคาตัวหนก ซึ่งบางที่อาจจะ
 ต้องได้ตั้งย้ายมาประทับที่หนกเก่า หม่อมฉันเห็นว่าพายุวันที่ ๖
 เมษายน ซึ่งควรจะตั้งไปตั้งการบูรณด้วยบังคับพระบรมรูปนั้น
 แล้วจะเป็นเวลาว่างจากกิจจะต้องทรงทำกรพระวราชพิธีแทนพระองค์
 ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ไปจนถึงวันที่ ๑๗
 เมษายน ซึ่งจะทรงมาเพ็ญพระกตัญญูต่อพระชินยา มีเวลาว่าง
 ๒ สัปดาห์ เหมาะแก่กรที่จะได้ตั้งออกมาเปลี่ยนอากาศ ประทับ
 ชุบทอดหินให้ห่างร้อนในกรุงเทพฯ อีกคราหนึ่ง จึงขอเชิญตั้ง
 ถวายจดหมายฉบับนี้

ควรมิตถรณ์ตั้งแต่จะ โปรด

๓๖ ๖๖๖๖๖๖๖๖

สำนักศิษย์ ห้วยหิน

วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทูล สมเด็จพระนริศรวร ๑

หม่อมฉันได้รับฉายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๕ เมษายน ถึง
กำหนดเขียนตอบ นึกหาเรื่องคือปฎิบัติหรือไม่วางคดีขึ้นใดที่จะ
ทูลเดชะไม่ว่าผู้ญาณในคราวนี้

หม่อมฉันได้เรียบเรียงเป็นบันทึกส่งมาถวายพร้อมกับจดหมายฉบับนี้

ควรมีควรแต่จะโปรด

กั ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

* * *

สำนักปลายนเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๒ เมษายน ๒๔๗๖

กราบทูล สมเด็จพระนริศรวร ๑ ทราบฝ่าพระบาท

ถวายพระหัตถ์ฉบับเล็ก ลงวันที่ ๕ กับฉบับใหญ่ลงวันที่ ๖ ได้
รับประทานแล้วทั้งสองฉบับ เป็นพระเดชพระคุณอันเกิด

เรื่องราจะไรที่เป็นดำเนินอันควรจะนำมากราบทูลถวายทูลทูล
เพราะฉนั้นจดหมายที่ไปเขียนแต่ด้วยคงไปงานต่างๆ กับบรรดาซึ่งกราบ
เพราะฉนั้นจะทูลถวายได้แต่ไรจากเห็นมาจากการไปงานเท่านั้น

ในวันที่ ๖ มีงานพิธีถึง ๕ แห่ง คืองานกาชาดที่สวน
สาธารณะ งานไหว้พระตั้งกราบวัดพระเชตุพน งานจักรีถวาย
บังคมพระบรมรูปที่ปราสาทพระเทพบิดร และที่ปฐมบรมราชานุสรณ์
๓ แห่งข้างต้นไม่ขอกราบทูล เพราะเป็นงานตามเคยไม่มีแปลกอะไร

อุดมหาราชฯ ขอทูลทวงรับส่วนแบ่งเงินตราอยู่ แต่ทูลทวงบรรจุไว้ใน
ในอุดมหาราชฯนั้นยังไม่ทราบ ฝ่ายพระบาทเจ้าทรงทราบประการใดบ้าง
ถ้าได้บรรจุไว้จริง บรรจุที่ไหน โปรดแสดงให้ทราบบ้างจะเป็น
พระเดชพระคุณอันเกิด

ทอมนิตยรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

× × ×

สำนักตีสกุล หัวหิน

วันที่ ๑๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทูล อัมเล็กกรมพระนริศฯ

โดยพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๑๒ เมษายน เรื่องงานถวายบังคม
ปฐมบรมราชานุสรณ์นั้น หม่อมทนายคนที่ยกมาจากกรุงเทพฯ ก็
ยกมาแต่ด้วยความรู้สึกเช่นเดียวกับทูลทวงรับทราบ ว่ามีคนพากัน
ไปมากเกินคำทหมาย และบรรดาที่ไปนั้น ก็พยายามแต่แสดงความ
เคารพบังคมโดยจริงใจทั้งนั้น หม่อมฉันเคยคิดว่าคนจะนัยกว่า
อันจกวันก่อน ๆ มา คงจะมีคนไปบูชาที่ปราสาทพระเทพมิตรแล้ว
เลยไปถึงธวัชพระพุทธรูปข้างบ้าง แต่ไม่มากนักเท่าใดนัก เมื่อ
โดยจำนวนคนไปตลอดวัน แม้ไม่มีเครื่องสักการะ ๆ จำนวนคนก็ไม่
นัยกว่าวันถวายบังคมพระบรมรูปทรงมา ดังนั้นหม่อมฉันก็ยินดีพอใจ
เหมือนกัน

เรื่องที่จะช่วยบูรณปฏิสังขรณ์ราชานุสรณ์นั้น ก็ยังอยู่ใน
เจตนาของหม่อมฉัน แต่หมายว่าจะทำเมื่ออายุเท่าพระชันษาพระบาท

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกใน พ.ศ. ๒๕๑๗ หม่อมฉันเชยว่า
 สมเด็จพระพันอ้งดำ ๑ กคงทรงเห็นชอบด้วย แดรงมเหตุชอกชาง
 หนึ่ง เมษิดร พ.ศ. ๒๕๑๘ พระรณาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลกจรครบ ๕๐๐ ปี ถาบ้านเมืองเบบปกคคงจรคชงมงานเจอม
 พระเกษรติ ถารฐบาตรฐาปฐมบรมราชานัดตั้งรณยงไมด่มบรมน ฮา
 จจะชอกเงินแผ่นดินบรมนให้ด่มบรมนในชกถกคชงมยชน คชอวแรมต
 มชดแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ แดคความคคทถดมาเกยวแกเศรฐฐกค แมถง
 คคถหม่อมฉัน เชยก็เห็นจะไมด่ามารถคจระ ดงทุนได้มากเหมื่อนแต่ถอน
 แดททรงพระดำริจะระรายการให้ไว้จ่านวเงินจ่าจะชวยได้ด่นดระมาก
 นชยเท่าใดตามก่าตั้งผู้เจอมโธนนคณก ขอให้ทรงให้ดออก เพชร
 บัญชึประมาณนนเชงถาปรากษย ฮาจจะจุงใจให้ผู้ชอเบรจาคทวพิช
 ชวยบรมนแพรทถายออกไปได้ชอก

บุญพาวรของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ได้ทรง
 บรมจุพระอัญญิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกไว้ถกคคมาหาราตุ ๑ ซึ่ง
 คคระถดามาในลายพระหัตถคณน หม่อมฉันเองเบบผู้กชให้เกบบุญทาน
 เณองมาแดเมษพระยาโบราณ ๑ กคงจัดพระคิ่วรเพชญเดรัจแเดว
 หม่อมฉันได้ไปเกยเดคค เห็นพระอชวร (หรือพระมณชป) จตุ
 มุร่งวางไว้คชชกคณนแถงพระมหากษัตริย์ ไปทางค่านคระอันคคถดง ๑
 ใบพระอชวรนหม่มพระเศคยชงค ๑ เบบประจาม ขนาดเดยจกนแเด
 รมทรวงชบ่างเดยจกนกับพระมหากษัตริย์คคคคคคมาหาราตุ ๑ กรุงเทท ๑ น รช
 ระ โมยชุดท่าให้เห็นได้วาท ใบพระเศคยชงคณน ทวเบบนี้ชองดำหรับ
 บรมจุพระอัญญิมุคคคณน จังฉันนชฐาน โชธนระหนจ่าพระมณชปแเด

พระเจดีย์ที่กล่าวมา เป็นของสร้างขึ้นสำหรับบรรจุพระบรมอัฐิ
 พระเจ้าแผ่นดิน หรือพระอัฐิเจ้านายที่ทรงศักดินาสูงสุดเมื่อสมัย
 หลวงวิจิตรวาทการพระเจ้าบรมโกศ ด้วยชุกหน้าต่างก็อัฐิตรงเคียงเป็น
 โค้งปรากฏอยู่เป็นสำคัญ ทั้งเสาที่สร้างตรงแนวและตัดคอกกับพระ
 มหาอัฐิซึ่งบรรจุพระบรมอัฐิพระเจ้าแผ่นดิน เพราะหมดทุกจะสร้าง
 พระอัฐิใหญ่ได้ออก จึงสร้างพระเจดีย์น้อยไว้ในฉัตรใต้บรรจุพระ
 อัฐิใต้หลายพระองค์ด้วยกัน

ตั้งแต่ไปเห็นพระเจดีย์ทอดพระศิวีธรรมเพ็ญดังที่ออกมา ก็เกิด
 นึกขึ้น ๆ ในใจว่าเมื่อไปขอพระอัฐิ ๆ ว่าสมเด็จพระบรมราชาเจ้า
 รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระมณฑปที่วัดมหาธาตุ ๆ ดังที่ตามอย่าง
 พระวิหาร (หรือพระมณฑป) พอดีพระศิวีธรรมเพ็ญ เป็นแต่ไม่ทำ
 เป็นจตุรมุข นึกต่อไปอีกอย่างหนึ่งว่าประเพณีการสร้างพระเจดีย์อัน
 เป็นที่ถกถอด โดยปกติย่อมสร้างเป็นพระปรางค์หรือพระอัฐิขนาดใหญ่
 เหตุใดสมเด็จพระบรมราชาเจ้า ๆ จึงไม่ทรงสร้างเช่นนั้น และ
 มาสร้างเป็นพระเจดีย์น้อยอยู่ในพระมณฑปเหมือนอย่างพระเจดีย์
 บรรจุพระอัฐิในวัดพระศิวีธรรมเพ็ญ ก็นึกขึ้นมาหรือจะทรงสร้าง
 สำหรับบรรจุพระอัฐิเช่นเดียวกับที่วัดพระศิวีธรรมเพ็ญ พระอัฐิ
 ไครเล่าซึ่งสมเด็จพระบรมราชาเจ้า ๆ จะทรงสร้างพระมณฑปและพระ
 เจดีย์แบบที่บรรจุเช่นนั้น ก็มีแต่พระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
 พระองค์เดียว

ก็คิดถึงตำนานการบรรจุอัฐิและตำนานพระอัฐิสมเด็จพระปฐม
 บรมมหาชนกเข้าไป ประเพณีโบราณแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาสืบมาจน

ในสมัยกรุงธนบุรี อยุธยาเสื่อมเขาไปบรรจุไว้ที่ตลิ่งถนน แม่น้ำพระ
 บรมอัฐิของพระเจ้าแผ่นดิน ก็จะเก็บเขาได้มาทำประเพณีไม่
 พังนามขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์ เหตุด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาลงกรณ์ทรงปรารภถึงเจดีย์บ้านแคเมืองเดียว คือจะกระจัด
 พดศพรายกัน แม่น้ำอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกก็เกือบจะ
 สิ้นย หาดคุณจอมมารตามกับเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎา ออกทำ
 เกษนาผดุงราช ทรงพระราชดำริว่าในเจดีย์นั้นกรุงรัตนโกสินทร์ยังคง
 ไม่ได้มั่นคง จึงทรงรักษาพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
 ไว้ในพระราชวัง ยังไม่ตั้งพระเจดีย์บรรจุตามประเพณีเดิม เจ้าแก้ว
 มาตราศรีสังคามบ้านแคเมืองเดียวจะได้พาเขาไปไว้ด้วย ตั้งเป็นมด
 เดิม แต่เมื่อประดิษฐานพระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกให้
 เป็นมดศักดิ์สิทธิ์รักษาแทนพระเทพบิดรในพลัดอนา จึงได้ประดิษฐาน
 อยู่ในพระบรมมหาราชวังเวียงมา

พระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ส่วนซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แบ่งพระราชทานพระบรมราชเจ้า ๆ ไปนั้น
 ไม่ปรากฏที่เดียวว่าอยู่ที่ไหนแต่เขาไปทำอย่างไร จึงเป็นปัญหาว่า
 สมเด็จพระบรมราชเจ้า ๆ จะทรงอนุเมตตามกระแฉ่งพระราชดำริของ
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือรักษาพระอัฐิไว้ใน
 พระราชวังมอญ เดิมแต่บ้านแคเมืองเดียว หรือจะทรงสร้าง
 เจดีย์ตั้งตามบรรจุไว้ตามราชประเพณีครั้งกรุงศรีอยุธยา หม่อมฉัน
 ก็คิดเห็นว่าสมเด็จพระบรมราชเจ้า ๆ คงไม่อนุเมตตามกระแฉ่งพระราชดำริ
 จึงถ่ายแบบพระอิหาร (หรือพระมณฑป) ที่บรรจุพระอัฐิวัดพระศรี
 สวรรค์เพ็ญ มาสร้างบรรจุพระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกที่วัด

ดัด ซึ่งทรงสร้างแปดใหม่ให้ใหญ่โต เพราะเหตุนี้แต่ครั้งถวาย
 ขอดปราสาทให้สร้างเป็นห้องศาวธรรมณทป ครั้นครั้งมาไฟไหม้
 เปดขึ้นห้องศาวโรง จึงสร้างพระมณฑปอย่างเป็นแนวทองไว้ข้างใน
 ขอดปราสาทหนึ่ง ซวด ซึ่งเปลี่ยนมาหลายครั้งหลายคราว ก็
 ด้อยให้เห็นเนืองกัน เติมเต็มเจ้าพระบรมบรรราชเจ้า ๑ ทรงขนานนามว่าวัด
 นพพานาราม ซึ่งไม่ปรากฏว่ามีวัดอื่นที่ไหน ๆ จะรวมชื่อเช่นเดียวกับ
 ชื่อนี้กันจะเกิดแต่ทรงปราสาทเหตุที่บรรจุพระอุรังคธาตุ ต่อมา
 เมื่อจะทำสังคายนา ท่านของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 จะทรงปราสาทลงนามวัดว่าไม่เป็นมงคล จึงทรงไปทูลกับสมเด็จพระ
 บรมบรรราชเจ้า ๑ ตกดงกันเปลี่ยนนามเป็นวัดพระศรีรัตนเพชญ์ ทั้งเป็น
 วัดอยู่นอกพระราชวัง ก็นาคจะเอาพระมณฑปและพระเจดีย์ที่สร้างบรรจุ
 พระอุรังคธาตุหรือวัดพระศรีรัตนเพชญ์ครึ่งครึ่งครึ่งด้วยบูรณานามมอ ครั้นเมื่อ
 สมเด็จพระบรมบรรราชเจ้า ๑ ถึงสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯ ให้เปลี่ยนนามอีกครึ่งหนึ่งว่า วัดมหาธาตุ ๑
 ทั้งในพระสถูปหรือพระปรางค์ใหญ่เป็นหอถวญ ก็นาคจะเนืองด้วย
 เป็นที่บรรจุพระอุรังคธาตุเป็นมอ

นอกจากนี้ยังมีประเพณีมาดังเกิดอย่างหนึ่ง คือเวลาเสด็จไป
 วัดมหาธาตุ ๑ มีเครื่องทองน้อยทรงตั้งการบูชาเป็นพิเศษที่พระเจดีย์
 ในพระมณฑป เหมือนอย่างทรงตั้งการบูชาพระอุรังคธาตุมาจนทุกวันนี้
 นี้คือที่ทรงตั้งการบูชาพิเศษเจดีย์ ซึ่งเป็นเศดงด้วยตอกไม้รูปเทียนที่
 ได้พานมหาเศดงเรี่ยตามเศดง ด้วยขาศึยหอดูฐานต่าง ๆ ดังที่
 มา หม่อมฉันจึงเชื่อว่าสมเด็จพระบรมบรรราชเจ้ามหาเศดงถึงท้าว กงจะ
 บรรจุพระอุรังคธาตุสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกไว้ในพระเจดีย์ของพระ
 มณฑปวัดมหาธาตุ ๑ แต่ประเพณีที่ตั้งเครื่องน้อยขาศึยจะเกิดจน

คือในรัชกาลที่ ๕ เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
ทรงความเต็มกับไม่ได้

ควรมีศอวเรตต์แต่จะไปปรก

ที่ ๖๖ รัชกาลที่ ๕

x x x

ทำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๔๗๖

กราบขอ สืบเสาะกรมพระยาดำรงฯ ๑ ทราบฝ่าพระบาท
ทางขจัดฮานเข็บตก เขาให้ตั้งใจมานานแล้ว ที่จะไปเที่ยวด้วย
เรือของเขาได้ เป็นการตอมนแทนที่อนุญาตให้เขาเข้าไปตั้งเรือ เกด
กระหม่อมคิดจะไปในเดือนพฤษภาคม คิดจะไปตั้งขดาดแฉนนคร เขา
จึงกระทำให้ไปเรือมาดั้น ออกจากกรุงเทพฯ เดือนพฤษภาคมวันที่ ๖ ถึง
ตั้งขดาดวันที่ ๓๐ และเรือกลับจากตั้งขดาดวันที่ ๒๓ ถึงกรุงเทพฯ วันที่ ๒๕
มีเวลาเที่ยวอยู่ ๒๐ วัน แต่จะไปกระไปปรกกรมแพทย์เขาเมื่อดังแล้วเกรง
จะไปเสียเวลา จึงคิดว่าจะไปเสียให้เสร็จจะดีกว่า แต่เกล้ากระหม่อม
จะกระแข็งก้าความสำนัญไม่ จึงกราบทูลมาขอพระเมตตาได้ไปปรก
กระปรกตามด้วย ในตั้งขตามที่หมายว่าจะตั้งไปเที่ยวพระเจดีย์ยธา
ไม่ได้ แดงฮนรทไฟไปนครศรีธรรมราช พระมหาธาตุขาดไม่ได้ นอก
ถ่านนศอวเรตต์ไปที่ไหนได้บ้างผู้แต่จะทรงกระปรกตาม ตามที่ทรง
พระคำวเรตต์เห็นสมควร ให้กลับตั้งเรือที่ตั้งขดาดได้ทันกำหนด

ควรมีศอวเรตต์แต่จะไปปรก

พรหม

สำนักศิษฏ์ หัวหิน

วันที่ ๑๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทูล ถ่มเต็จกรมพระนริศ ฯ

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๑๔ ทรงหารัษฎะระทางก
จะเสด็จประพาสหัวเมืองมณฑลนครศรีธรรมราชชนม ขอทูลถ่มของตง
ทศไปน

๑. ทางที่๑ เที่ยวเทวราชกเมืองสงขราใต้ภายในเวลา ๑๐ วัน
โดยไม่วิบร้อนให้ลำบากพระสงคณน ๘ ทาง คือ

ไปเทียบมณฑลปัตตาน เที่ยวมณฑลไปใต้ตลอดหัวมณฑล
มีพระชนของโบราณเครื่องศรีวิชัยอยู่ที่เมืองยะธา ไปไม่ห่างสถานีรถไฟ
นัก เที่ยวได้ ๓ วัน ๔ วัน

ทางที่ ๒ ไปเมืองบึงโดยทางรถยนต์ เขาไปกัน ๒ อย่าง
ถ้าชอบไป เขาไปข้างท่าอำเภอสะเดา พอรุ่งเช้าขึ้นรถยนต์ไปทาง
ราว ๔ ชั่วโมงเศษถึงบึง กินข้าวกลางวันหนึ่งแล้วลงรถมาอำเภอ
สะเดาในฉันทัน ถ้าไปตรงๆ ออกจากสงขลาไปทางราว ๖ ชั่วโมงเศษ
ถึงบึง ไปพักที่บ้านพระยารัตนเศรษฐี (ซึ่งหม่อมฉันรับระจัดการได้)
ชยเทียบบึง ๒ วัน ๓ วันแล้วจึงลงรถมาสงขลา

ทางที่ ๓ เที่ยวมืองพัทลุง ใต้ทะเลดำคอนโน (แต่ที่เกาะดี
เกาะหัว เที่ยวนานคนไปยากเสียเอง) แต่มีทางรถยนต์จากจาม
เขาบรรทัดทางซึ่งไปเทียบเมืองตรัง อาจไปมาได้ในวันเดียวกัน
หรือถ้าไปทางที่เมืองตรังอาจไปเทียบถาเขานน ซึ่งเขินพันาคุมมาก
แล้วจึงลงรถมาเมืองพัทลุง

ทางที่ ๕ ไปเทียบเมืองนครคีรีธรรมราช ไปรถไฟจากสงขลา
 ใต้จนถึงเมืองนครคีรีธรรมราช มีเที่ยวรถมหาชาติวันละหนึ่ง และ
 ไปท่าเหมืองที่บอกด้วยวิธี ไร่หรือรถและวิธี ไร่แรงนำมาเทียบพบ
 แล้วส่งกลับไปยังสงขลา

ทางที่ ๕ ถ้ากลับทางรถไฟจากสงขลามาที่อื่น มาจับรถไฟ
 เวลาเช้าที่ทุ่งสงมาลงที่เมืองไชยาเก่า พักแรมที่วัดมหาธาตุ มีเที่ยว
 รถวัดมหาธาตุและวัดแก้ว แล้วจับรถไฟที่ฉนวนจันทน์หรือฉนวนคู
 มาลงที่ฉนวนจันทน์หรือฉนวนพรเวลาเช้า = มาพัก

๒. ถ้าเดินกลับทางเรือจากสงขลา มีเวลาเที่ยวได้ ๓๐ วัน
 คงจะสะดวกที่สงขลาเรือ ๒ วัน เหนือเวลาที่นั่งที่เทียบเที่ยว ๘ วัน
 ขากระเทียบใต้ถึงเมืองนครคีรีธรรมราชและเมืองพุดอง คือ วันที่ ๓
 ออกจากสงขลาทางรถไฟถึงเมืองนครคีรีธรรมราชในวันนั้น วันที่ ๒
 อยู่นครคีรีธรรมราช วันที่ ๓ กลับจากเมืองนครคีรีธรรมราช
 ถึงเมืองพุดองในวันนั้น วันที่ ๔ ไปเมืองตรังทางรถยนต์ วันที่ ๕
 เที่ยวนครตรัง วันที่ ๖ กลับจากเมืองตรังมาเมืองพุดอง (หรือจะไป
 ถิ่นเขาบวชก่อน) วันที่ ๗ ขึ้นรถยนต์แค้เข้ามาที่ถนนเวลารถไฟได้
 วันที่ ๘ กลับไปลงเมืองสงขลาตาม

๓. ในเวลาที่เดินประพาสทางบกควรบอกให้เทศาภิบาล เพราะ
 ต้องอาศัยพักในสถานที่ของหลวง ที่เมืองสงขลาเขาควาย ๆ ไร่คือ
 ไร่เขาหมอย ไร่บ้านยัด ที่เมืองพุดองกมทหก แต่จะขอยุ่ที่โรงโพน
 หม้อฉนวนไมทราบ ที่เมืองนครคีรีธรรมราชนั้นเคยไปอยู่ที่วัดพุดองเก่า
 หน้าเมือง บ้านยัด ที่เมืองตรังกมทหกหลายครั้ง หม้อฉนวนเคยไปอยู่

ตำนานกล้วยเน้น คลองเคย

วันที่ ๓๑ เมษายน ๒๔๗๖

กราบทูล สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑ กราบทูลพระเจ้าพรหม

นารถ พระมหากษัตริย์แห่งเมืองหงสาวดี และพระมหาเถรเจ้าแห่งเมืองหงสาวดี ได้รับพระพรแก้วมงคล ๒
ฉบับ พระเดชพระคุณมหาเถรเจ้า

ความคិតจะบูรณปฏิสังขรณ์ปฏิบูรณราชานต์ธรรมเนน เกตว
กรรมน้อมกราบทูลเรื่องวันกินใบหน้อย เพราะนกลองความตาย ถ้า
พวกเราพากันร้อง ๆ หมดไปเสียแล้ว ก็จะไม่ใคร่ขึ้นใจ ความ
หวงทรูบาจะโห่เงาะนมน้อยเคมท ความหวงชอนนมากทศกัท
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่องโกลาถัดมกฏคองจะทรงบรจก
พระราชกรพยธองพระองค์นองพระเดชพระคุณชกไมน้อย

ปัญหาเรื่องบรจกพระอัฐิสมเด็จพระปฏิบูรณมหาชนกัทกราบ
ทูลถามมานน ส่าเหตุทกาทให้ตั้งถ้อยคชเควของทองนอยนนเคว ตาม
เสด็จเมื่อเด็ก ๆ เห็นทรงบชา เขาใจเขาเบนนนเหมระว่าทรงบชาพระ
อัฐิ แคจะเป้นพระอัฐิใคร ไม่นทอพทจเรเวใจ แคทเขาใจอ่าเบน
ทรงบชาพระอัฐินน จะเบนใครบศทหรืออย่างไรกนทไมอชกเคย จง
ใดกราทูลถาม เมอจะทรงทรานเนนอ

จะกราทูลเรื่องพระที่นั่งพุทไธศวรรย์ ราชบัณฑิตยสภาคจ
ช้อม นายพ้อทไมจิงไปตรวจมาทกแบบเพืออกรรช้อม เกตว
กรรมน้อมไปเห็นแบบกัตนใจ คอชใดกราทูลถึงทไมเคชทรานนบวง ไดอ
พระทงนน ถคคองพระพุทไธศคเคยอนเราไปรางหลังอชทของทง
มคชอัฐิเบนแท่นปนไว้ตั้งชางชคฝ่า นัจจะเบนพวชนเพืออกรร
ปราธาทปรางค ๕ ชคชของเก่า ถาเบนคองนคองจรวบแคทอชคาน
ฐานปราธาท ถอวเบ็ดไฉเบนชองเคน พวไฉเกตวกรรมน้อมว่าเบน

ของข้อใหม่เช่นเลขกราบทูลไว้ แต่นายฟอรโนแกไม่ยอม แกว่าแก
 ขอดควไม่ขอพาใจที่เขาไปในผนังตอหนึ่ง เพื่จะรู้ว่าหรือไม
 เห็นชนนฝั่งเขาไปตมมาก จนอกต้องข้ามนอกระตกลึงผนังข้างใน
 ถ้าเป็นของตมผนังเดิมทตมคงคงทตมกลึงรูปเขียนข้างในเสีย นรูปเขียน
 กอชยต์ จะเป็นตมผนังใหม่ไม่ได้ เกดากระหม่อมก็ไม่มีอะไรเกยง แต่
 เด่าดีเดียมซึ่งแสดงอันเป็นแบบในรัชกาลที่ ๓ นั้น มีเด่าไม่อยู่ข้างใน
 ผนังของเดิมจะแบบเด่าไม่ หรือแบบเด่าไม่บอกไปนั้นบวบปลายเด่าเป็น
 บวกตม อย่างเดียวกับทพาใจพระจมาน เห็นทจะเป็นเช่นนั้นเดียมมาก
 แล้วจะแตกเตนผนัง จึงนากก็แกแบบเด่าเดียมซัดตัดในรัชกาลที่ ๓

ทางเทียบมณฑลนครศรีธรรมราช ตามททรงพระเมตตา
 ปรทานไปนั้น เกดากระหม่อมตกตมถึงเขาอย่างชยอกจากตั้งขดาไป
 นครศรีธรรมราช แล้วไปพตลงขมไปเมืองศรีวิ แล้วกลับมาองเข
 ทตั้งขดา ถ้ามะไรคงทอยู่ใกล้เคียงแถวนั้นก็จะไปเปลี่ยนทาง
 เขาข้างหน้า

ไปให้พรของราชบรรณาถยกรงกัมพชนนของเขาเข้าคชยุมมาก
 ในหน้าปกเราถอมชอนพรให้แก่ประชาชนทงไป พรอันจะเป็นทงใจ
 แก่คนทงทอวยควไปเขาเห็นจนาถน จึงทานบรูปพระพุทเจ้าปาง
 เรียกฝน มีความกคชยอยู่ในหน้ามาก เกดากระหม่อมควรจะเขียนถอด
 ทงอชยเขมรเป็นไทยมาถอถายแต่ทำไม้ต้น จะถอถายมากทตม

ทงจ่านาพระบาทจะทรงพระดำรัสพรพร้อมทงทถาน ๆ ด้วย

ศกรมิกวรเด้าเด้าจะโปรด

พร

พระคาร์ดินัลแห่งเวียงคอสตงพาใจพระที่นั่งพุทไธศวรรย์บนรถ
คอง เกล้ากระหม่อมหนักไม่ทน จะไปเลี้ยงกับเขาใหม่

ทรงตั้งพนพทองเรื่องความประพฤติของเสกหนุ่มด๋มยั้น คตอก
กตอกเอ็ง เกล้ากระหม่อมได้เข้าพบ นกตั้งเวรใจอยู่แล้ว ได้คิดเอา
ใจด้วยซ้ำ ทั้งใจจะกราบขอ แต่แต่อดใจไปเสีย

พระคาร์ดินัลแห่งเวียงคอสตงพาใจพระที่นั่งพุทไธศวรรย์บนรถ
มาก่อนแต่เมื่อเวลาเดินทางกันดาร เจ้าพระยาเทเวศร์สอนให้ ท่าน
ไต่อย่างมาจากพวกพนักงานกรมว่า เวลาเขาพานำชอกไปรับเสด็จ
พระรารดาเห็นประพาสห้องเมือง เขาใช้ชาวหลามกันทั้งนั้น เป็นกร
ดระคองกั ไม่นั่งหุงหาเสด็จเดินทาง เวลาเย็นหยุดพักหาอาหาร
เลี้ยงกันแล้ว เขาก็นำชาวหลามติดไปทีละขอ พยเข้ามาตักแกงชาว
หลามกิน แลดูต่างกษณมาพากันไปทีละขอ จะไปหยุดกินกันทีไหนก็
ได้ แต่เขาไม่ได้กินกับเรา เขากินกับปลาแห้งบึงหรือเนื้อเค็มอย่าง ซึ่ง
เตรียมไปด้วยพระหม่อมยั้นกัน เกล้ากระหม่อมมาแดงออกไป กิน
กับปลาแห้งผัดเนื้อผัด ต่างติดตามไปเป็นได้กรซอกแจก ตพอใช้ รูดก
เหมือนกินข้าวเหนียวหน้าปลาแห้ง รับประกันว่าชวยอกจ่ากินกับใช้
โลกมจ่มเกิดอพรกไทยเป็นแน่นอน วิชิใช้ชาวหลามเวลาเดินทางเห็น
จะใช้มานานแล้ว ดักษณที่กรซอกจ่าได้ปดองไม้เผาไฟนั้น มันด้อย
อยู่ในตัวแดงว่าเป็นของทำกินในบึงที่กันดาร ทางโคราชเขาใช้จ่า
ต้มเนนของกินเดินทาง คือชากหอบคองมดต้ม ดักษณก็อย่าง
เคี้ยวกับชาวหลาม แค่นี้เขยตักมาทั้งตองมีหม้อให้ล่าหรับต้ม

ในการเดินทางนั้น ทดลองอครยตักดูขยเกิดสอนให้เกด้ากระ
หม่อมชอกชางหน่ง จ่าชองหาได้ปบอย่างเดียวกับเสกเบียงอาหารเป็น

ตกวายน ส้มตกล้มเบียด กระตมเดียวคดอะไรก็ไม่ถนัด รวดจก
 ถกกจ่าชอหบหนงผวัง แดงก้เบบไบบ่ดกๆหาที่ประทุคไต้งาย แบก
 ทามก้ไม่หนักหนา ไบบ่เดยวไม่พอก้เขาทอดยๆไบบ่ รวดหม้อเขาคิม
 นาทหรือหุงชวากไต้ ที่ไต้เดยเบยงไปกินหมดแด้วก้ทงเดย ไมคองเดย
 แรงท้อเขาไป เพราะรวดความหนัก หากไต้งาย เขามาทอดจางด้านข้าง
 มนออกทงเดย แดงจางจกทำผบ่บด ทำห้อยเชือกสำหรับทอดห้าม
 ไมคองเดยไต้งก้ใช้ประ โยชนไต้มาก ควรใช้ป็นถ้อนไมควรใช้ชน แก
 พุดถกคองที่ไต้ด แกเค้นทางกลางบ่าตรวจสายโทรเลข แกทำอย่างน
 เป็นนรนตร

การไปเที่ยวอนณพจนศกที่วรวรมราช ตกถงบ่คองออกไปถีก
 ๗ วัน เพราะความระชะททงกระประทานอยู่ข้างจระจกจก ซึ่งก็อยากเห็น
 เช่นเรชชคคบุกก้ไม่มวนจะไปค จงยคชอกเพื่อเทยวชคๆถักหนอย
 ออกจากกรุงเทพฯ ควยเรือมาถนจวนที่ ๖ พฤษภากน ถกบคด้วยเรือ
 ถอยถงกรุงเทพฯ วันที่ ๓ มิถุนายน

ควรมิควรแด้วแค้จะไปค

x x x

สำนักคิสกล ห้วหิน

วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทอ ส้มเค้จกรมพระนริศร์ฯ

จดหมายของหม้อมฉนั ฉบบันคองจะไต้ทงรับไต้วันที่ ๒๘
 เมษายน อันเป็นฉนัเจดิมพระชันษารของท่านครบ ๗๐ ปี จงชอเริ่ม

หม่อมฉันเห็นหนังสือพิมพ์วาทกรรมพระกาแพงเพชร ฯ แทน
 พระองค์พระเจ้าอยู่หัวในพิษแรงแทงออกตกใจ เกรงท่านจะประชวร
 คือพบกบกรรมพระกาแพงเพชร ฯ เมื่อดมมา ถาบังพระองค์ท่าน
 เรือครดับชอกความเบบแต่ไม่ทรงสบายเตกนอชย จะไปนั่งพิชานาเกรงจะ
 ประชวร จึงได้ขอพระองค์ ครนวังรณจงจนประดักคั่งตั้งชอกกับแขก
 โต หม่อมฉันได้ทราบกศชยคตตายอดก งานจนประดักคั่งหม่อมฉัน
 ได้เห็น ในหนังสือพิมพ์กชน ในใจชยี่แล้ว ด้วยเต็มหนังสือพิมพ์
 ประกาศว่ากระทรวงรับแขกในฉันท ๒๗ เดือนมาย ๓๗ น. ครนคชมา
 หนังสือพิมพ์องเกล้าไม่มีการรับแขก แต่ถาใครไปก็จะทรงยินดี ค
 โฉมหนามนบอกล่าวจะมคนไปมากกว่าคุณ โตเตรียมชองใจเดียงจกน
 ชน ครนคชมาได้ราชทพระองค์หญิงชวาทครตดับชอกมายังพระองค์
 หญิงชวาทชอกจะมจจริงคตคต ว่ามคนไปแต่ชงความยินดีมากทง
 เจ้านาย ชุนนาง รัฐมนตรีและชาวต่างประเทศ แต่คตคชนายนคทเขา
 มคความเคารพนบถ หม่อมฉันเข้าใจว่าคงจะเป็นการงานเรบรชยค

การเสด็จไปประพาสมณฑลนครศรีธรรมราชทเพมจนชอกไป
 ชก ๗ วันน ฉมคชชยงนค ด้วยนาน ๆ จะได้เสด็จไปครงหนังสือ
 ทจจะได้ทชคพระเนตรให้กจางชอง ถาไมเวดามชยจะคชงรับ ๆ
 ผ่าน ๆ ทงจะเห็นชยเกินไปคชช หม่อมฉันสังเกตคเวดามคชชช
 มรคชมคชจนคคเจียงได้จะตงแต่ท ทางเมืองนครศรีธรรมราชแต่
 พทตงมีเตชชเขาใหญ่ กนฝน ฤคชจนคชจนคคทงชกเมชงคชง
 มากทกว่าทางชกเมืองนครศรีธรรมราชแต่พทตง ฝนมรคชคททก
 เป็นคราจ ๆ ราวคราจจะ ๗ วัน หม่อมฉันเคยไปฤคชจนคชจนคคทง

ตำนานปลาบึงเงิน คลองเคย

วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๔๘๖

กราบขอ ส้มเตี๊ญกรมพระยาตากวางฯ ทราบฝ่าพระบาท

ไต่รมลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๓ พอดีหญิงยาตราไปถวาย
 ขอขมาทวงคืน จึงเรียนทวงคืนตอบลายพระหัตถ์ว่ากมถวายด้วยออก
 ฌมบพทงด้วย

เกล้ากระหม่อมเจ้จรงจรง เพาะรอนท ๒๕ ผู้บดลงมา ว่างน
 วนท ๒๖ ทอดจขบ คลองโอย่างใหญ่กิดจางมไม่รอดควันน จึงได้
 เจียนทงด้บขอขมวอยในคณวนน ให้ส่งเร้าเพชเร้าจระได้มเจดจก
 ควนแทนทั้น แดรงรอนท ๒๘ ขาถารกิดตายไป วนท ๒๘ จึงทำบุญ
 รมแบกได้ แดกแกยงไม่ทายด้นทคจนทงวนน

การพลาดพดงเวรจรมแบกค้จระแดกถวยมาเหมอนกัน แด
 แดงรอนบเดย ด้วยเพนเบนเรองเดกนชย คชวาทกบเคยมเดยง ๒ วน
 เดยงพนชงลกทจวน ๓ เดยงพนคณบการจวน ๓ บนพนชงลกทจวน
 ไม่คชยมโครอย จึงคดลตจงเบนแดกเวรเดยงนชชว ดงหญิงฮามว่า
 ให้บชทจวน ๆ ที่คณเคย จ่าโคจรมาคณนชชกมา หญิงฮามไปพุด
 กับทจจชชานจจวกรไไม่ทจอบ เพาะเร้ารับทหน้าทในการเดยง ทำ
 คังแเดชอกกาดเชยเบนคณไปทเดยช ทจจจชชานจจจะเร้าโอย่างไรไม่
 ทจอบ ไปเคยทจงบชททงด้ชพมพเร้ากถงทรูไปชอย่างทชชคพระเนตร
 เห็น เกล้ากระหม่อมเห็นก้คทใจ เรยททจจชชานจจมาเช็ด เขาก้ไป
 ลจแกชยจกชชชคพระเนตรเห็น เกล้ากระหม่อมเห็นจจจะไม่รอดคจ
 จงจระเกยทจจทจจจคเพิ่มเคยชนตามเคจจะได้ ก็พชชคคจไปได้ มา
 กั้นเห็นจจจจจจจจ ๒๐๐ คนได้จจจจจจ

การไปเที่ยวบักขี้ไต จะระวังตามที่ทรงพระเมตตา โปรดตรัส
แนะนำ

ศาลาซัดตำนานมรดกสัตว์ของพระมาแปงกัต เกลาักรหม่อมมัก
รูไม่พอ แต่จับผิดไต่ต่างแห่ง ศาลาที่ ๓ บาท ๓ ทูว ทัดสู นำจะนิค
แต่คิดไม่เห็นว่าจะเป็นอะไร บาท ๓ คชุนติ ควรจะเป็น กชุนติ
บาท ๕ อตุต กัดมิง คชองเป็น อชุงกัดมิง เพราะช้องมรดกมี ๓๘
ชือ ไต่กัดส่งถวายนั่งเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ไปแล้ว

เด็ยใจมากที่จะเสด็จกลับกรุงเทพ ฯ ในเวลาที่เสด็จกลับไปไม่
ไต่เผ้า

ควรมิทอนแล้วแต่จะโปรด

x x x

สงขลา

วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

กราบทูล ส้มเด็จพระพรยาจารย์ ฯ ทราบฝ่าพระบาท

ขอประทานกราบทูลถวายข่าว ไต่มาถึงตั้งขบวนแล้ว เวลา
๓๐ นาทีภา มีความสุขสบายทวักัน เวลาเดินทางมาในทะเล เกลาักร
หม่อมเห็นว่ามีมุดอน แต่แม่ไต่กับทวดเฝ้า แม่ไต่ถึงแก่คิดจะ
จับนกที่ชุมพร จะเดินโดยทางรถไฟไปคอยรับที่สงขลา แต่เมื่อถึง
ชุมพรสืบพนักงานโรงภาษี ไต่ความว่าจะต้องไปเรียเด็กออกหลาย
ชั่วโมง ต้องไปนอนค้างที่ชุมพร และดำบาคอะไรต่าง ๆ ทั้งความ

เมื่อก่อนของชวชน เคยตมเด็กความคิดที่จะไปทางบก ทนเมาไปจน
ถึงสงขลดา ชนบกแจ่มใสแล้ว

กระตายน เขาเข้ามาใ้ให้เขียนหนังสือ ณ ทพภคานกัสมเด็ก
หญิงน้อย ซึ่งเขาจัดให้อาศัย เห็นทวารวฤทโศก ชอนให้เขียนหนังสือ
แต่ไม่รู้ว่าจะเขียนถึงใคร จึงเขียนมาจดถวายนำพระบาท กราบทูลรำว
ให้ทรงทราบ

ภควรมีศอรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

x x x

สำนักศิษกุล หัวหิน

วันที่ ๓๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทูล สมเด็จพระนเรศวร ๑

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์ประทจนมาจากเมืองสงขลดา พช
เหมาะแก่ใจด้วยบนกบดุกว่าคิดตั้งคงแต่เข้าไปทักกรุงเทพฯ ทักดาถัน
จนกดบชอกมาถึงหัวหินขงบนจวศจรจะเขียนหนังสือดังไป ถวายได้
ได้รับลายพระหัตถ์คงพอเหมาะ

คุณได้นำละเบนพวกเดียวกับหญิงพูน ไปพระเอกโรคเรียกได้อว
นชนคดชดทางทุกท บางคนก็เบนแต่แรก ๆ ไปทักตั้งหาย แต่บาง
คนก็ไม่รู้จักหาย เรืองเมาคดนแฮชบกล เมชหม่อมฉันไปยุโรปทราว
หลง กปคนเรชชานเดนเคยให้หม่อมฉันยมหงอชมาชานเดม ๓ ๘
แต่งเป็นหมชประจำเรือเมดทชานมหา สมุพระทจางยุโรปกับอเมริกา
ถ่าจว่าโรคเมาคดนมน เบนแต่ละเพราะคนฉกรรช ถาคนแก่หรือเด็ก

เกิดอาการหมอนมาลงนครศรีธรรมราชวันที่ ๑๕ เวลาเช้า รุ่งขึ้น
วันที่ ๑๖ เข้าไปนมัสการพระบรมราชูปถัมภ์ เย็นไปเที่ยวตามถนนชมเมือง
แล้วแฉะพระบรมราชูปถัมภ์ เพราะค้อนเข้างไม้ทง วันที่ ๑๗ ไปรอน
พุด คูเหมืองตม ต.เวียงตม วันที่ ๑๘ เข้าไปชม โบสถ์พราหมณ์
คหฬพระศรีอริยราชคหฬพระนารายณ์ แล้วได้ความจากศพรพราหมณ์
ว่าหม่อมพระสยามมกุฎราชกุมาร จึงให้พาไปดู แล้วไปค้นหาหม่อมเมือง ศพร
พระเสด็จเมือง แล้วไปบูชาพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ คณบดีควรจะทราบทุก
ตะเข็บ แต่ไม่มื่อจะเขียน จระเข้ไฉนกรวดคหฬง เย็นดงเรือไป
เที่ยวปากพูนเพื่อศพรเชษฐ์ ที่จริงตั้งใจจะไปปากพูน แต่พุดเจ้าใจผิด
กันไปเสีย พรุ่งนี้วันที่ ๑๙ จะไปเมืองศรี

อยู่ข้างจะเข้ใจ ไปนครศรีธรรมราชคงใจจะได้เห็นโบราณ
สถานที่ยังไม่เคยดู แต่บ้านเมืองเปลี่ยนรูปไปเสียจากที่เคยเห็นมา
ก่อนมาก จระเข้คงขยี้แต่พระบรมราชูปถัมภ์แต่อย่างใด

ที่เจ้านายไปในการวัดศาลาขามากัน มีความอบอุ่นในน
งมเด็จพระพันอ้งส่างทรงพระวิศกกว่าข้างในจะไม่มีใคร ครัดตั้งให้ตัก
เทียนหม่อมเจ้าหญิงให้เข้าไป เกิดอาการหมอนก็เลยเดือนหม่อมเจ้า
ชายเตี้ยด้วย

คิดถึงฝ่าพระบาทเป็นอย่างมาก

ควรมิควรแต่จ้ดจะโปรด

พรหม

พิทลุง

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๔๗๖

กราบขอ ถวายบังคมพระยาต่าง ๆ กราบฝ่าพระบาท

ขอประทานทราบทูลรายงานต่อที่จดหมายกราบทูลมาจากนคร
ศรีธรรมราช

วันที่ ๓๑ ขอจากนครศรีธรรมราช โดยทางรถไฟไปเมืองตรัง
รุ่งขึ้นวันที่ ๒๐ ไปกันตัง ปรากฏแวะที่คอนชานคูหลกเมือง ไม่น่า
อะไร เป็นหลกทำด้วยไม้แดง เคยมีศาลแดงเดี่ยวเดี่ยว เรามัน
ไปไม่ได้ เพราะฝนตกมากทางเนินโคตอนเป็นหลก วันที่ ๒๓ ไปที่ช่อง
คานาคก รับประทานอาหารกลางวันแล้วร่วมไปพิทลุง เขาจัดให้พัก
ที่ภททาคารดำป่า

ได้พบเห็นหนังสือใหญ่อย่างกันสับปากผายมีฐานรองที่พิทลุง ใบ
หนึ่ง เขียนด้วยรตน่า เป็นฉบับศรีนครวัดเชิงหวาย ด้านหน้าเป็นรูป
ภาพแถมกนก มีรูปพระแสง รูปหนามาน รูปกษัตริย์หนึ่ง นกอินทรี
คู่หนึ่ง ดึงที่โคคู่หนึ่ง วารสีหคู่หนึ่ง ครุฑคู่หนึ่ง กอวงคู่หนึ่ง ด้าน
ข้างเขียนกนกพระเนง เบื้องล่างมีรูปฤษกับสัตว์มา ด้านหลังเขียน
ดายนกไม้ ด้านหน้าเขียนเขียนร้อยพิศอว ด้านข้างหัดไปหน้า
ด้านหลังทวดมาก แดกยังปรากฏว่าแบบฉบับเขียนชั้นชาวนาญ เห็นจะ
เป็นการทำปดอัยทวดเมือง เป็นของวัด "เจ้ชอก" ("ชอก" หมาย
ความว่าครุฑนชอก มีวัด "เจ้ชอก" อีกวัดหนึ่งชอเป็นพระยาม "เจ้"
กตอจะแปลคำเรมร "เจญ" แปลว่า ชอก ซึ่งคู่กับ "จูด" ซึ่งแปล
ว่าเจ้า) ถมภาวเจ้าของทวงนัททนา ดังที่จะเป็นเพราะความทวง
แทนเอง จึงยังอยู่ไม่ตกไปในมือฝรั่ง ตามผู้ทวงแทนรักษาไว้กับที่

ได้ตลอด แก่เอาสี่เม้นต์ประโชไนแท้ที่ไหวไว้ แม้พระพุทธรูปองค์นั้น
 ในถ้ำนั้นทวดด้วยคนเหมือนกัน เกด่ากระหม่อมเห็นลักษณะถ้ำคล้าย
 ถ้ำท้าวธวัชรศกพทอง ซึ่งตั้งว่าจะคุ้ยหาพระพิมพ์ค้นได้เช่นเคย
 กัน พุทธรมณูใหญ่มาบรบอง จากเขากลับมายังตรงข้าม นถาเรียก
 ว่าถ้ำคนโต ชาวบ้านเขาไปคุ้ยได้พระพิมพ์ แต่ได้ดังถ้ำอื่นในแคว้นของ
 ถ้ำนั้นเองยาก ปากถ้ำนั้นเปิดอยู่บ้นเขียดเขา ออกจากถ้ำแจ้งไปถ้ำ
 มีคนอยู่หลังเขา เกด่ากระหม่อมไม่เข้า ตก ๆ เขาไปเที่ยวว่างาน
 มากและตกตาไปไม่สุด ในว่าทะลุติดต่อกันไปได้ถ้ำแจ้ง เจดีย์
 ถัดบ้นคตาน

พรุ่งนี้วันที่ ๒๖ จะกลับตั้งขดธา แล่จวนที่ ๒๗ จะตั้งเรือกลับ
 กรุงเทพฯ เห็นจะไม่ได้มีรายงานมาถวายอีกจนถึงกรุงเทพฯ
 หนังสือไม่ได้เขียนกราบถวายทราบ เพราะทันทเขาไม่เจ้มา
 ให้เขียน เขาให้กระตายน

ควรมีจดวนแต่จะโปรด

หวสว

x x x

สำนักคิสิกุล หัวหิน

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖

ขอ ส้มเต๋จกรมพระนริศร ฯ

หม่อมฉันเขียนจดหมายฉบับหนึ่งมาตั้งแต่ถึงถ้ำต่างถว้ หวังว่า
 การที่เสด็จไปประพาสหัวเมืองบ้นขได้มาโดยสะดวกทรงน จะดำเร่
 ประโยชน์ต่อพระประสงค์ทุกสถาน แล่หวังใจโดยนเพราะอำชากลับ

คุณโต กับ ทวี จะไม่มาคิดเหมือนเมื่อก่อนไป เพราะตั้งเกิดคราวนั้น
 เป็นดมรมรสุมตะวันตกแลดู ทางฟ้าตะวันตกไม่มีคิด ถ้าจะไปถูก
 คิดนึกตอนเมื่อก่อนไปเจ้าปากน้ำเจ้าพระยาไม่ชำนาญเท่าโตนัก

หม่อมฉันได้รับอภัยพระหัตถ์ต่อมาอีก ๒ ฉบับ ฉบับที่ส่งมา
 จากมณฑลปัตตานีมาถึงก่อน ฉบับที่ส่งมาจากพัทลุงมาถึงทีหลัง
 ได้เคยนึกว่าจะเรียนจดหมายถวายชกแต่ไม่ว่างจะส่งไปทีไหน ด้วย
 เป็นเวลากำลังเดือดร้อนของเที่ยงจึงเป็นอันควงใจ ระวังงานมรของพระ
 เจ้าถวายได้ ๒ เรื่อง คือ

พระองค์หญิงอรประพันธ์รำไพ ต้นพระชนมชีพตามกษัตริย์
 วันที่ ๒๖ พฤษภาคม เวลา ๓๑ นาทีภา รุ่งอรุณเสด็จไปพระราชทาน
 นาดรงพระศพ แล้วเสด็จของพระโศกกลับไปยังกรุงเทพ ฯ ด้วยรถไฟ
 พิเศษ เจ้าพระศพไปไว้ที่เรือนคุณจอมมารดาอ่อน ณ ส่วนนอก
 พระราชวังดุสิต ด้วยเจ้าภาพกราบบังคมทูลขอให้เป็นเช่นนั้น เหตุที่
 พระองค์หญิงอรประพันธ์ ฯ ต้นพระชนมชีพทรงกับภริยาว่า "ถึงตาย"
 ด้วยเมื่อต้นเดือนเริ่มประสูติ หม่อมฉันทราบกับไปเยี่ยม เจดานัน
 พระอรุณโรสดมมาพักอยู่ที่มณฑลพายัพ หม่อมฉันได้รับเอาไปคุยด้วย
 หม่อมฉันเป็นไข้ระตืด เจดาคับ ประทศนถึงร้อยสาม ร้อยสี่ และบอม
 ตามรัช ทั้งหม่อมและพวกเจ้าภาพโดยมากให้หม่อมฉันทอดแนะนำให้รับ
 กลับไปรักษาพระองค์ในกรุงเทพ ฯ ด้วยเป็นโรคหายช้า ยุกินหา
 มดหมอชาก ถึงได้หมอชากใหม่ แต่พระองค์ซึ่งเธอเองไม่ยอมกลับ
 อ้างเหตุว่าจะต้องห้ามไปอายุเขาเท่านั้น ใครทูลจะให้กลับก็กริ้ว เป็น
 เช่นนั้นตลอดมา จนพระอาการเพียบหนักถึง ถึงเจ้าภาพทูลขอให้
 พระเจ้าอยู่หัวครดิบงคัม ก็เป็นอันตกลงว่าจะกลับ เมื่จะกลับ

พระเจ้าอยู่หัวเดี๋ยวไปตั้ง พอหมอร้องพระองค์จนกรมอาการพระเนตร
ตงแตรหอบ เป็นชนกตบไม้ได้ ต่อมาอีกจนทงตงขึ้นพระชนม

ชกเรื่องทงนม เรื่องฐานะของราชบัณฑิตยสภา มันเกิด
ชอบกด เดิมหมอมันได้เห็นประกาศกระทรวงองการ ในประกาศ
นั้นว่า ราชบัณฑิตยสภาขึ้นตรงต่อคณะรัฐมนตรี ทั้งทราบว่าจะ
ให้เงินในงบประมาณเท่าปีก่อน ก็เข้าใจว่าจะคงเป็นไปอย่างแต่ก่อน
แต่เมื่อมาเห็นประกาศโครงการกระทรวงธรรมการ ในนั้น มีกรม
คือป่ากร จำแนกเป็นกองคือป่ากร กองหอดสมต กองพิทักษ์กัน
ตถานกับโบราณคดี เห็นเขาก็แปลกใจ ถ้าเป็นดังประกาศ ๒ ฉบับ
นั้น ราชบัณฑิตยสภายังคงมอยู่ แต่ในเมื่ออะไรทำ เพราะการต่าง ๆ
ที่ราชบัณฑิตยสภาเคยทำเอาไปตั้งเป็นกรม ซึ่งอาจจะมิได้กรมอีก
คนหนึ่งต่างหากอยู่ในกระทรวงธรรมการ คมมันไขว่เขวกันไป จะเป็น
ด้วยเหตุใดคิดไม่เห็น มันขอออกมาจากกรุงเทพ ฯ หมอมันถามเรื่อง
นี้ เขาบอกว่าเจ้าพระยาธรรมศักดิ์ ฯ ก็ไม่ขอใ้การของราชบัณฑิต
ยสภาไป พอประกาศออกเจ้าพระยาธรรมศักดิ์ ฯ มาหากกรมพิทักษ์ ฯ
ขอให้ช่วยคนแฉการไปอย่างเต็ม เต็มจนขงเบบข้อย่างนั้น

ก็คิดงนัก มาคิดดูว่าเมื่อไรจะได้เฝ้ากเห็นจะเป็นราวเช้าวันดี
ในคืนเดือนกรกฎาคม หมอมันจะเข้าไปดูเทียนพรรษาและถวาย
พุ่มตามเคย แต่ทำบุญวันเกิดในเดือนที่ ๒๓ มิถุนายน มันคิดจะทำ
หือหิน ในเดือนมิถุนายนเห็นจะไม่เข้าไปกรุงเทพ ฯ เพราะเรื่องไป
มาข้อย ๆ พอตกตงเขาร้องว่าเดือตวอนด้วยเครื่องฐิกถ การมันเป็นคณ
ควรมิดจรแล้วแต่จะโปรด

๓๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

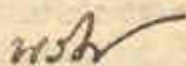
คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๑๖

กราบทูล ถ่มเศาะกรมพระยาคำรง ฯ ทราบฝ่าพระบาท
 เกลากระหม่อมกตบมาลงกรุงเทพ ฯ จนนแฉ้ว พอลังกก็ได้รับ
 ดายพระหัตถ์บรมบถงอนท ๒๕ พระเศษพระคุณเบ่นจนเกล้า
 เรองพระองคหญิงอรประพนธ่นพระชนม่นดัดคใจมาก เบ่น
 ที่น่าสงสัย ไวรมะตักไม่น่าจะเชื่อว่าจะทำใหลงตายได้ แดร์กษายาก
 ได้ความททขเวทนามากน่นเบ่นความจริง ค้อยได้เคยเห็นเจ้าพระยา
 เทเศร์เบ่นตัวอย่างมา

เรองพระราชาศกฤษฏีกายกราชเบ่นคิ คยสกา ไปเข้ากระทรวง
 ชรวมการ เบ่นยันเบ่นกรมคิงปากกรน่น ได้เห็นในหนังสือพิมพ์ซิง
 หลวงอำนาจเศษังไปคกให้คทบ้านต่อน คกใจหมายว่ากระจักกระจาย
 ไปหมคแล้ว เมอมาไตทราบตามคตริส่นอกกเบ่นการประหลาด จจะดับ
 ฉ่วนค้อยไป

ศวมคิครแฉ้วคจะไปรด

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๑๖

กราบทูล ถ่มเศาะกรมพระยาคำรง ฯ ทราบฝ่าพระบาท
 การไปเพียวจชงเกล้ากระหม่อม ทำใหการเขี่ยนหนังสือมา
 ถวายเบ่นกำหนดคคชงหยุดไป บตมกตบมาลงบานแฉ้ว จงได้ขบเขี่ยน
 ถวายชกตามกำหนดคคิม คังคแฉ้วนเบ่นคั้นไป

รายงานในการไปเที่ยว ได้เขียนจดหมายมาบ้างตามหัวเมืองที่ไป
ถึงเป็นกระต่อนกระเท็น และตอนที่ควรจะกรวยทอดจะเขียนก็ไม่จะเขียน
เพราะไม่มีเวลาจะเขียน จึงจะเขียนกรวยทอดใหม่เดี๋ยวนั้นไปเป็นลำดับ
แต่เป็นรายงานยาว จะให้จบในคราวเดียวเห็นจะเป็น ความหนักใน
การเขียนและกรวยอ่าน จึงจะเขียนจดหมายแบบตอน ๆ ตามสมควร
แต่ให้ติดต่อกัน

วันที่ ๖ พฤษภาคม บ่าย ๒ โมง ไปลงเรือมาดันทหาราววงศ์
นายจรูญเดียนแสนคอยรับอยู่ที่เรือ พามอบห้องที่นับแต่จากตมไป เวลา
บ่าย ๒ โมงครึ่งเรือออกแล่นไปในทะเล

วันที่ ๗ พฤษภาคม เรือแวะรับบรรทุกสินค้าที่ตำบลสระพัดแตร
ชุมพร

วันที่ ๘ พฤษภาคม เรือหยุดรับบรรทุกสินค้าที่ตำบลชลา ตะโก
หลังช่อง กับตำบลระวีรังเวียงดำ กอ (ภูษกรณ์) แล้วถึงอำเภ
บ้านดอน รับบรรทุกของแต่โดยหยุดยั้งคนอันเดียวกั้น ฉะนั้นเรือไป
ถ้าออกเดินจะถึงสงขลาวันที่ ๘ เวลา ๘ ทุ่มฉีกกำหนด ผู้ที่คอยรับเข้า
ระโกดาทอด วันนั้นเบนนวนจี่สาธุชญา แต่อยู่ในเรือกลางทะเลทำอะไร
ไม่ได้ นอกจากบูชาให้พระสังฆมนตรีไปตามแผน

วันที่ ๙ พฤษภาคม เรือออกเดินต่อไป หยุดรับสินค้าที่ช่อง
นครคีรีธรรมราช

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ถึงสงขลาเวลาโมงเช้า สมุทเทศาภิบาล
กับฉั้วราชการลงมารับ พาขึ้นไปพักอยู่ที่ศาลาหน้ากรมเจ้าหญิงน้อย
ซึ่งตรัสสั่งให้สร้างจน แต่พระองค์เองก็ยังมีโรคยอดพระเนตรเห็น คง

อยู่ที่วัดสันตวิทูโรวเรศ ของข้าราชการได้มาพักอยู่ก่อน เพิ่งกลับไปเมื่อวันที่ ๕ นี้เอง เวลาบ่าย ๕ โมงครึ่งไปเที่ยวชมเมือง ที่สุดชมรมไฮเดรอนบนเขาอ้อยแล้วกลับที่พัก

วันที่ ๓๑ พฤษภาคม เวลาเย็นไปไหว้พระและชมวัดมณีมาวาส เป็นวัดที่ตั้งใจทำอย่างดี มีรูปเขียนในอุโบสถ มีมือข้างรัชกาลที่ ๓ ไม่เด่นอะไร แต่ทำแปลก ดึงดูใจที่เมฆบนเขียนทั้งปฐมสมโพธิและเทพมณีนพรัตน์อันแบ่งด้วยสันเขา อันยังไม่เคยเห็นที่ไหน เขียนท่านชนนี ห้อยข้างล่างเขียนเต็มชาติ พระประธานเป็นกิติราชมมิตไทยลลิก ออกจากวัดครึ่งวันไปเที่ยวคามอนน ที่สุดสมุหเทศาภิบาลพาแวะสี่ไมล์ส่งธธา แล้วกลับที่พัก

วันที่ ๓๒ พฤษภาคม เวลาบ่ายไปเที่ยวเกาะยอ ดูเราทำกระเบื้องอยู่ข้างจวนใจ เพราะจวนทำยอเห็น และใต้ของดีเห็นเห็น เพราะว่าดินดีเห็นเห็น ไม่ค่อยมีอะไร ขุดขึ้นมาทำได้ทีเดียว เป็นอันได้ความเข้าใจว่าที่เราไปตั้งทำที่เกาะยอนั้นไปหาที่คนทำแทนเอง

วันที่ ๓๓ พฤษภาคม สมุหเทศาภิบาลพาไปเที่ยวสวนหลวงคู่ภักดีสี่ไมล์ กรมการพิเศษ อันตั้งอยู่ข้างวัดกระโปกใหญ่ แดงระเดา เป็นสวนอย่าง แต่เขาแบ่งกันไว้ส่วนหนึ่งเป็นเขตศตพิกมีเรือน มีต้นไม้ดอกผลปลูกด้อมอยู่โดยรอบ เป็นที่น่าเจริญใจ ดูเขาตั้งอย่างแตรพระสมุทรวรยศเป็นแผ่นแตรกรมจวน จนเป็นของเจ้าเร้าที่จะส่งไปขายได้ ได้ความรักศต

วันที่ ๑๕ พฤษภาคม เจดาศรีนิคม สมุหเทศาภิบาลชอนไปดู
 ที่ว่าการมณฑล แต่เล็ดลักระหม่อมไม่ยอมไปถนัดเขาจะว่ายื่นไปตรวจ
 "รัฐการ" เองไปก็กำเพงแคะประคองของสงครดาที่ยังเหลืออยู่ด้วย
 แล้วไปเยี่ยมพระเพชรรัตนวารสารที่บ้านพระยาอภัยศิริ (แจก)
 ซึ่งเขาอยู่ที่นั่นด้วยภรรยาเขาได้มรดกปกครองอยู่ เขารักภักดีคงอยู่
 ตามเดิมด้วยคำคำใดทุกแห่ง ไม่มีเปลี่ยนแปลงเลย เป็นแต่ประหลาด
 ใจที่ใครพบศพ พระยาอภัยศิริกับศพคุณหญิง สมบุญยังอยู่ในบ้านนั้น
 ตายนานแล้วยังไม่ได้ทำอะไร ถ้าได้ไปทำห้วงจួយไว้ที่สวนคุณเดรัจฉาน
 ยังไม่ได้นำไปฝัง ออกจากบ้านพระเพชรรัตนไปบ้าน สมุหเทศาภิบาล
 เยี่ยมเยียนแล้วกลับที่พัก

เห็นจะยาวมากอยู่แล้ว ตรวจหาจึงจะหลุดลอยคณนศรศรี-
 ธรรมราชต่อไป

คงใจจะหาอะไรมาถวายเป็นของฝาก ถิ่นเดิมที่ ทาที่แปลก
 ประหลาดไม่ได้ จะมีควรถวายชุกก็แต่รูปถ่ายต่างชิ้น ยังไม่พร้อมที่
 จะถวายได้ในวันนี้

ได้ไปเยี่ยมราชบัณฑิตยสถานและคิงปากรสถานเมื่อวันที่ ๕ ยัง
 ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงไป เวียนทราบว่าเป็นแต่มีพระราชกฤษฎีกา
 ให้กระทรวงธรรมการจัดตั้งกรมคิงปากร แบ่งเป็น ๕ กอง คือ กอง
 กวดง กองดงดาบัตยกรรม กองคิงปากร กองพิพิธภณินท์และโบราณคดี
 กับกองหอสมุด แต่จะตั้งราชบัณฑิตยสถานย้ายไปตั้งที่หรืออย่างไร
 ยังไม่มาตั้ง การจึงยังคงอยู่ตามเดิม

กองโฆษณานี้มาตั้งอยู่ในกิ่งปากกระดาน ที่ห้องกองอำนาจ
การทางชนบทชื่อว่า ข้ายซึ่งในกองอำนาจการไปไต่ของข้างเขื่อน
ทางบึงข้าย นอกถ่วงนั้นตั้งอยู่ตามที่เดิมหมด เว้นทราบว่าพระยา
มโนปกรณขอขึ้นให้พักทำการอยู่ที่ชั่วคราว

คงมีควรแต่เจ้าจะโปรด

พรหม

x x x

สำนักศิษกุล หัวหิน

วันที่ ๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทูล ดมเด็จพระนริศร์

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๘ มิถุนายน มีความ
ยินดีที่จะได้สืบ "สารพิสัย" สืบไปดังแต่ก่อน

รายการเด็ดจประพาสที่เจ้าประทานมา ในลายพระหัตถ์ฉบับ
เจองหม่อมฉันอ่านสัญญาตามเด็ดไปทุกแห่ง ด้วยเป็นที่เคยไปโดย
มาก ข้อยคำบดหนักตอนหลังด่อนซึ่งทรงตั้งฉันน คช สีว เรืองชัย
คำยดต่าง ๆ ทางหัวเมืองบึงข้ายไต่เป็นปัญหาอันหนึ่ง ซึ่งยังรอการ
คิดค้นว่าจะมาแต่ภาษาใด ตั้งต้นแต่ พระเจ้า กุญ จึงกระพ่าย ประที
ดงไปตลอดจนแสดจนนครศรีธรรมราช คำว่า สีว ที่อยู่ในพจนาน

เมื่อได้รับลายพระหัตถ์ฉบับครั้งเจ้าลงเด็ดไป ทูลพระอนที่
เมืองยะธา มีความที่ใครจะทลสั้นของ ๒ ข้อย คือ

ข้อ ๑ คือ พระอนของเก่าหม่อมฉันได้เคยตั้งเกิดที่เป็นชน
โบราณจริง พระกรรดาทำทอดศอกออกไปข้างหน้าตามแบบอินเดีย

ซึ่งกฤษชีกนำมา หม่อมฉันพาไปตีพิพากษาตักถ่าน ถึงคู่พระพิมพ์
 คณิตบ ตามแก่ว่าพระพิมพ์อย่างนี้ในสิบคนหรือไม๊ แกมออกว่าเรา
 ยิงทำกันขยจนทุกวันนี้ ถ้าพระผู้ใหญ่มรณภาพเผาศพแล้ว เขาเอา
 ชูฏฐิชาติโชดกผด้อมคันทาเป็นพระพิมพ์เช่นนี้ เมื่อได้เค้าเช่นว่าหม่อม
 ฉันจะใคร่ทอดองค์ให้ถึงก็ ได้เอาพระพิมพ์ทวารองค์ ๑ ดังไปให้ของ
 แยกธาตุศรวร ก็ได้ความจำจากชูฏฐิชาติในนั้น เป้นอนโคกความแจ่ม
 แจ่ม ว่าเหตุใดจึงทำด้วยคันทบ เพราะได้เผาตั้งระครองหนึ่งแล้ว
 คงเห็นไม้ศรวรเผาอีกครึ่งหนึ่ง จึงได้ทำด้วยคันทบด้วยประการฉะนี้

หม่อมหม่อมฉัน ได้ของเขียนพงศาวดารรัชกาลที่ ๕ เขียนขึ้นใหม่
 อีกตอน ๓ ว่าด้วยคำแห่งหน้าของพระมหาอุปราช จระเข้เจ้าคือ
 ตอนอุปราชภิเชกกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ได้ส่งมาถวายพร้อม
 กับจดหมายฉบับนี้ ขอได้โปรดช่วยทรงตรวจตราทุกทั้งด้วย

กรมวิศกรมแล้วแต่จะโปรด

ด.จ. ๒๖ ๒๖/๒/๒๖

* * *

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๔ มิถุนายน ๒๔๗๖

กราบทูล ถ่มเต็จกรมพระราชวังว่า ทราบฝ่าพระบาท

ถวายพระหัตถ์ลงวันที่ ๘ ได้รับประทานแล้ว ขอบพระเดช
 พระคุณที่โปรดปรานโปรดเกล้า ประทานได้เป็น ส่ว ส่วนความส่งด้วย สรับ
 เรียบกระษัตริย์เพี้ยนพาหองหมด สรับพด เรียบฉบับพด บัชคา เรียบบุคา

ทรงพบ เมื่อไปร้านเขาเข้าใจว่าเป็นคนด่ามญี ต่อเมื่อเขาตั้งมิดมาทอง
เงินตาของ เห็นเช่นชื่อจงทราบความบรรดาศักดิ์

อยู่ข้างจะเสียใจ ในการที่ไปนครศรีธรรมราชนั้น ตั้งใจว่าจะ
ไปเที่ยวคนด่ามญีข้างโบราณจุดเข้ามาเป็นความรู้ ด้วยด่ามญีเมื่อ
ไปเที่ยวที่นครศรีฯ เคยเห็นวัดเก่าๆ ตามไปทรงพบ แต่ไม่
เคยจะได้เที่ยวคนด่ามญีใดๆ ไปตรวจจนกระทั่งเคยช้อยที่นั่นนานเพื่อ
เที่ยวคน แต่นครศรีฯ ธรรมราชเปลี่ยนรูปไปเสียหมดแล้ว วัดเก่าที่
ร้างกลายเป็นบ้านเรือนสมัยใหม่ ที่ไม่ร้างกลายเป็นวัดใหม่อย่างฝรั่ง
แจก ไม่มีอะไรเหลือช้อยที่จะฟังดู นอกจากพระบรมธาตุ เขารักษาไว้
ดั่งบทกวีใจ อะไรที่เคยเห็นมากจนก็ดูเห็นอีก ช่างได้เห็นแปลก
ชนทอहारเขื่อนแดงพอรอบฐานพระมหาโพธิ์ จุดเป็นพืชรกนิค ของ
กิมมาก ของที่นาตุ้ม แดจตุไม้ จุดไม้เป็น คู้ไม้ ของศิลปะประ
กันเห็นยาก เป็นคดงมากกว่าเป็นพืชรกนิคสดกาน ของที่นั่นใจ
อย่างหนึ่ง คือช่างด่ามญีไม่ดก อันคดทหน้าบรรพพระอิห
หดวง เขาปลัดดองมาได้ มีเครื่องแคงศวมมากมาย เป็นค่นว่าคงแข็ง
กตาดได้ช้อยกถึงด่ามญี แม่เศกเนชแท้ๆ เช่นงวงแคงปลากกึ่งงดก
เป็นตายคดอดไป อันนี้ฐานคองานคิดเขาได้ว่าเขาทำจะให้เป็นตาย
เพื่อให้เขาถกบตายหน้าบรรพ ไม่ใช่ตั้งใจจะทำด่ามญีจริงๆ เมื่อคด
ช้อยหน้าบรรพแต่ก่อนก็คู้ไม่เห็นเพราะสูงหนัก ได้หาช่างเขามาถ่าย
รูป ได้ตั้งมากวายนแผ่นหนึ่งบค่นแล้ว ฐานคดลาดในนครศรีฯ ธรรมราช
จำเรียมมากเหมือนกรุงเทพ ฯ มีอะไรก็คดอย่างคดเป็นขนาดค่นช้อย ฐาน
เครื่องคดมาของคดคเหมือนกรุงเทพ ฯ แต่ราคาถกกว่ากรุงเทพ ฯ
มากที่เดียว เขาอดคดว่าจะตั้งให้ทำอะไรก็ได้ จะทำให้คดใจด้วย

รวดเร็ว จึงต้องตั้งให้เขาทำเหรียญมตราขอเขียนเงิน เขากทำมาให้
ได้ในวันรุ่งขึ้น ๓ ชิ้น โฉลกความมาเป็นของฝากชิ้นหนึ่งกับตนเอง

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม เจอเจ้าเขารบยกยัดไปเรือนพิบัติ ก็ในเวลา
ซึ่งไม่ทรงลงทวงกรอาเภอ นายข้าเภอพาไปตรวจท่าเหมองที่
หนองเป็ด ฝรั่งผู้จัดการบริษัทมา ทำโดยวิธีที่เรียกว่าเหมองชนิด คือ
กั้นมากกโอบนยชิดเรา แล้วค่อยทยอยเทกลงมา เป็นน้ำฉืดคนชยงดับ
คืบโพ้นแต่ แคนาแรงมาก ฉืดเขาคนพระตายอง แลวันนานเฮง
ฉืดเขาคนซึ่งเป็นแรวน ไปบถถึงตั้งตางโหดไปตามราง แรกตกตงกน
ราง ตั้งคนโหดไปตงกนเหมองที่ตาแดง ฉืดกตงตามฉืดกตง
เรียกว่าเหมองสดานเฮง แต่ศืดทำฉืดที่พืดฉืดวรม นามแรงมาก
ศืดแรงคนโหดซึ่งโชนอยดง ฉืดโชน ๓๓ คนเท่านั้น แต่ทุกตงทำ
การเห็นจะเดี่ยมาก กลับจากเหมองหนองเป็ด นายข้าเภอพาไป
เหมองบริษัทรอนพิบัติที่เรอจน แต่ไปโตตรงทางกฝืดตง ต้องกตงมา
พักที่บ้านนายข้าเภอเลยกับชาวกตงฉืดกตง

กนชาวแต่ฝืดนหลาย นายข้าเภอพาไปตงเรอจนที่เหมองของบริษัท
รอนพิบัติฉืดกตงหนง การงานหยุดเงบไม่ได้ทำอะไรกน เห็นเรอ
ชนกตงจะเรอจากฉืดกตง รูปฉืดเหตุยมรโตใหญ่คตงชยง ในเหมอง
ชางทายเฉยชยงเห็นชวา เห็นคตงปากเรอฉืดไปเป็นฉืดฉืดกตงดี รูปโตฉืด
เหมองกตงเป็น โรงงานตงชวา เห็นฉืดโงหยาฉืดชยงแทน แล
ไม่เห็นฉืดจะ กตงกับคตง ได้อย่างไร ฉืดจากนฉืดเลยกตงกับพิท
นศตฉืดรรมราช

เจอฉืดกตงตาหมอแต่แถมมเมศตาเฉยฉืด ผู้จัดการโรงพยาบาด
นฉืดฉืดและ โรงพยาบาดโรคเรอชมาหา พุดจาเบนนาทอมกตงชยงขยงกตง

โรงพยาบาลจะลากเอาตัวไปดู เห็นว่าแก้ก็ประสงค์จะเอาเงินเท่านั้น จึงให้ไป ๕๐ บาท ชะตักว่าไม่มีเวลาไป ก็เป็นตกดวง

วันที่ ๑๗ พฤษภาคม เวลาเช้าไปดูโมสถพรหมณี จะเล่า ถวายแต่เพียงคร่าวเพราะว่าคงจะทรงจำได้ชุกมากแล้ว สถานที่พระยาศรีสุริย มังคละทอง เก้าห้องหนึ่งใหม่ห้องหนึ่ง ในห้องเก่าพบคือวัด ๕ ซอก พบนางกระต่าย ๓ แมว นกตกเป็นรูปพระคงคาถ้ามาดูแต่จุดแผ่นหนึ่ง นกตกบนแท่นใหม่แผ่นหนึ่ง กับอีกแผ่นหนึ่งข้างบนนกกเป็นเทวดาอยู่ บนต้นไม้ มีข้างอยู่ที่โคนไม้ข้างละตัว ข้างล่างนกกเป็นเขาไม้ แปล ไม่ชอกว่าอะไร นกเทียบกับที่กรุงเทพฯ มีพระอาทิตย์พระจันทร์แผ่น หนึ่ง นางพระรัตนแผ่นหนึ่ง นางพระคงคาแผ่นหนึ่ง รูปราชา หมายถึงพระรัตนโค แต่เทวดาบนยอดไม้จะหมายถึงพระอาทิตย์พระ จันทร์เห็นไปไม่ได้ นอกจากนั้นยังมีกระต่ายโตซึ่งข้างอีกแผ่นหนึ่ง ใน ห้องใหม่มีเทวดารูปหล่อ ๕ ซอก หงส์หล่อสองหนึ่ง นกสองรูปกลองชนะ แต่ไม่ได้ทำสี่ซอก ถ้าพรหมณีผู้รักษาจะใช้อะไร บอกว่าใช้ดีแท้ ไปดูสถานพระสยามในพิชิตริชมพวาย ตามว่าอยู่ที่ไหน จำอยู่ที่ไหนลงไป หนึ่งขย ตามว่าทำทุกกับหิริช บอกว่าทุกกับ เจนแต่เมียบกตามัน ตามว่า ลิมซึ่งสำหรับ คยบจำหาไม้ เป็นแต่เขากระต่ายบนแขวง เด็กๆไป ด้วยได้ถ้วยรูปสี่เหลี่ยม ขอดจายมาทอดพระเนตรเล่นด้วย

ออกจากสถานพระยาศรีสุริยข้ามฟากถนนไปดูสถานพระนารายณ์ ทำไว้ใหม่เขี่ยม โฉนดมีรูปพระนารายณ์บนตวยป่นอยู่ด้านซ้าย ด้าน ข้างหักท้าย กับมีรูปสี่ตาหักอีกรูปหนึ่งคู่ที่เป็นสัตว์ เห็นจะเป็นของ มาแต่ชระวา

ออกจากสถานพระนารายณ์ ให้พราหมณ์พาไปตั้งณพระดงม
 ตั้งอยู่ในตรอกแยกจากถนนพระเสด็จเมืองหลวงวัดพระบรมธาตุ เป็น
 สถานกบฏ แต่ว่าฟังวางแหว ดกษณะเป็นศาสดา ชิคคานหุ่มกของ
 หลวงเมืองเสด็จม ตามหมายประตบชอออกแบนมา ทหองนดงทเดิม
 จรมหลวงคาเป็นยอตกโค ในหองมีศิวองคคีธางคทึง ทนาศิวองค
 มหินคกรปลาดายดกมะหอด ข้างบนเป็นแฉ่ง เขาใจว่าจะเป็นตะเกียง
 ทนอทหองกลางศาสดากิมฐานศาสดา นมราง ซึ่งเคย รของ ศิวองค ตั้งอยู่
 แต่ไม่มีองคศิวองค เป็นการประหลาดชอทุกมถสถานพระอิศวรสถอง
 แห้ง เห็นจรมพราหมณ์มาตั้งชอแต่ก่อนหลายพอก

ถามพราหมณ์ว่าหอกเมืองชยทีไหน บอกว่าชยถัดไปชกทนช
 ทง จงโทนาไปถงอชกรททง แถไปชศาสดาชนบักชยทหมปากชกรท
 กบถนคอกกนจวน เป็นทนแถงเสด็จมรแถงทชบ ๆ คชทนคนกระโค
 ทนชนาทประมาณ ๕๐ × ๓๐ ช.ม. เกด้ากระหมอมไม้ชช เห็นว่า
 หลกเมืองแฉ่งจรมศาสดา จรมบักชยข้างอนนคชทนทกบชกรชระ
 ทางเช้นนไม้โค ในเจดณะระชกนชยันน นชชกนศาสดาทงนมารบรชง
 อ้าหลกเมืองจรง ๆ ไชชชทจรงทชวณแนมาแต่โทนแต่ไรแฉ้ว เกด้า
 กระหมอมกชงไม้ชชชยันนเอง

ให้เขาถ่ายชนถงไปคศาสดพระเสด็จเมือง เป็นโรงใหญ่ก้านระด
 ฝ่ายคแฉว ถดางโรงมีกฐนคชอย่างแจกคชกฐนคชนทง ทนากฐนไม้โค
 เครื่องบูชาอย่างจันคช ในกฐนทระพทชรปทงเครื่องรับกรงเก้า หลง
 กฐนรปเป็นเป็นเทวดานางท้าวศิวกรรณแต่มีนมคชเป็นนาง หลงโรง
 มีโคเครื่องบูชาอย่างจันคชชกแถงทง หลงโคเครื่องบูชาชย เป็น

ที่ตั้งเขตใต้ฟ้าดินเคยมีจนมาปกครอง แต่เดี๋ยวนี้ไม่แล้ว บัญชา

ราชการใหญ่ใหญ่บ้านทอญเกิดมาแต่

ออกจากศาลาตึกไปหอพระตั้งที่ใหม่เขียนไม้ฉะไว้ฟังชม

วงเจ้านครทรงหมตราบเมฆหน้าดอง มดกทอวราชการใหม่ชนแทน

ออกจากหอพระตั้งที่ดงบัพทก

เวดาม้ายไปตจวรีเขตปากภูต เทยวตอนนี้อยู่ข้างเขตใหญ่

ดำเหตุคนหนักลงเมือไปเที่ยวกับฉาพระบาทควราวโอบโอบ ผ่านปาก

พญาเจ้าไป เห็นจรเข้ตัวโต ๆ หนักนอนชอกก่ายกันไปตามชายตม

ชยากให้ตลกหวาดไต่เห็นบ้าง จึงไต่ตามเขาว่าขงมอญเช่นนั้นหรือหาไม่

เขาวักขงมอญบ้าง ถ้าจะตักขงไปเขามด เกตถ้ากระหม่อมกต่า เพราะ

ว่าจะตักไปแต่เช้า แต่ก็ไม่แน่ว่าจะได้เห็นจรเข้หรือไม่ เพราะ

เสียงทบถอกอสนเพียงว่าขงมอญบ้าง แด่ถ้าไปตักฝนดงทางเขากจะ

เจ็บเดินเปล่า ๆ แต่เขาก็ไปอึกชกกันจืดเพื่อให้ส้มประส่งค้เป็นไป

บ้าย ไปปากภูตแทนปากพญา เพราะว่าเดยจนเขาใช้เม้น้ำปากภูต

เป็นทางเดินชอกทะเล มีรอยนค้เมดเดินไปปากพระนั่งเสมช จักได้

ดะตอก ถัดนครเขินเขาคิดเขเบ้คววดากเกยวธินมาให้ค เขาไปจัก

กันเดยเดีวจแต่จ้จะมาชอกให้ทราบ ก็ค้ขงไปตามเจตนาอันเฮ้อเพื่อ

ชองเขา ขนรอยนค้จากตพกไปตามทางหวดวงงั้นเวตา ๕๕ นาที ถึงท่า

แพ ลงเรือขนค้ชอกไปตามเม้น้ำขงคต ๆ เคยว ๆ จนถึงปากหน้า พบแต่

จรเข้คายหงายท้องลอยนค้คยคยคย ก้มเขาคเขเบ้คววดากจขมค้มา

ให้ชอก ๒ ตัว ขาวดกค้คยคยคยคยคย ค้คยคยคยคยคยคยคย นำส่งจว

ให้ปลอชมนไป แด่จกตคยคยคยคยคยคยคย ถึงตพกเวตาท่ม

คววดาหน้าจะตอกถวรายงานไปเที่ยวเม้องคยคยไป

ได้รับพระนิพนธ์อธิบายตำแหน่งหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ซึ่ง
ไปรบประจันไปก็ด้วยพระหัตถ์ โดยขั้นแล้ว แต่เป็นเรื่องยากมิใช่
น้อย ภาษาในอุทมนต์เขยบรรดาบทนี้ และเป็นภาษาที่ผิดสมัย
เขาใจยากยิ่งนัก เกดอักระหม่อมจะตรวจจากอุทมนต์เขยบรรดาพิจารณา
ให้ละเอียดออกทีละข้อ เพื่อจะมีความเห็นแตกต่างไปจากที่ทรงพระ
ดำรัสเห็นชอบบ้าง

แบบการແທ້ຂັນແກ່ກາຣກຣາຊາຊານາເຂດຂອງເວາ ໃຊ້ວຽງ
ດຸກທວງ ທວນທວງອອກຂອງທິງເມືອງບໍ່ຮູ້ກັນຊາຊານາເຂດຕື່ມໂດຍຮອບ
ຕິ່ງໃໝ່ຕາເທິງແມ່ນຣາຊາ ຄຳຣາຊານນ ແມ່ນຄຳຣວມ ຄຳແຍກແມ່ນຮູ້ກັ
ຈຣິຂອງແມ່ນ ຣາຊາອຣາຊ ມາຣາຊາ ຣາຊາ ມາຊາອຣາຊາ ອຣາຊາ
ຕື່ມມາກາຍທວງພຣະຣາຊາແມ່ນທວງອຸ່ນອຸ່ນມາຈວງ ພວກຣາຊາທິງເມືອງ
ເກດແມ່ນປຸງມັກທາທາທິງໂດຍຍາກ ຈິ່ງແປຕົ້ນແປດວງເກດເຂົ້າມາ ເຂົາ
ພຣະນັກແມ່ນຣາຊາຊານາເຂດຕື່ ເຂົາວິງທວງແມ່ນພຣະນັກ ເຂົາວິງເຈົ້າ
ຕິ່ງດອມວິງທວງແມ່ນທວງເມືອງ ເຈົ້າອິງຕື່ໂຕທຸ່ມແຮງທິງໃຈຕື່ໂດຍຍາກ
ທາ ຄອທາທິງ ຈິ່ງໂຕຂອງວິງທາ ຄຳວາ ວິງທາ ວິງທວງ ແລະ
ວິງທວງນນ ມາແຕ່ຈອມທິງທາ ຈອມທິງທວງ ຈອມທິງທວງ ແມ່ນແນ່ອນ
ເກດອັກຣະກອມແມ່ນມີຄວາມເຫັນເກດອນ ແມ່ນອັກຣະພຣະບາດຕື່ມຕິ່ງ
ພຣະພຸທເຈົ້າທວງຕື່ມໃຊ້ ໃຫ້ທາພຣະຣາຊດຸຍາດພຣະກຣຸທພາທິອນແທນ
ຕຣາຊານແນ່ຕິນ ຄືທາພຣະຣາຊດຸຍາດພຣະກຣຸທພາທິອນໃໝ່ ຄືທາ
ພຣະຣາຊດຸຍາດທວງພິມານໃໝ່ໃຫ້ໂຕຮູ້ກັບພຣະຣາຊດຸຍາດ ໂອກພັດ
ຂອງຕື່ມໃຊ້ ຈິ່ງມາຮູ້ກັບທາໃນພຣະຣາຊດຸຍາດຈິ່ງມີທວງດວງນັກ
ກໍເກດຄວາມເຫັນອຸ່ນວ່າ ເຕັມເຫັນຈະແມ່ນຕຣາຊາປຣະຈຳຕຳແໜ່ງຣາຊາທິງຂອງ

ห้องเมือง เช่นตราไธราพคจะเป็นตัวหรับตำแหน่งพระอินทราชา เมื่อ
เด็กตำแหน่งราชาเทอานนเดอ ตราจึงมารวมอยู่เป็นของห้องวงหมก
คดียกน

ควรมีคอรแต่กแต่จะโปรก

พร

x x x

สำนักคสิกล ห้วหิน

วันที่ ๓๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทอ ดมเลจกรมพระนริศรฯ

ได้รับโดยพระหัตถ์ครตั้งเดารายการที่เด็จจครวคเมืองนครศรี-
ธรรมราช ทรงปลายาอภษณและเหรียญ น. เทียนเงิน ชอบพระทัยมาก
หมอมฉนร ดึกชนตักโคเห็นรูปปรากฏจำพระวิหาร หอวง ได้
ปฏิตั้งรณเด้าเรจเดอ ควียโคเศยวคกเกรงจะฟังมาชานาน ประหอดค
ไคยูนคอ่าเหตุโคคังเรียกวิหารหอวง เพราะค้ออ่าวิหารกับโบสถ์เป็น
วัดกต่างกน ฉนนิษฐานอ่าคิมจะเบงวิหาร เพราะวัดพระมหาธาตุ
ทเมืองนครศรีธรรมราชนเดมไมมทพระสงฆอย มีวัดพระสงฆอยทง
๕ ทศ (ฟังมาดร่างกฎิพระสงฆอยในวัดพระมหาธาตุเมือหมอมฉนออก
จากเด่นวบคิมหาดไทยเดอ พระครปราน พระครวรม กอโยคอินตรง
หน้าวัดพระมหาธาตุ) ชระอยจะมณคร์ททาแกพระวิหารหอวงให้เป็น
พระอุโบสถเมือภายทอง ภาจจะเบงควงเจ้านครกเบงโค จังยงคง
เรียกว้าพระวิหารหอวงควมเดม

ในวาทะที่เขาเรียกว่าวาทะพระมา ทัมบนไตชนทกษณวาท
 พระมานนรปภาพิตายอย่าง คือวประองพระมหากษेत्रมณ รปมาร
 รปสังที รปครุทแอะหอนาค เกรองแต่งค่อมมนุษย์แอะมาร ไคทวง
 ถึงเกิดหรือไม่ว่าเป็นสมันต์ไรทมิหรือสมันโทน หม่อมฉันได้เคยปรารภ
 กับพระครุปาน ว่าหอนาคคนนเป็นรองเขาทาทเชิงบันไต เหตุไคจึงมาอยู่
 ขาง ๆ อย่างนั้น พระครุปานบอกวาเมอสร่างอหารนน ไคชตพนศรอก
 ดยงมัทนบันไตลงไปอดอก บันไตเคยอนเป็นรองทาทชนทอง หม่อม
 ฉันจึงคิดเห็นวารปมารแอะรปสังควเถลานั้น เคนจวมอยทอนเกบรวบรวม
 มาไว้ดวยกัน ทนนเมอสร่างอหารพระมาชนทอง บานประคชน
 ทกษณ (ของเคมไฟใหม่เสียแอะ ทัมอยู่เคยอนทวเทนมชนทาททอง)
 เป็นรูปเทวดาทนมากอย่างทศกรวีฐ เคนเข้าใจกันวาทารปพรหม
 สังทาสทมิ หม่อมฉันจึงมาคิดไคคือทาททองวาเคนคงทวารปพระโพธิ
 สังควอดโอโลกอว พระมหาธาตุเมืองนครนทวารวดีตามตำนานแอะ
 ตามคำของพระครุปานประกอบกับอศคตหมอย เคนใจจางคเคมเป็น
 ของสร่างในสมันต์วีระชัย เมอถอคำสั่งนาคทรมทหายน ขางเคยจกบ
 พระมหาธาตุเมืองไชยา คอเมอพอดดงกามาตงตทลงทวองคี่ชนเมอ
 อองสมันต์พระว่องจมาสร่างพระมหาธาตุของค นกรอบพระเจดยเคม มี
 ศคตเรื่อง ๑ ซึ่งหม่อมฉันจะไคทุดแอะทวองจมาไมไค หม่อมฉันไคเคย
 ชวงพระครุพร้อมให้ชนทรายชอกจกจกต ดวยเห็นวาทอพระทรายกันมา
 จนพนวตสังชนไปกตบฐานของโบราณเสียมาก เมอตงชชคตทวอบ
 ของพระมหาธาตุจะชนสังครทาทพันเคม เห็นฐานทับเกษครดอยกอนถึง

จน จึงเข้าใจว่าทบเกษครรอบชนทกษณเปนของสร้างใหม่ที่เคยว อาจ
จะสร้างเมื่อครั้งพระเจ้ากรุงธนบุรีลงไปตีนครวัดอยู่ที่นครวัดเป็นได้

เรื่องเครื่องถมนครนั้น ในกรุงเทพฯ ได้จึงเกิดเข้าใจกันว่าวิชาทำ
เครื่องถมเกิดขึ้นที่เมืองนคร กรุงเทพฯ ไปหาอย่างเข้ามา แต่ก่อน
หม่อมฉันได้เคยเรียกเครื่องถมของเก่าที่เจ้าพระยาสุรรัตนมณครมาตรวจ
ไม่มองคล้ายแฉะฝีมือเก่ากว่าครั้งรัชกาลที่ ๒ ออกประการหนึ่ง พอก
ช่างถมที่เมืองนครพบเป็นเศษถ้วยแจกันกระด้างเป็นพัน เครื่องถมนคร
ถือเป็นที่ลึกลับได้ ในกรุงเทพฯ ก็มีแต่ของเจ้าพระยาสุรรัตนมณครทำถวาย
อีกฝ่ายหนึ่งได้พบในจดหมายเหตุของฝรั่ง ปรากฏว่าวิชาแยบยลได้
ให้ทำไม้กางเขนด้วยถมดังไปถวาย ไปป มีคำสำคัญอยู่ข้างนี้ จึงเข้าใจ
ว่าเมืองนครได้วิชาทำถมไปจากกรุงเทพฯ เมื่อครั้งเจ้าพระยาสุรรัตนมณคร
ในรัชกาลที่ ๒ ไปเกณฑ์ให้พวกแขกเซดอยหัดเป็นช่างถมจน จึงได้
เกิดเครื่องถมที่เมืองนคร ที่สมเด็จนงกษัตริย์เจ้าพระยาสุรรัตนมณครขึ้นเป็น
คนจุค และช่างถมเซดอย เห็นจะเขียนกันมาคงพิมพ์งาประรด
หมื่น ไม่น่าชวนชวนได้นอกจากที่เขาไซยนาในหนังสือพิมพ์แล้ว
จะทอด แค้นมีความคิดถึงอยู่เหลือประมาณ

คงจะมีควรแต่จะไปรัก

๑๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

x x x

ตำนานกล้วยเนิน คลองเคย

วันที่ ๓๑ มิถุนายน ๒๕๒๖

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดีฯ ทราบฝ่าพระบาท

พระนิพนธ์อธิบายตำแหน่งหน้าที่ของมหาอุปราช ซึ่งโปรด
ประทานไปนั้น ได้พิจารณาตลอดแล้ว

ขอประทานกราบทูลในทางรัชชความกษัตริย์

เกล้ากระหม่อมได้ตรวจกฎหมายเข็รบาด คำกล่าวที่ตรงกำหนด
ศักดิ์พระราชกษัตริย์ของกษัตริย์เรยงใจ แต่เห็นว่าโดยคำอย่างใน
กฎหมายเข็รบาดนั้น ไม่ทำให้คนเรยงใจถูกใจ ดังจะตกกายด้วยไปชั้นที่ ๑ พระราชกษัตริย์เกิดด้วยพระมเหสี ทรงศักดิ์เป็นสมเด็จพระ
หน่อพระพุทธรเจ้า ทำให้คนเรยงใจว่าแม่พระราชกษัตริย์ชั้นเกิดด้วย
พระมเหสีจะมี ๑ องค์ กับแม่สมเด็จพระพุทธรเจ้าทรง ๑ องค์ แต่ใน
พงศาวดารฉบับใด ๆ ไม่เคยปรากฏว่าในคราวหนึ่งมีสมเด็จพระ
พุทธรเจ้าองค์หนึ่งขึ้นไปเลย จะเป็นว่า ชั้นที่ ๑ ตำแหน่งสมเด็จพระ
หน่อพระพุทธรเจ้ามีพระองค์เดียว จะแต่งตั้งขึ้นได้แต่เฉพาะพระราช
กษัตริย์ชั้นเกิดด้วยพระมเหสีชั้นที่ ๒ พระราชกษัตริย์ชั้นเกิดด้วยแม่ชยวเมืองเป็นมหาอุปราช
นักทวให้เรยงใจไปว่ามหาอุปราชมีได้หลายองค์เหมือนกัน แต่แท้
กษัตริย์ได้แต่คราวละองค์เดียวเหมือนสมเด็จพระพุทธรเจ้า เห็นจะ
จำกัดว่าตำแหน่งมหาอุปราชจะตั้งได้แต่พระราชกษัตริย์ชั้นเกิดด้วย
แม่ชยวเมือง คือว่าแม่พระมเหสีไม่มีพระราชกษัตริย์ จะตั้งพระ
ราชกษัตริย์ชั้นเกิดด้วยแม่ชยวเมืองจนเป็นสมเด็จพระพุทธรเจ้าไม่ได้

แต่ถ้าพระราชกุมารนอนเกิดด้วยเมื่อยงเมืองใหม่ จะตั้งพระราชกุมาร
นอนเกิดด้วยพระมเหษัถมเหตอชกเบนมหาชปราชใดหรือไม รนอน
ไมกระวาง

ขันท ๓ พระราชกุมารนอนเกิดด้วยตกดวงกินเมืองเอก ขนหม
ไตทตายของค แต่ไมไรจะไดกินทุกองคไป เพราะเมืองเอกมีจำนวน
จำกัด ปรางูในกฎมณเฑียรบาล (หน้า ๔๓) ฉำ ๕ เมือง คือ
เมืองพิษณุโลก เมืองอชวรคโลก เมืองกาแพงเพชร เมืองดพบุรี
เมืองดังคบุรี เพราะขณะนั้นคักขมท ๓ นครของมหากษัตริย์ไตเค
เพียง ๕ องค

ขันท ๔ พระราชกุมารนอนเกิดด้วยตกดวงกินเมืองโท ขนหม
กมไตทตายของค ถาดอตามกฎมณเฑียรบาล (หน้า ๔๓) จะมีจำนวน
จำกัดมีไตเค ๒ องค กินเมืองอชทรบุรีแฉะเมืองพรหมบุรี บัญหา
ทมนถวงกษม ฉำพระราชกุมารเกิดด้วยพระมเหษัแฉะเมื่อยงเมือง
ชนเหตอเคษ จะตั้งเบนตกดชอกกินเมืองเอกเมืองไตไตหรือไม

ขันท ๕ พระราชกุมารเกิดด้วยพระดนมเบนพระเยาวราช แแป
ฉำเจ้านายเด็ก ๆ ขนหมเหตอเบนการเนทเบนไตทอกัน

ถ้าฉำมหาชปราช อาจเคิมมหาตงเพื่อใหไฟเราะ ไมฉำเบน
ฉำคองมคานแห่งชูปราชอัยเคษแฉะไต ในกฎมณเฑียรบาลคเรช
ไมชยท เรชกมหาชปราชกม เรชกพระชูปราชกม เคศอยางไรคค
ตามททวงเรชงไตคเบนเคศการททวงฉันษฐาน ชนเบนทางทจรมยคไต
ตคไตอยไนคจ ไมมฉันศรายชอยางไต

รัชชทายาทขน ไมเมืองไทยคเบนเชาใจกินนอยเคิมท แมใน
กฎมณเฑียรบาลกมไตมคฉำฉำพรายจอิทโชนเคษ ควงหมตคณขม

ชยแน่นอนแต่เพียงว่า ผู้รับราชสมบัติควรต้องเป็นเจ้าเท่านั้น จึง
 เกิดการชิงราชสมบัติกันขึ้นเนือง ๆ ไตรมคานลจวสด้านอายุเวถน
 ก็ไต่ราชสมบัติ ตกเป็นเจ้าไต่ได้กิน การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้ง
 มหาอุปราชขึ้นเพื่อทรงอุทิศแทนใหม่กำลังไต่รับราชสมบัตินี้ คงโดย
 เหตุอันบังคบบกม เพราะฉะนั้นจะถือความหาอุปราชเป็นรัชทายาทนั้น
 ไม่นับ

ในทางรัชชความเห็นจะหมดเท่านั้น

ทนจะกราบทูลในทางอันจขยตีพิทคข้อไป เมื่อศัพท์ใดกระทบคา
 กระทบใจเขาทำให้เกิดความคิด เมื่อคิดเห็นและต้องสงสัยโดยอย่างไร
 แดงจะหงเดียวก็เสียตาย ความรู้สึกจะระตายไปเสียเปล่า จึงคิดว่า
 กราบทูลไว้เสียด้วยจะเป็นการดี ผลตกตามที่ อย่างตาก็ได้หัวเราะ
 กันเล่น

เมื่อยังเมียง เห็นว่าจะเป็น เมื่อยเมียง กลายเป็น อม
 คิวอย่าง เช่น ค เป็น คิว และ ญ เป็น ญว (เช่น คิวคิวเมียง
 คิวคิวเมียง) ใช้คำอุยหัว เป็นคำสั่ง อุยเมียงเป็นคำรอง

โองการ ตั้งกฎเขียน โองการ ผสมมาแต่คำ โอม ซึ่ง
 หมายความว่า นอบน้อม คือ นอบน้อมพระผู้เป็นเจ้า จะกล่าวมนต์
 ไต่ ๆ จึงรับกันว่า โอม นอบน้อมพระเป็นเจ้าเสียก่อนมนต์จะไต่ลง
 โอม ผสมกับ การ หมายความว่า กระทำความนอบน้อมต่อพระ
 เป็นเจ้า คือกล่าวคำนอบน้อม ภายหลังจากความเข้าใจของท่านพวก
 พร้าหมัดแค้นนั้นเองเดือนไปเป็นคำ โองการ นี้หมายถึงองค์พระ
 เป็นเจ้า คติอันนทรามาใช้ว่า พระราชโองการ หมายความว่า

พระราชดำริทรงศึกษาค้นคว้าพระเบเนจา พระราชบัญญัติกรมหาสุณาโอม
(ซึ่งมาแต่คำพิพากษาของพระรัชชิว) ก็เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า ความ
หมายของถ้อยคำของพระรัชชิว กับทั้งคำแย้งต่าง ๆ เช่น
แย้งคำนำด้วยเพลง เราทักเรียกกันว่า ฮานโฮงการ คือ ขอบานภาพ
เทวดาบนดาวให้เห็นผลเท็จจริง ตรงความหมายเดิมอยู่แต่ แต่
นำประหลาดทำไมนาเข้าใจคำโฮงการกลายเป็นคำตั้งไปเสียได้

บัณฑิต คำนี้ไม่มีในภาษามลายูแต่ตั้งถ้อยคำ ภาษามลายูแต่
เปลี่ยน แปลงว่าเหลือของอื่น ภาษาตั้งถ้อยคำแต่ เปลี่ยน แปลงว่าอันที่
ไม่เขาเรื่อง เกิดวังคานเป็นคำเขมร เขมรเช่น บันทุด ผู้รังแก
แปลว่า คำตั้งพระราช เป็นแปลตามความหมาย ถ้าจะแปลตาม
ศัพท์แล้วก็ข้อมค้อมไป บัน แปลว่า ทำให้ ทอด แปลว่า ฉางไว้
เหนียว ทำให้อ่างใสเหนียว ทำให้อวนใสด้วยหัว ก็ได้แก่คำตั้ง
นั่นเอง

พระบรมราชโองการมานพระบันทุด ถ้อยคำอย่างนี้จึงแปลได้
ที่เดียวว่า ถิ่นมณฑลของราชมีพระดำรัสตั้ง ที่ในกฎหมายตราฉบับ
โทษไว้ว่า ขัดพระราชโองการโทษประหารชีวิต ขัดพระบันทุด
โทษปรับไหมจตุรศกนั้น คงเป็นด้วยหลงว่า พระราชโองการเป็น
คำตั้ง ยกพระราชโองการถวายพระเจ้าแผ่นดินจึงมีโทษแรง ยก
พระบันทุดถวายพระมหาสุปราชจึงมีโทษเบาฉะ ดัดคำคัมภีร์
พระราชดำริ แต่พระโองการคิดกับพระบันทุดนั้นมิใช่อยู่มาจน
ทุกวันนี้

รัตนศรยทนต์ แดงเขาหนังสือเทศน์ กับทองจกขมดไปถวายพระครู
ใจดำหรับวัด ขอลถวายพระกุศัดแดงขอให้คุณโตกับหลาน ๆ รับ
ตั้งนกุศัดตั้ง

เวลาเขียนหนังสือพระระบบน หม่อมฉนโตเขียนต้นของพระราช
ปลุณาเรื่องศรณารายณเขียนแทน จึงคัดสำเนาหนังสือราชเสวธาธิการ
กับหนังสือหม่อมฉนคอบถวายมาถวาย พอเป็นเครื่องทรงพระวินิจฉัย
ในดีปดาหรัน.

ศกรมศกรมแล้วแต่จะโปรด

ด.จ. ๖๖ ๖๖๖๖๖๖๖๖

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเคบ

วันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๒๖

กราบทนต์ ตั้งเต็จกรมพระยาคำรง ๑ กราบฝ่าพระบาท

ตามทศลาพระบงททรงพระปรารภในการเด็คใจไปเที่ยวทางทะเล
คอบเรือเตนเดียบฝั่ง จะได้รับความรำคาญในการรณดินค้ำมากน้อย
เพียงใดนนี้ เกดถ้ากระหม่อมโตเก็บความตามจดหมายรายฉนอื่นโต
จดไว้เมื่อศรณาดเกดถ้ากระหม่อมไปนนั้นมาถวายให้ทรงทราบ เพื่อได้
ทรงหยงลงว่าเราไปจอดที่ไหนบ้าง เป็นเวลานานเท่าไร และมีของ
ประทุกมากน้อยเพียงไร

ที่ซึ่งจะมีของประทุกมาก ในระหว่างกรุงเทพฯ ไปฝั่งขวาเห็น
จะเบม ๔ แห่งเท่านั้น คือ ชุมพร บ้านดอน นครศรีธรรมราช กับฝั่งขวา
จากทอดพระเนตรเห็นได้ความจดหมายรายวัน ว่าการประทุกนั้นไม่
ค่อยมีในเวลาที่เราอน อันจะเป็นอันครายแก่การทอดบของเรา เวลา
หยุดของตนนี้เหมือนเขาจะผ่อนผัน ให้ได้เวลาที่เขากำหนดว่าจะถึง
แม่แห่งใดมของมาประทุกน้อยอันเร็วเร็ว เขาก็จอกชดเสียเฉย ๆ
ยังไม่ไป

กอรณิดวรแล้วแต่จะโปรด

พร

x x x

ระยะทางที่เคยไปเที่ยว

ด้วยเรือเดินเลียบฝั่งทะเลบกษได้ฝ่ายตะวันออก

เดือนพฤษภาคม ๒๔๗๖

- ชาติไป -

วันที่ ๖ เวลา ๑๓.๓๐ น. ออกจากบ้านไปท่าทางฮังตเอเซียติก ดง
เรือรถไฟเล็กไปขึ้นเรือมาดั้น จอดอยู่ตรงท่าราชวงศ์
กำหนดเรือออก ๑๔.๐๐ น. แต่ประทุกยังไม่แล้ว จน
๑๔.๓๐ น. เรือจึงได้ออกต้องนำลงไป

๑๗.๐๐ น. ถึงสมุทรปราการ หยุดคอยดำดงใบเบ็กร่อง
ให้พนักงานภาชี แล้วข้ามสันดอนเดินไปกินยังวัง

วันที่ ๘ เวลาคืนเรือขยับไปจนเวลา

๑๓.๓๐ น. ถึงสระพุด ขยู่ได้บางเบ็ดลงไป หยดจชด
ทอดค่อม รับประทานเค็มจนประทุก ๓๐ หีบ เวลา ๑๖.๒๕ น.
เรือออกเดินค่อไป

๑๗.๓๐ น. ถึงชุมพร หยดจชดทอดค่อม รับประทานเค็ม
จนประทุก ๓๐๐ หีบ ปรากฏแจ้งเวลา ๒๒.๑๐ น. เรือออก
เดินค่อไป

วันที่ ๙ เวลา ๑.๓๕ น. เรือจชดทอดค่อมทับฮวด รับประทานประทุก
เห็นเงาเด็กน้อย ไม่วัดกหนดกหู แดงเรือออกเมื่อไรก็ไม่
ทราบ เพราะหลับไม่วัดก

๗.๑๐ น. เรือจชดทอดค่อมทระโก รับประทานเค็มจน
ประทุกดีห้าหีบ ๘.๑๐ น. เรือออกเดินค่อไป

๙.๑๐ น. ถึงหลังสวน จชดทอดค่อมรับประทานเค็มจน
ประทุก แจ้งในเวลา ๑๐.๑๐ น. เรือออกเดินค่อไป

๑๓.๓๐ น. ถึงปากข้าวฉวี หยดจชดทอดค่อมคอยรับ
ของ นานหนักหนาจึงมเรือออกมา รับประทานเค็มจนประทุก
ไม่กหีบ ๑๕.๓๐ น. เรือจึงออกเดินค่อไป

๑๗.๔๕ น. ถึงอำเภอบ้านดอน หยดจชดทอดค่อม มี
เรือกลไฟจากเรือประทุกหนมาตั้งชน หนนั้นเขาได้กระฐมา
จนชนไม้ซากแดด แต่กลับตนไม้ออกเรือ อำมาเรือไป
ลาไปโดยอนจรลงส่งเวลาเวลา ๒.๐๐ น. วันที่ ๑๐ นึกกำหนด
คนทศคอยรับเขาจะโถงาทอด

๖๘
 วันที่ ๘ เวลา ๓.๓๐ น. เรือออกเดินต่อไป
 ๖.๐๐ น. ถึงฝั่งเรือ เรือจอดทอดสมอรับปลาเค็มบน
 ประทกเล็กน้อย เวลา ๗.๓๐ น. เรือออกเดินต่อไป
 ๑๑.๐๐ น. ถึงปากอ่าวนครศรีธรรมราช เรือหยุดจอด
 ทอดสมอ รับชาวตำรายาประทกมากถึง ๓,๐๐๐ กระสอบ เวลา
 ๒๓.๐๐ น. เรือจึงได้ออกเดินต่อไป

๖๙
 วันที่ ๑๐ เวลา ๗.๓๐ น. ถึงฝั่งอ่าว หยุดจอดทอดสมอ ๗.๓๐ น.
 สัมผัสเท้ากับบาทกับคูวาราชการเมือง องค์เรือกลไฟเล็กของ
 ทางอัสสัมเซียเรียกมารับ ๗.๐๐ น. ขึ้นไปกินเช้า ทางเรือ
 กั้นของตั้งขึ้นและรับของกิน และเป็นของมากน้อยเท่าไร
 และจะขนเสด็จเวลาไรและออกเรือเวลาใดไม่ทราบ

- ซากลับ -

๗๐
 วันที่ ๑๑ เวลา ๒.๐๐ น. เรือด้วยขาเข้ามาถึงฝั่งอ่าว เขาจะขนถ่าย
 ของขึ้นลงกันเวลาไร และเป็นของมากน้อยเท่าไรก็หาทราบ
 ไม่ แต่เขาเรียกขอยรับอยู่จนเช้า

๗.๐๐ น. ไปลงเรือกลไฟเล็กที่ท่าทางอัสสัมเซียตัก
 เขาพาไปตั้งถึงเรือด้วยในเวลา ๗.๕๐ น. สัมผัสเท้ากับบาทกับ
 คูวาราชการเมือง ซึ่งตามลงไปตั้งจากดับแล้ว เรือจึงได้
 ออกในเวลา ๗.๑๕ น.

๑๑.๕๕ น. ถึงปากอ่าวนครศรีธรรมราช หยุดจอดทอด
 สมอรับชาวลงประทก ๓,๕๐๐ กระสอบ กินเวลาเกือบ ๕ ชั่วโมง
 เรือทอดสมอทอดขึ้นชอกเดินเบา ๆ ในเวลา ๒๓.๓๐ น. ก็ขึ้น
 ชกชาวกระสอบทอดตั้งที่คานบนเรือ

วันที่ ๒๘ เวลา ๖.๕๕ น. ถึงเกาะสมุย เรือขจัดทอดสมอ มั่นคง
มาคืบญี่ แล้วรีบของขึ้นไปทับทิม เวลา ๗.๐๐ น.
เรือออกเดินต่อมา

๗.๓๐ น. ถึงบ้านดอน หยกขจัดทอดสมอ มีเรือ
ดำแดงคอยช่วยเหลือ ประทุกไม้เหลยไม้กระดานของบริษัท
ซัดเซเขยคกมาซัดเทียบ ๒ ลำ ขนไม้จนเรือจดย ก็ปัด
เห็นเราจะเบือใจ จึงจัดเรือกลไฟเล็กที่ลากเรือประทุกไม้มา
ให้พาเราไปเที่ยงเกาะปราบ แต่ดูกันขยเต็มที ไม้มากิน
เวลาถึง ๒ ชั่วโมง เพราะเรือจอดห่างเกาะปราบมาก นาคัน
เข้าใกล้ไม่ได้ ขนไม้กินอยู่จน ๒ ยามเลยจึงได้หมด

วันที่ ๓๐ เวลา ๒.๐๐ น. เรือออกเดินไปหาดงัดวน

๔.๐๐ น. ถึงหาดงัดวน หยกขจัดทอดสมอ มีแท่นทำงาน
ศูดกากรตั้งมา ไม้ของมาประทุก ๗.๒๐ น. เรือออกเดิน
ต่อมา

๗.๕๐ น. ถึงศรีโก หยกขจัดทอดสมอ ไม้ของมา
ประทุก มีแต่เรือเขากุ้งปลามาขาย ๑๐.๓๕ น. เรือออก
เดินต่อมา

๑๓.๒๐ น. ถึงชุมพร เรือขจัดทอดสมอ มีแจกเขากุ้ง
ปลาดังตั้งเลต่านาแรงมาประทุก ๕๖ ทับ ๑๕.๓๐ น. เรือออก
เดินต่อมา

๑๖.๕๕ น. ถึงสระพุด หยกขจัดทอดสมอ มีหมปลาดัง
ตั้งลงประทุกไม้ของกต่างชุมพร คำบดสระพุดน เห็นเป็น

ออกหมายสั่งไปแต่ให้เกณฑ์มาจับตัวแล้วจกคดีออก ออกหมาย
ถนไป แต่หมายไม่ถึงมือเกณฑ์เวลา แคว้นเข้เข้ามาจับ ทน้อม
เจ้าบวชเป็นพระนิกไม่ออกจำไตเคยจุดเทียนพรรษา คราวนั้นเห็น
จเป็นครั้งแรก

กำหนดพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับหัวหนคกในวณที่ ๑๒ หยุงเหลือ
ก้อยากรู ไปรคบอกให้เรชทราบด้วย

ควรมีการแล้วแต่จะโปรด

พระ

คำหนักปลายเนิน กลองเดย

วันที่ ๓๓ กรกฎาคม ๒๔๗๖

กราบทูล สมเด็จพระนพระชาดำรงฯฯ ทราบฝ่าพระบาท

หนังสือฉบับนี้ ส่งมาถวายรับเสด็จกลับแทนศอ เพราะ
คือไม่ได้มารับเสด็จ แต่ไม่รับคงจะได้ออกมาทอหิน เพชเชย เพช
คู่สร้อย และเพชเผ่าผาพระบาทด้วย หอ้งว่าในการที่ฝ่าพระบาทเสด็จ
ประพาสทางเรือในท้องทะเลรอน คงจะได้มีธบ่ารงพระกายใช้เพช
ที่รคทูนเมื่อทรงประชอรนนพอเป็นแท้ เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม
ได้รับพระรูปไปตั้งที่กาด ซึ่งทรงพระเมตตาโปรดส่งประชอนไปเค้
ดังคโปร้ ตั้งวันที่ ๒๖ กรกฎาคม มีอักษรตายพระทคดทวีธเด้าระ
ทางในท้องพระดำคณรณณมเย็น ทรงส่งบายตลอดทวง ทำให้เกิด
ควมยินค้มมาก ส่วนหญิงพูนนพนชงทางจงจรคคให้ข่าจว่าจกจาก

ทันชนไม้โต น้ำดังดาว ช่างเป็นชาวตอนเหนือเห็นกัน การชนต้นไม้
ดังเวธตามทำในระยะทาง หวังว่าจะไม่ทำเสียงรบกวนมากมาย จนถึง
เป็นเหตุให้ทรงรู้สึกเคียดกร้อนมากนัก

เรื่องที่เขาบอกเรยไว้สร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นเขาตงหนังสือพิมพ์ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
โปรดเกล้า ฯ พระราชทานพันบาท จำนวนเท่านั้นน่าจะประสงค์หมาย
แต่จ่ายมีชื่อไว้ที่ โปรดเกล้า ฯ พระราชทานไว้ จำภายหลังน่าจะ
บอกพระองค์ว่า โปรดเกล้า ฯ พระราชทานเต็ม

เรื่องสร้างพระบรมรูปรายนั้น เสด็จกระหม่อมจะได้กราบทูล
นำพระบาทแล้วหรือยังก็จำไม่ได้ เขาเชิญเกล้ากระหม่อมให้ช่วยคิด
ออกแบบ เสด็จกระหม่อมแม้จะชราภาพแล้วก็ต้องรับทำ ด้วย
เกี่ยวข้องการงานของพระเชษฐภคินีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัว เสด็จต้องการให้ทำพระบรมรูปขึ้น ทรงเครื่องอย่างเมื่อครั้ง
มูรธาภิเศกแล้วในปางประกาศสงคราม ด้วยเราเข้าใจว่าเป็นเครื่อง
ทรงอย่างโบราณราชประเพณี แต่ความจริงเขาเข้าใจผิด เป็น
เครื่องทรงใหม่ทั้งนั้น มีของเก่าแก่พระสังฆาตพรัตนกับพระแสง
ดาบดาบค่ายเท่านั้น เสด็จกระหม่อมมีใจแข็งแก่เราเขาก็ยอมถน
ความคิดเต็ม อนุญาตให้เกล้ากระหม่อมเลือกทำตามใจ กับเราอยาก
ให้มีรูปภาพหุ่นหรือรูปภาพปูนแดงประดับในรัชกาลที่ ๖ ประดับที่
ฐานพระบรมรูปด้วย เสด็จกระหม่อมก็คิดจะทำให้เต็มความประสงค์
เราทั้งสองอย่าง จะยั้งกะเปาะฐานพระบรมรูปออกต้องข้างตั้งรูปหุ่น
ฐานพระบรมรูปด้านหลังจะฝังรูปภาพปูน ด้านหน้าจะฝังอักษรจารึก
ตั้งเหล่านี้ใครจะปรึกษานำพระบาทว่า

๑. จงทำทรงเครื่องอย่างไรดี

๒. รูปภาพหุ่นจะทำการปกนจำพวกใดดี มีพวกใดที่ทรงเครื่องหลายพวก แต่คนน่าจะชอบเขาพวกนี้กว่าพวกอื่นหรือขอทรงเครื่องอีกทรงเครื่องเขาถูกใจอีกทรงเครื่อง

๓. รูปภาพนั้นเห็นจะควรทำปางประกาศสงคราม หรือฉลองชัยชนะสงคราม อันจะเป็นพระเกียรติยศใหญ่ยิ่งกว่าอันหมด

แต่เดิมนานาพระบาท เพิ่งจะได้จากฉบับ จากเพียงผ่อนพัก พระกายพระทัยใหม่ๆ ยังไม่สมควรทรงพระตำริระโรมาจนนัก นเบนแต่กราบทูลไว้ให้ทรงทราบเรื่องกชนเท่านั้น แล้วจึงจะกราบทูลมรดจนจุจกทอง

ตามที่ได้กราบทูลไว้ในเรื่องพระบรมรูปก็แบบที่รับยื่น ถ้ามีใครจะกลับทรงเทพ ๆ โคไปรดให้น้ำเข้าไปดังด้วย จะได้เปลี่ยนพระบรมรูปก็ทำใจใหม่คแต่เจ้ากรมตั้งมาถวาย

กรมนี้ควรแก้แต่จะโปรด

พรหม

x x x

สำนักคิสิกกุล หัวหิน

วันที่ ๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑

ทูล อัมเต้ขอกรมพระนริศร ๆ

หม่อมตบถดบมาถงทงหนอนที่ ๓ สิงหาคม ในวันนี้ก็ได้รับถวายพระหัตถ์ประทานมาคอรบแทนพระองค์ รูดักยงคดจ่ายกับได้เข้าหมื่นกัน

การเที่ยวเตร่ของหม่อมฉันคราวนั้นพบว่าเรียบร้อย และเป็นที่
 สดุดีมาตลอดกลาง ขอบทุกเส้นธรรายการให้ทรงทราบโดยตั้งเข็มน
 ไปเรื่องด้วย ขอจากกรุงเทพ ฯ เรือแฉะรวมสิ้นค่าเรือไป ๑๖
 แห่งคนเมืองกระดงคนเป็นที่สุด ประหลาดใจที่มันสิ้นค่ามาก ปลาเค็ม
 เบนพ่นแฉะของอื่น ๆ เทียบจนบรรพตระดวงเต็มหมอนจนถึงกระดงคนไม่
 มีค่ารวมสิ้นค่า ต้องบอกกับตักวา ๖ ฉะเรือดำเพียง ๑ จนชวนคิดว่าถ้ารับ
 ได้หมดจะได้เงินค่าบรรทุกออกสัก ๕๐๐ บาท คงแต่เมืองกระดงคนเรือ
 แฉะคงจะไปเมืองสังคไพบร์ ถึงเมืองมอญทศก ๓๐ เป็นเวลาแฉะเรือ
 ๘ วัน สบายจริง ๆ ด้วยคิดรวมเงินแฉะต่างข้างสำรวจทั้งปวง
 รักษาธรรมเนียมได้สบาย ความชกชกเงดาบรทุกของนั้น ไร้นักไม่
 เค็ดครอนเท่านั้น บางทีถ่มไม่รอดอย่าไป ด้วยหม่อมฉันชุกทของ
 มนาคาดฟ้าวางคอนท้าย เคียงเขาไปถึงไม้ตั้งนก หักหนวดด้วย
 เอยโดยนึ่งเลี้ยงแก่แฉะ ๆ หรือหม่อมหมอบไม้รู้สึกทีเดียว ถ้าบรทุก
 กอวางนักเขาเดิน

พักอยู่ที่ใต้เตงศ์รวอชวยทะเลนอชุกเมืองสังคไพบร์ ก็เป็นที่เงียบ
 สดุดีมาตลอด พอดผู้ว่าเมืองเป็นชันคนค่าขายไม้ซึ่งรู้จักกับใคร
 อยู่กันเที่ยวเตร่เหมือนอย่างเป็นคนท้องเที่ยวสำมัญระตงกต ฉะนั้นพวก
 ไนรัฐบาดนั้น เมื่อก่อนหม่อมฉันจะออกไปทอดยังกฤษ ได้ตามว่า
 หม่อมฉันมีประสงค์อย่างไรบ้าง หม่อมฉันได้ตอบว่าอยากจะไปให้
 เป็นการเจียนจริง ๆ ไม่ประสงค์จะให้มีการต้อนรับโดยดุษฎีอย่างไร เขา
 ก็กระตือรือร้นเป็นแต่มาบอกป่าวว่าถ้าจะส่งว่าถ้าเราจะต้องการอื่นใด
 ให้บอกให้เขาทราบ ก็มิให้เรือไฟทอดงมวรับตั้งเมืองจนถึง แต่
 เมื่ออยู่ที่สังคไพบร์นั้นได้เที่ยวเตร่ทั่วถึงทุกแห่งที่ชุกจะดู

คำหนักปลายเนิน กลองเคย

วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๑๖

กราบขอ ชมเด็จพระพรยาจารย์ ๑ กราบฝ่าพระบาท

จนถลางกาทนคเขยนทงเศชดววย แต่ชาวคราวอะไรก็ควร
 จะกราบทูลมาตดจระชน เกิดวาทระหมอมทนนกมใจนุ้เขาไปซึ่งอยู่
 แต่เรื่องขณดสรณพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ด้วยว่ากระทำพระ
 บรมพรอวงบนหตคตงโวกถางดนาม ตามททกรรมกาเรชชการเขม
 หน ใทนกทวนใจกลดจระไมชระโมมุเนนคณชชเชอป่าว ซึ่งเขาเบ็ด
 ๑๑ ทเมองทอวงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ น ทงในทางทำรูปทเศรพตงกลอง
 ทาวตารณเศศตาดสน ใจกยงไมเบนฝรังพชทจะหาขร่าคาญ ออก
 ๑๒ ปรการทงการธร้างรปบลคตงบนหตคเบนขณดสรณนทคตจระพน
 ๑๓ ดมข ฝรังเขากเบอใจกนแดง เคยจนเขาเด็กทนไปทากนเบนรอะไร
 ๑๔ ค้ออะไรแดง ๆ แต่ให้เห็นปรากฏเป็นแดงคณของผู้ตายเท่านั้น
 ๑๕ ก็เราจะไปเดินทงวด ๆ ใหนักดมขนิขม และคตงเรเองก็ไมนิขมด้วยจะ
 ๑๖ เขาคทไทนมา ๑๗ ชกปรการทงคบุญชเงินซึ่งคนตั้งเขาเวือไรเราดง
 ๑๘ พมพ ตามทคคตจวามาทอชพระเนตรนทให้ทอใจ จงคคทาทางขยิวา
 ๑๙ จะทำทำไรดี ให้ทงทปปรากฏเป็นไมไรคณใจกิต และไมให้เปดอง
 ๒๐ เงินมากนทคดวย

นายพลูท โนไปวัดรากตักโบราณอะไรมาเขยนอยู่ก็คิดปากกรสดาน
 ๒๑ มดกษณะเป็นกางเขนดงอนช้อน ว่าก้อด้วยแดง ตั้งอยู่ในทงนา
 ๒๒ ดานาตักผงตะอนออก ตรงท่าเรือพระบาทข้าม เดินชนไปจากผงแม่น้ำ
 ๒๓ กนเวดจาประมาณ ๑๕ นาที อาจเป็นคำหนักที่ประทับพระเจ้าแผ่นดิน

ว่าต่างกันเป็น ๒ ด้าน คือ เป็นถาวรของรัฐบาลสถาน ๑ เป็นถาวร
ของบุคคลสถาน ๑ มีที่หาถรณ์ เช่น นายประยูร ภมรมนตรี มาทูลขอ
ให้ทรงคิดแบบคู่ใจรัฐธรรมนูญขึ้นเป็นถาวรของรัฐบาล ทูลกรมการ
สร้างอันส่งวรมาทูลขอให้ทรงคิดแบบอันส่งวรมานี้ เป็นถาวรของ
บุคคล ทั้ง ๒ ด้านผดกันดังนี้ คือ ถาวรทางการเมืองของรัฐบาลย่อม
จะติดพระองค์ "เป็นธรรมเนียม" และขอจะอ้างการวางการ ฝ่ายการ
ส่งบุคคลนั้นถึงจะทำให้ใครก็แต่ได้แต่พระเหตุขี้ ไม่ผกผันแต่ไม่
จำกัดพยายามคิดอ่านจนกระทั่งเราชอบใจ เปรียบว่าพระบรมรูป
อันตั้งรกรากถาวรทรงคิดเป็นอย่างใด ถ้ากรรมาการไม่ชอบจะทูลขอ
ให้ทรงคิดใหม่หรือให้ทรงแก้ไขไปตามความนิยมของเขา จะบอก
ขัดแย้งก็ได้ ผดกันดังนี้

๒. เรื่องแบบเครื่องแต่งพระองค์นั้น หม่อมฉันนึกว่าความ
ประสงค์ของกรรมาการหรือความนิยมของผู้อื่น ในสมัยนั้นจะไม่ต้อง
การทูลฎีกาอันใดก็ยกกับแบบแผนแต่พระเพณโบราณ เป็นแต่
จะให้แปลก เพราะฉะนั้นจะทำทรงเครื่องที่สมเด็จพระนงกุฎเกล้าทรง
ประดิษฐ์ขึ้น เช่น อย่างเช่น นายพระยาไฉไลคงไม่ขัดข้องกับความนิยม
ของบุคคลในสมัยนั้น ถ้าหากจะหมัดคานกลองน้อยตัว แต่อาจตามใจ
หม่อมฉัน เห็นว่าเครื่องทรงซึ่งสัมพันธ์กับอันส่งวรมานี้ของสมเด็จพระ
นงกุฎนั้น คงจะทำทรงของพระองค์ด้วยปริญญา ด้วยเป็นของ
พระองค์ทรงประดิษฐ์ขึ้นแต่ยังใช้ข้อยเป็นแบบแผน หรืออาจอภินิ
หัง ทำเป็นนักเรียนสมเด็จพระเพททกตามนักรบ

๓. เรื่องฐานที่จะตั้งพระบรมรูปนั้น ถ้าจะเห็นฐานอย่างฝรั่งก็

หาคใหญ่ สงขลา

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๖

กราบทุก ดมเด็จพระราชาธิบดี ๑ กราบฝ่าพระบาท

ไม่รู้ว่าโดยจะเสด็จมาบ้าง ต้นอนจึงได้ทราบว่าจะเสด็จมาแล้ว
 เสด็จแต่หญิงจงกับหญิงเป้า เธอได้ออกจากที่พักตามเสด็จออกมา
 ในเวลา ๕ โมงเช้า หวังว่าคงมาถึงด้วยดีปราศจากอุปสรรคใด ๆ

เมื่อส่งหลานของคณเสด็จเข้าไปในเมือง กลับออกมาถึงที่พัก
 เวลาบ่าย ๓ โมง ได้รับโทรเลขตรัสสั่งให้ส่งใคร่ไรเดอกับของใช้
 ประคำพระองค์ จึงได้ช่วยกันจัดรถบรรทุกพร้อม เตรียมส่งมาถวาย
 โดยทางรถไฟที่ออกมาบ้างนั้น

หนังสือที่ประทานให้ดู ๔ เล่ม คือ พระราชประวัติรัชกาลที่ ๕
 เล่ม ๓ คำานานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สยาม เล่ม ๓ คำานานสถานที่
 แดงวัดทุ่งทรงสร้างในรัชกาลที่ ๕ เล่ม ๓ กับ The Grammar of
 Ornament อีกเล่ม ๓ ก็ได้ฉบับรวมลงในหีบหนังสือส่งถวายมา
 ด้วยแล้ว

ในกาที่เสด็จออกมา หวังว่าคงจะทรงดำราญพระทัยเป็น
 อันมาก

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

ทรง

การตั้งของทางรถไฟ ผู้ชำนาญเขาคำนวณว่าไม่ตั้งทางรถยนต์
ไม่ได้ เขารังเกตุหลายประการ เห็นว่าตั้งทางรถยนต์กับแม่น้ำจะเข้า
กั้วทางรถไฟไปตั้งข้ามลำห้วย ไม่เป็นไร จึงจัดตั้งมาทางรถยนต์
แล้วแต่จะโปรด

น.

x x x

หาคใหญ่ สงขลา

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๔๗๖

กราบทูล สวมเศียรกรมพระยาตำราวงฯ ทราบฝ่าพระบาท

วันที่เมื่อรถไฟกระบวนที่เดินระหว่างประเทศมาถึง มีคน
ที่วงถหนึ่งตั้งแถวหน้าตั้งของออกมารถวาย แต่ช่วยอะไรเขาไม่ได้
เพราะรถยนต์จอดตั้งของออกมารถวาย ก็ได้ตั้งออกมาเสียแล้วแต่เวลา
๓๐.๔๕ น. รถไฟที่เขาเดินเข้ามาออกมานั่งเสียแล้ว เขาคง
จะตามออกมาเผื่อที่นั่งด้วยรถไฟกระบวนที่เดินโดยปกติครั้งนี้ กัด
แล้ว ตั้งवारขเดียวเวลา

มีหนังสือตั้งทางไปรษณีย์มาในพระนามฝ่าพระบาท ๒ ฉบับ
เป็นหนังสือจดหมายฉบับหนึ่ง ซึ่งได้ขอยกมาในซองนี้ กับหนังสือพิมพ์
ฉบับหนึ่ง ได้ฝากคนที่วงซึ่งเขาจะออกมาเผื่อเขามาถวายด้วยแล้ว
ที่หาคใหญ่ไม่มีเหตุการณ์อะไร

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านอัญญาศน์ บึง

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทูล สมเด็จพระนเรศวร ๑

ของที่ตั้งมาจากทาดใหญ่ด้วยรถยนต์เมื่อวันก่อน แด่นายแดงมี
ผู้เชิญตามพระหัตถ์มาเมื่อวานนี้ มาถึงแล้วโดยเร็วเรียบร้อย

หม่อมฉันทูลไปในจดหมายฉบับก่อนว่ากำลังหาเช่าบ้านอยู่
มีคนหาได้แล้ว เป็นบ้านของพระยาพิชัยโกศล ข้าพระเจ้าพระยาไท
สร้างเป็นตอช้อยเตี้ยแล้วตกไปเป็นของจีน เรียกชื่อว่า ชิ่นนมอน
ช้อยต แปรว่า บ้านชบเซย เป็นเรือน ๒ หลังคอกนกวางขวางแฉม
เครื่องแต่งพร้อม แต่ก่อนราคาเช่ากันกว่าเดือนละ ๓๐๐ เทียบ
แต่เดี๋ยวนี้ราคาเช่าตกจะเช่าได้เดือนละ ๑๐๐ เทียบ ซึ่งเห็นคนชาว
ท่งตกหาได้สำหรับบ้านใหญ่เท่านั้น เราจะขอให้ตั้งเดือน ๑
เดือนหน้า หม่อมฉันได้ไปดูแล้วเมื่อวานนี้ห้องหับช้อยได้สบายที่เคย
มีห้องน้ำและโครกประจำห้องนอนทุกห้อง เครื่องใช้ด้วยก็มี
บริบูรณ์ จะต้องหาแต่เตียงกับเครื่องครัวและถ้วยชาม บ้านครัว
หม่อมฉันมากกว่าครัวของพระองค์ท่านเท่า จะอยู่ด้วยกันได้อย่าง
ทอดมและอยู่ได้สบายด้วยกันหมด จึงทูลมาให้ทรงทราบ ถ้าจะเสด็จ
ออกมายังเกาะหมากและมาเมือภายหลังจันท ๑ ชิ่นจันทแล้ว มาวันใด
ก็ได้ไม่ต้องทรงวิตก แต่กระบวนท่านนี้ มจรยนต์ตั้งรถจอดกักตักมา
รถไฟมา มาได้แจ่มแจ้งจริงๆ หม่อมฉันต้องไม่บอกใคร นอกจาก
พระยารัตนเศรษฐีก็มาตั้งโทรเลขบอกให้รู้ เมื่อมาถึงเมืองไทแล้ว
หม่อมฉันมาถึงบึงถึง ๑ วันทรงสดจึงได้รู้

มาคิดว่าไปรแถมของพระองค์ท่านจะเป็นอย่างไร เมื่อได้เข้า
 ไปแล้วรอเรียนพระราชปฏิบัติแล้ว คิดเห็นว่าเป็น ๒ อย่าง คือ อย่าง ๑
 คงประทับอยู่ที่หาดใหญ่ต่อไป ถ้าอย่างนั้นอยู่หนึ่งสัปดาห์แล้วจะคิดถึง
 กงว่า อย่างที่ ๒ ถ้าในหลวงเสด็จกลับเข้าไปกรุงเทพฯ เช่นพระองค์
 ท่านและตัวหม่อมฉัน ไม่มีความจำเป็นจะตามเสด็จเข้าไป และดูยัง
 ไม่ปลอดภัย เพราะไม่มีอะไรเป็นประกันว่าที่ในกรุงเทพฯ จะเรียบร้อย
 ได้โดยเร็ว ส่วนพระเจ้าอยู่หัวก็เชื่อว่าปลอดภัย แต่ส่วนเรายังเชื่อ
 ไม่ได้ว่าปลอดภัยจากถูกจับเป็นตัวจำนำสำหรับบังคับในหลวง จึงคิด
 ว่ารออยู่ที่ไหน ๆ ก่อนจะคิดจะ อย่างที่ ๓ ถ้าในหลวงเสด็จไปต่างประ-
 เทศดังกระไว้ ดูก็ไม่แน่ที่เราจะเข้าไปอยู่ในกรุงเทพฯ ในเวลาเมื่อ
 ในหลวงเสด็จไม่อยู่ พุทธการณเมืงแบบเช่นทูตมาจึงเห็นว่า เข้าบ้าน
 เขาใจที่นซอกราวและมาอยู่ด้วยกันทันเงย ๆ จนกว่าจะเห็นปลอดภัย
 จึงกลับเข้าไปกรุงเทพฯ หรือหัวหน้าเห็นจะคิดว่า ขอให้ทรงพระดำริ
 พวกครอบครัวหม่อมฉันมาขยับงู่ตั้งงู่ราคาญอย่างอื่นหมก ขงม
 อยุ่แต่คิดงกรวของพระองค์ท่านที่คองพรากกันมาเดี่ย รูดงู่ทาง
 โนนกระชอกงาเหอเหมือนกัน จึงขอขยากให้มารวมกันอยู่อย่าง
 เช่นหาดใหญ่

ภวรมิศวรแต่ดแต่จะไปรด

๓๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

หาดีใหญ่ สงขลา

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๖

กราบขอ ส้มเด็กรวมพระยาต่าง ๆ ทราบฝ่าพระบาท

เมื่อวานนี้ตอนบ่ายโมง ได้รับประทานโทรเลขฉบับหนึ่ง ครั้น
 บ่าย ๓ โมงก็ได้รับสายพระหัตถ์ขุดช่องฉบับ ซึ่งคนส่งของนำไปให้
 ได้ทราบความทุกประการแล้ว ขอบพระเดชพระคุณเป็นอันเกิดาทรง
 เป็นห่วงบ่วงใย หากขอบจะมาเมื่อไรก็ตงจะมา ถ้ามีโอกาได้ทรง
 พระเมตตาโปรดบอกพระยาวิชาญด้วย จำเกล้ากระหม่อมขอบคุณ
 ในหัวใจขอารักรับให้อยู่ด้วยที่บ้านนบนเป็นอันมาก

ตามพระประสงค์ใคร่ทรงทราบข่าวว่า มีอะไรเกิดขึ้นบ้างน
 นแต่ชาวจต ๆ เมื่อวันที่ ๒๒ ฝ่าพระบาทเสด็จออกมาก เสด็จกระหม่อม
 เข้าไปหาด้วยไม่พบจำมานั่งเหมยสนทน ขอนฝ่าพระบาททรงได้ทรง
 ทราบชยแล้ว วันที่ ๒๓ ตอนเช้า ส้มเด็กรวมพระเสด็จกลับหญิงชวภา
 เสด็จไปเที่ยวตลาดนัดบ้านนาหยย แดดแดดเดียวไม่เขยเมเขยน ณ
 ที่พักบ้านพระเสด็จหามนตรี ตอนบ่ายรถไฟตอนออกมาก มีพระยา
 นิตศาสตร์กับหม่อมเจ้าอรุณ ถอกมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทตาม
 เคย ไม่นอะไรแปลกประหลาด ชักชวนหงดางที่จะเขยของของ
 พระทัย เขาเสด็จเสเณราชูรจงหวดตั้งชวากันเมื่อวานนี้ นายเจษ
 ศรัยาภย นองเมธิน เป็นผู้ได้รับเสด็จกระแนนส่งกวาดสน ชาวจต
 ต่าง ๆ นั้นไม่อาจกราบทูลได้ สืบเรื่องจะหาจริงสักเรื่องหนึ่งก็ไม่ได้

ทงรมิกอรเด้อแต่จะโปรด

พร

หาคใหญ่ สงขลา

วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๓๐

กราบทุก ดมเด็กรมพระยาควรง ๑ ทราบฝ่าพระบาท

โดยพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๕ นายแดงนำมาเข้าปดั่ง ได้รับประทาน
แล้ว เป็นพระเศษพระคุณหาที่ด้อมได้ เกิดกระหม่อมกับทั้งบุตร
ภรรยาออกจากฝ่าพระบาทและพระชิตาอยู่ที่หาคใหญ่ รั้งคังหอยเหง
ด้วยกันทุกคน

เมื่อวันที่ ๒๗ ดนุกกันใหญ่ เจดาศระมาณบาย ๓ โมงครึ่ง ถาวร
กับแม่คดของนาทา ถาวรนั่งพดอยู่กับเกล้ากระหม่อมในห้องรับแขก
แม่คดของเข้าไปชนกันกึ่งแห่งซึ่งแม่ ไตทำชน โหม้อยกับหญิงงามใน
ห้องแม่ไต ครู่หนึ่งถาวรบอกว่าจะไปหานายอำเภอตั้งปดั่งเดยงแล้ว
กษนรถไป ทั้งแม่คดของโงนชนกันกึ่งอยู่ เกิดกระหม่อมกันชนชาน
หนึ่งด้อมพมพวงชารมณเรชชอยู่ เจดาศระมาณบาย ๔ โมงครึ่ง
ไดยนเดยงรอนนคเจามวชคตหนาเวชน ก็ทว่าถาวรกดับมารับแม่
คดของ ดุกเตนได้เกอชคบบมเตเดยชนในกรุยเคชชออกไปหา ถาวร
เป็นพระบาทดมเด็กรมพระเจ้าอยู่หัว กับดมเด็กรมบรมราชันเด็คจมา
คคใจเหลื่อประมาณไม่ได้ชระเตรียมรับเด็คจเดย แปรเดวเด็คจมา
ทชคพระเนตรคอกดีคจเจวเด็คจเวรมา พวกนดุกชนองจันคตการ
คชนรับเด็คจ เป็นชรมคาคชระคองบภพชองชยงชก ทั้งพระบาท
ดมเด็กรมพระเจ้าอยู่หัวและดมเด็กรมบรมราชันเกอบจจะว่าไม่ได้ทงรับ

การปฏิบัติอะไรซึ่งผิดกว่าพวกเราที่อยู่ในบ้าน พวกเราจัดแจงตั้ง
เครื่องว่าง ให้ไปชอบระหมี่ พระยาอัครราชราชตามออกไปด้วย ไป
พบเจ้าระหมี่รดเริ่มเช้า เคยพาเรามาในบ้าน เด็ดจดังที่ถ่านบ้าน
ชนใต้เกาะชอกคงถวายเป็นทบประทมนชุดมน ทอดพระเนตรเจ้า
ผู้ระหมี่ด้วย พวกข้าราชบริพารก็ถ่อมกันกันแน่น เราเจ้าของ
บ้านก็หาอะไรค้ออะไรตั้งเครื่องและเลี้ยงตุงทองคาวตามแต่จะหาได้
ตั้งเกดจ่าทรงวิ้งดังสนุกเป็นการพอพระราชหฤทัยเป็นอันมาก ประทับ
อยู่จนเกือบทุ่มหนึ่งจึงเสด็จกลับ ใจค้อไม่ค้อยดี แต่คิดว่าจะต้อง
พระราชประสงค์ที่จะทอดพระเนตรความโกธาทอดเช่นนี้ จึงมีใตตรี
ตั้งใหม่ชอกถ้องหน้ามา

ใตเขียนหนังสือถวายตั้งทางไปรัชสมัยมาสองฉบับ ลงวันที่ ๓๐
ฉบับหนึ่ง ลงวันที่ ๒๐ ฉบับหนึ่ง จะมาถึงหรือไม่ก็ยังไม่ได้
ทราบข่าว

เมื่อวานนี้ไปเที่ยวสวนคุณ สวนเราใหญ่โตมาก มีระพร้าว
มากมาย พันทงงาม เป็นตอกเนมขนาดก เทยงเตนเดี่ยวเพื่อให้อ
พอใจเป็นอันมาก แต่ไม่ได้พบใครเลย

ระตอกถ้องนำพระบาทกษัตริย์ทุกอัน ๆ เป็นอันมาก หวังว่าจะส่งมาย
หมัดด้วยกัน

ศอวรมิศวรแต่จะโปรด

พรหม

บ้านอัยฎางค์ ปีนัง

วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทุก ดมเด็จพระนริศร ๑

หม่อมฉันได้รับตายพระหัตถ์เมษ ๒ วันมาแล้ว เวลาณกำลัง
 จดเรือนที่จะไปอยู่ใหม่เพื่อจะย้ายไปอยู่ในวันที่ ๓ ธันวาคม พอดี
 หม่อมฉันยังรู้สึกอึดอัดที่คงพรากจากท่านมาอยู่ไม่หาย นึกว่าพอ
 ไฉนที่จะเปล่าเปลี่ยวอยู่ข้างหม่อมฉัน เพราะมันอยู่เป็นครอบครัวด้วยกัน
 เคยอยู่ด้วยกันแล้ว

หม่อมฉันได้ยินข่าวว่าในหลวงจะเสด็จกลับกรุงเทพ ๑ ราววันที่
 ๗ ธันวาคม เพื่อไปเปิดป่าดงเนินต้นเดี่ยวจะประทับอยู่ที่ในกรุงเทพ ๑
 หรือมีพระประสงค์จะออกมาประทับที่หัวหินจนเดือนมกราคมเสด็จไปยุโรป
 คงมี เมื่อทราบวันเสด็จกลับกรุงเทพ ๑ แน่ หม่อมฉันจะเข้าไปตั้ง
 เสด็จที่ดงชวา คิดว่าจะไปค้างสักคืน ๑ หรือ ๒ คืน

มาคิดคาดคิดถึงสมเด็จพระองค์ท่าน นึกว่าบางทีคงตามเสด็จกลับ
 ไปกรุงเทพ ๑ (แต่คงเสด็จค้างหากเมื่อภายหลังกระบวนเสด็จ) ถ้า
 เช่นนั้นใครจะขอเชิญเสด็จประพาสเนินขิงบ้างสัก ๑ วันก่อน แล้วจึง
 เสด็จกลับกรุงเทพ ๑ ก็ดีเมษในหลวงเสด็จกลับแล้ว ท่านเสด็จด้วย
 รถยนต์มาเกาะหมาก คนขับรถของหลวงณวังศรีธานีทางศีกว่า
 ใครๆ จะขอเข้าราว ๑ นาทีก็มาแวะเสด็จกลางวันที่ไฮเตดเมือง
 ไทร แล้วมาเสด็จกลางวันที่เกาะหมากก็ทัน หรือมีพระประสงค์จะ
 แวะออกจากหาดใหญ่มาแวะเสด็จกลางวันที่ไฮเตดเมืองไทร มาถึง
 เกาะหมากเจดีย์ด้วยเครื่องขางก็ได้ มารถยนต์ไม่ประทัดประเค็ด
 เพราะเขารถยนต์ต้องเรือจ้างข้ามฟ้าข้ามไปไต่ลงบ้านที่อยู่คนเดียว บ้าน

ณ เรียบกว่า 206 Sinnamon Hall ถนน Kelawei อยู่ห่างบ้านอัยยวงศ์
ของพระยารัตนเศรษฐีไปไม่กี่ไมล์ มีห้องนอนพออดวายทั้งตัว และ
เชื่อว่าทรงเป็นสุขสบายตลอดจนสุขุณโตเถระหลานหญิงทั้ง ๒ คน จะ
เสด็จกลับกรุงเทพฯ ๑ เมื่อใดจะขอรบไฟที่โปรดลงไปใต้ที่เดียว

หวังใจว่าจะทรงเป็นสุขสบายดีอยู่ หม่อมฉันได้บอกขอบใจ
พระยารัตนเศรษฐี ๑ ตามรับสั่งแล้ว

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

อกุ ๒๖ ๒๖ ๒๖

x x x

หาดใหญ่ สงขลา

วันที่ ๓ ธันวาคม ๒๔๗๖

กราบทูล ถวายบังคมพระยาคำรง ๑ ทราบฝ่าพระบาท
โดยพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๗ เดือนก่อน ได้รับทราบความทุก
ประการแล้ว เป็นพระเดชพระคุณอันเถิด มีความยินดีที่ทรงจัดหา
ที่พักไว้ หวังว่าจะประทับอยู่เป็นผาสุก เสียใจที่ไม่มีโอกาสสามารถที่
จะออกมาเฝ้าเยี่ยมเยียนตามที่ทรงพระเมตตา โปรดกระ โครงการประทาน
ไปนั้นได้ ด้วยคำสั่งของกรมกรุงเทพฯ ๑ ตามคำขอระบวงหนทางเข้าไปใน
ทันที

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พร

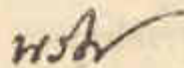
คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๗๐

กราบทูล สมเด็จพระพรหมญาณสังวร ๑ กราบฝ่าพระบาท

เกล้ากระหม่อมกตัญญูจากหาดใหญ่ ถึงกรุงเทพฯ วันที่ ๗ ค่ำถึง
 วันที่ ๑๑ ก่ำไขว้ ไร้อะไรก็ไม่ทราบ มีอาการไข้ปวดกระดูกที่ตามข้อ
 เป็นปวดมาก ภายหลังมีเม็ดขึ้นตามผิวหนังทั่วตัว เห็นจะ
 คล้ายเดียวกับที่หญิงเบาเมาที่หาดใหญ่ ถึงกำหนดเม็ดจะเขียนหนังสือ
 มาดุษฎีเขียนไม่ไหว ไม่มีแรงไม่มีความคิด ขอประทานโทษ แต่
 มีความระอิดถึงฝ่าพระบาทเป็นอันมาก

กรมมิตรแล้วแต่จะโปรด

x x x

บ้านจีนระมอน ฮอลดี, ปีนัง.

วันที่ ๒๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๗๐

ทูล สมเด็จพระพรหมศรี ๑

เข้าวันพวกไปรษณีย์เอาถ่ายพระหัตถ์จากกรุงเทพฯ มาตั้ง พอ
 เห็นซองกษัตริย์ แต่เมื่อเปิดอ่านถ่ายพระหัตถ์ถึงฉบับว่ากาญจนา ๑ ด้วยทราบ
 ว่าแจ้งจดฉบับไปถึงกรุงเทพฯ ๑ ไปประจวบ ดังเกิดพระอาการที่แจ้งมา
 ในถ่ายพระหัตถ์ของท่านเป็นไข้ดำที่ฝรั่งเรียกว่า เแดงเก็ทเวสต์ หม่อม
 ฉันทเคยเบนเมศกรมโรคนระบาดในรัชกาลที่ ๕ ครอง ๓ ถ้าเบนโรค
 นเบนแต่คองทอนทุกขเจตนา แต่ไม่มีอันตรายเหมือนไข้ที่จดใหญ่
 จงหวังใจว่าเมื่อบริจาคหมาย ฉะบบนจะทรง ๑ นาย หายประจวบ คัดแล้ว

ตำนานปลายเนิน คลองเคย

วันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๔๗๖

กราบทอด ส้มเต๋อกรมพระยาดำรงฯ กราบฝ่าพระบาท

เกล้ากระหม่อมมีความรุดเกล้าฝ่าพระบาททบทองหนาน ๆ ซึ่ง
พากันมาอยู่บึงเป็นชาน้างง โตเห็นรูปตักบ้านชินนะม่อน ซึ่งหญิง
เบ้าส่งไปให้หญิงอาม ออกจะคันใจ โทษโตไม่น้อย แม้คำเข้า
จะน้อยก็เห็นจะขงตงเดี่ยคารักษาเพิ่มเข้าไปอีกเป็นชานมาก เพราะมี
เนยทกวางชวาง

เกล้ากระหม่อมเจ้พาทศเดว จึงตงคนเขยหนงดีชมากาย
ตงยศควาฝ่าพระบาทเด็คจมาชยว้าเหว้ เนยโตตรงรบหนงดีชบาง
คงจะท้อให้เกิดความดำราญพระทอย แต่เวียงราวที่จรทตถายก็ไม
กชบมี สรวนจรทตถายผดในการตโตมหนงดีชตงกรมทมนพทยา
ดงกรณ ชนโตตั้งไปแต่ทวดใหญ่ในชชความทเกยจแกคืดปากร^(๑)
ซึ่งฝ่าพระบาทตั้งดีในพระทอย ว่ากรมทมนพทยาจกรณจะช้อยชไร
โตบ้าง

เรื่องข้างเขยไมได้ทำอะไรเดย^(๒) ทำแต่จกทงโตโรยอยู่ชานน
เขยแก้วรชโตให้เกล้ากระหม่อมคเดี่ยก่อน แม้เกล้ากระหม่อมได้
ดเดวตามทเชยว้า ในการทจจะตั้งเดี่ยให้ดำเร้วไปเชยก็ไมรบทำ เขย
ว่าคกเบยหนาทพระดำไรช เงินคำทำชางนชชชจะมอบให้พระดำไรช
แต่เขยก็ไมรบ เกล้ากระหม่อมเห็นว้าชคกนโยเย เกล้ากระหม่อมจะ
ยมนมชเข้าไปทำเดี่ยเองให้เร้วไป

(๑) คือบริเวณการเพนกลัดปากรในราชบัณฑิตยสถานซึ่งควบเสด็จออกจกรกตำแหน่ง
ผู้บัญชาการ

(๒) รูปข้างหลังที่พระเจ้าพรหมราชทานเป็นทิวรถในถรรเสด็จไปอินโดจีนครั้งเสด

เรื่องเศรษฐมณฑลปฏิมบรมราชานุตั้งรณ กับเรื่องของชนเบบ
 ดับบขของเกดากระหม่อม ซึ่งเขาไปไว้ที่คืดปากรัดถานน เซบชก
 ให้เกดากระหม่อมไปรับเอาที่พระดำโร

เรื่องสมุทของหอพระสมุท ซึ่งมาพระบาทศัตประทานไปไว้ที่
 คืดปากรัดถานน เซบว่าเขาให้ชนกดับกินไปไว้หอพระสมุท ก่อน
 มอบคืดปากรัดถานไปกระทรวงธรรมการแล้ว ในชั้นคดียังสมว่าเซบ
 ได้ทำโดยรอบคอบสมคควรค

เรื่องชงที่เกดากระหม่อมจนช่วงในคืดปากรัดถานไว้ให้ทำ
 เซบได้สั่งให้เขาทำค้อยไปให้ดำเร้จ และเขาก็ได้ทำเร้จส่งมาให้อย่าง
 หนึ่งแล้ว

นับว่ากาเร้จหมตเว้นแต่ค้อย่างเค็ยเท่านั้น ก็เป็นอันพอใจ
 แล้ว

คำบชกทหารภาษามคช ตามคึมได้แล้วจากพระยาวิเค็ยชคิ-
 ขธา (อิม) แกบชกให้ชคตามที่จำได้ ได้แต่ทำมึน คำบชกแปรแถว
 แกจำไม่ได้ แต่แกว่าคได้มชยที่บานนั้งชาย จะไปคืดตามคคชอน
 แต่เค็ยใจ คำที่บชกให้ชคมาโดยมากชวงหุ แปรไม่ชชก คชาค
 เค็ลชอนเบบพอก ประแณสระเค็ย คึมิงเกว สระมึนเกว แกเห็นจะจำมา
 ได้จากคชบชก ไม่ใช่เร็ยนจากหนังสือคัรเว เกดากระหม่อมจะเขา
 ไปคชองปรักษากับคึมเค็ยพระพุทช ช่วยกันเค็ยคคชอน^(๑)

(๑) คำบชกทหารมหาดเล็กเม็ยแรกคังในรัชกาลที่ ๕

องค์ประเวศ เจ้าจอมมารดาตัมทิมหญิงฉิมถ กรมถวายบังคม
ลาออกมาอยู่กับกรมขุนสิงห์ ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว
กรมขุนสิงห์เห็นจะได้โดยยุติเป็นเหตุแห่งแปลงที่แล้ว

ที่บางกอกหนานมากมาเดือนที่ ๑๘ ถึงวันที่ ๒๕ ปรียทตง ๖๕
ของษา แต่เวลานี้สตายแล้ว

ทอหมักควรแล้วแต่จะโปรด

x x x

บ้านจีนระมอน ฮอลดี, ปันัง.

วันที่ ๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทต ฉมเด็จพระนริศรวร

หม่อมฉันได้รับอภัยพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๗ ธันวาคม มีความ
ยินดีและชื่นใจยิ่งกว่า (รับอภัยพระหัตถ์ประทานมาแล้วครั้ง) เมื่ออยู่
หัวหิน ทั้งรังก็ไม่ผิดสักว่ากันเท่าใด แม้แต่ทางไกลได้รับข่าวว่าอยู่
หัวหินเท่านั้น เห็นจะเป็นด้วยศรัทธาที่ออกมาอยู่ต่างประเทศบ้านเมือง
ของเราเช่นนี้เอง แต่เมื่อคิดกันไปจะว่ามีความลำบากยากไร้อันใด
ก็ไม่มี ก็ยังก็สบายแต่ไม่มีใครมารบกวนเกี่ยวข้อง จะไปไหน
มาไหนได้สะดวกหมดทุกอย่าง แต่ขอทูลอภัยว่าเมืองเราเมืองเรา แม้
แต่เพียงจะเปรียบกับมหาดไทย ก็รังกลัวผิดกันขยั้นเอง

หม่อมฉันทราบจำพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จ (ไปยุโรป) ด้วยเรือขลุ่ย
ออกจากกรุงเทพฯ ๗ วันที่ ๑๒ มาลงเรือเมโธเลียที่เมืองปาดวันที่เกาะ

ดูมาคราววันที่ ๒๐ เมืองปาดวันทางบึงทางเรือเพียง ๒๒ ชั่วโมง
หม่อมฉันคิดว่าจะไปตั้งเต๊นท์ที่นั่น แล้วย่างที่จะเที่ยวเตร่ในเกาะ
ดูมาคราวต่อไป ยิ่งถ้าถึงต้นกระทุงอยู่ ถ้ามีทางรถยนต์ลงไปถึง
ท้ายเกาะได้ ย่างจะไปดูโบราณวัตถุสถานที่แห่งประเพณีซึ่งเป็น
ราชธานีครั้งสมัยศรีอยุธยา แลดูอาจจะเคยข้ามไปเยี่ยมทอดกรมหม่อม
ราชและต้นเต๊นท์หญิงนั้น กับกรมหลวงทิพย์รัตน ที่บนดงด้วย ดังซึ่ง
ดำรงวัน แลดูกลับทางเรือมาบ้าง แต่ยังไม่แน่ ถ้าถึงต้นกระทุง ถ้า
จะตั้งต้นเต๊นท์อยู่ใกล้ที่ทางจะไปเพียงตั้งเต๊นท์ที่เมืองปาดวันแล้ว
ไปดื่มน้ำที่วัดศาลาที่เขาชอบเที่ยวกัน แลดูกลับมาบ้าง

ชื่อที่ทรงปรากฏมาในลายพระหัตถ์ว่ากรมราชยานั้นหม่อมฉัน
หม่อมฉันอยู่เป็นบ้านใหญ่จะตั้งเต๊นท์ที่นั่น ตกไม้ตั้งเต๊นท์ที่เกาะได้
คนที่มาด้วยกันอีก ๓ คน นอกจากนั้นมีผู้หญิง ๓ คน ผู้ชาย ๒ คน ช่วย
กันรักษาเรือนและทำครัว ต้องมีตุ๊กตาง ๓ คน คือไรเฟอริชบรตคน ๓
แขกกึ่งดำสำหรับทำสวนคน ๓ แขกกึ่งเป็นกึ่งคน ๓ การวิ่งเล่นได้
ฮาคี้นายชาย ๑ คนดังที่ ตกพระบริบทพระยาอัครซึ่งเป็นนาหญิง
เห็ดธ และมารดาเป็นลูกพระยาภิรมย์ (ชิมบ) นั้น มีเกโจมารบไร
ซีกคน ๓ ตกเพียงพอด ค่ำไรจ่ายนอกจากอาหารมีค่าน้ำ ค่ำไฟฟ้า
เราดูว่าเรือราคาถูกกว่าในกรุงเทพฯ ๑ มากทั้ง ๒ อย่าง กับค่าน้ำมัน
เบนซิน นอกจากนั้นจะต้องเสียภาษีสอดขึ้นกับภาษีสักคน คือรวมรวม
ร้อยจ่ายเห็นจะพอทนได้ไม่เต๊นท์คน ที่เขื่อนในบึงมีถนนมาก เช่น
ไปเที่ยววัดขึ้นตีหรือเดินเที่ยวเดินได้เต็มอ แต่หม่อมฉันยังไม่ตกยอด
เพราะเกรงจะรู้สึกสงมาหนัก มาขึ้นเต๊นท์ของ ๓ ที่มีใครรู้สึกว่าเป็น
ไปในกรุงเทพฯ ๑ มีหม่อมฉันมาจน สอนหญิงพูนนันทาหม่อฉันได้ เขา

ตรวจว่าเดินประจำทพการ กาดงรทษาชู้ ค้อตชงกนษาแะไปนวด
ไฟฟ้าที่โรงพยาบาลดีปลาทระ ๒ ครั้ง ทนอว่าตองการเวดงักชง
เตชนคงจะหายเป็นปกติ

หม่อมฉัน ทรงใจว่าพระองค์ท่านกับทงคุณ โตแะหลาน ๆ จะ
ดบยด้อยดวยกันหมด เรอชทเกยวกับคิตปากรทศรชบออกมาในดวย
พระหัตถ์ หม่อมฉันนบดในชอชที่โตชมตกลบคั้นไปยงทอพระสมุด
ดำหรับพระนคร แต่ช้อยนไม่ประทลาคใจช้นโต ทรงใจว่าพระบูร
ในชอนพระชงค้ท่านจะนบชนดำเร้จตามพระประดงค้ดัวหมดทุกชอย่าง
ศวมิตศรแต่ค้แะจะ ไปรต

ดรุ ๑๖ ๑๖/๑๖

x x x

คำหนักปลายเนิน กลองเคย

วันที่ ๑ มกราคม ๒๔๗๐

กราบทอ สมเฐจกรมพระยาตำรง ๆ กราบฝ่าพระบาท
ได้รบดวยพระหัตถ์ ดงวันที่ ๒๖ เดือนก้อน รุชกนใจเบกบาน
จนท้อให้เกิดงช้อยจ่า เรอชทก้ไมนชะไรนชกจากคความนบช้อยในพระ
องค์โดยปกติเทอชน แต่ท้อไมนชงท้อให้ใจเบกบาน แต่ชดได้คางดอบ
ในใจว่าพระคิตดงฝ่าพระบาททอนชอง เชนได้รบดวยพระหัตถ์
กิตตคความระดกคงให้ช้อยนดงไปไดบ่าง เกดอกรทหม่อมกับทงแม่โต
แะระดุกหลานอยู่ดบยด้อยกันช่น ระดอชบงคชมาเทบฝ่าพระบาท

เกดจักรระหม่อมตั้งใจมาแต่หาคใหญ่ ว่ากตบถึงกรุงเทพ ฯ แล้ว
 จะไปซ่อมแซมร่างกายตั้งของอย่าง คือ ๓ ทำฟัน ด้วยเหล็กจนได้ทำไว้
 แต่ข้างล่าง ข้างบนฟันเดิมยังใช้ได้ แต่ขี้ก้อยหักไป โหน้ตั้งเหตุช
 ดำมซึก แต่ก็คดจนใช้กรรไม่ได้ จึงได้ถอนมันออกเสีย เหงือกยัง
 เป็นแผลกดพิมพ์ยังไม่ได้ จึงไปเที่ยวหัวหินเสียก่อน ตั้งใจว่ากตบ
 แล้วจะไปทำ แต่กรรกับก็ไม่ได้ทำ เคยคิดเบ็ดเบ็งไปเที่ยวไหน
 ค้อยไหนบนหลายเดือน เพิ่งจะได้ไปกดพิมพ์ เขากำลังทำยังไม่สำเร็จ
 ๒ ตรวจดู ด้วยว่าหนั้นขวางซ้ายไม่ได้ยื่นอะไรเลย ข้างขวาโดยนข้าง
 แต่ไม่ค้อยได้ความซึก ปรีกษาลาดกรรหาคใหญ่กับชกเบ็ด ว่าไม่เข้าใจ
 ในทางหลุด แนะนำให้ไปหาขุนโกศ ซึ่งเขาเป็นสเปเซียตัสต์ใน
 การรักษา ที่หลังได้พบพระวรสูนทโรตที่สถานหาคใหญ่ ได้ของ
 ทูกรแก่เขาศึก เขานำมาส่งชัย ถ้าเสียไปเพราะรกรักก็ควรจะเสีย
 เหมือนกันทั้งสองข้าง ข้างหนึ่งพอฟังได้ อีกข้างหนึ่งฟังไม่ได้ น่าจะ
 มีอะไรบนเหตุชคชวาง แต่จก็แนะนำให้ไปหาขุนโกศเหมือนกัน
 เมื่อมาอยู่กรุงเทพ ฯ ได้มีโอกาสไปหาขุนโกศให้เขาดูตรวจ เขามี
 รุทรวงราวกับจารฝังขี้ค้อยเต็ม เขาคงกเขาชอกมามากมาจนแดงเห็น
 แแดงหูความฉาวตาช้อย เห็นจะเบบด้วยขี้ค้อยค้อยเสียนาน แล้ว
 เขาดวงให้ มนต์โดยนธะไรจนบางเด็กน้อย

ชอบใจเพื่อนส่ง พอดีเราจากตบมากหย่อย ๆ กนมาเยี่ยม พระ
 เจนมาเยี่ยมตามดงผาพระบาทจาจะเสด็จกตบเมื่อไร เกดจักรระหม่อม
 กับชกไปตามได้วันตั้งใจ ว่าต้นมรสุมแล้วจะเสด็จกตบ หมอช้อย
 กมาเยี่ยม จาจะมาช้อยสามเดือน เห็นจะเขามาเพื่อหนทนาง รูปร่าง

แก่ออนทอนซึ่งมรณกรรมเมื่อก่อนชกไปมาก เกิดอาการหม่อมบอกว่า
ฝ่าพระบาทประสูติทรงพระสูบนั่งหม่อม แก่หัวเราะขบขัน

พระศรีภักดีตายเสียแล้ว ว่าปัดคอม

ยังไม่ได้พบสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ไปเมืองชดยังไม่กลับ
ว่าไปในการตอลของแฉะชนกภูมิใหม่ ซึ่งพวกศิษย์เราช่วยกันสร้างถวาย
ว่าครกตบฉันท ๖ ถามเนรเวงว่าไต่ขันธ์ว่าดื้อเมื่ออยู่หาดีใหญ่ ว่า
สมเด็จพระพุทธโฆษาถูกไต่ฉันท ถูกเข้าอย่างโรบ้าง แก่บอกว่าเป็น
สมเด็จพระวันรัตคนลอกกไต่ฉันท มีเจ้าพนักงาน (เห็นจะเป็นตัวรอด)
ไปถามท่านว่า ท่านพูดการเมืองว่ากระโรบ้าง ท่านตอบว่าจะไปจำ
ไต่หรือ แล้วอีกเด็กกันไป

คำบอกทหารภษามคธ ทักถามทอนครวญก่อนว่าหาได้มาบ้าง
แล้ว แล้วปอดาศศตาศเสดอันขยัน ไต่ไต่เนรเวงดู แก่เตาพุ่งแกก
พอเห็นว่าจะถูกไต่โดยคำ แต่อย่างไรก็ดี ปราบภูมิจำผูกเบ็นผู้ทรแต่
ศัพท์ ส่วนประโยคประชันนอภักดีจกนนั้นฮอน จึงมานักกว่าจะเป็นใคร
ผูก คำบอกภษามคธเพิ่มเติมฮนเกิดใช้ในกรมทหารมหาดเล็กก่อน จะ
เป็นพระฮารฮ่าฮันทีเดียงนกลอกเบ็นผู้ผูกกรรมัง รอกฮยจะปรกษา
สมเด็จพระพุทธโฆษาเมื่อก่อนมาเดี่ยก่อนแล้วจึงจะเด้งมาถวาย

ในการเสด็จประพาสยุโรป หนังสือพิมพ์เขาตั้งว่าจะเสด็จจาก
กรุงเทพฯ ด้วยเรือฉันท ครึ่งไปบนเรือใหญ่ที่เมดินเกาะฮามาคราไม่
แฉะที่โชน เมื่อนั้นนายทอชยเกาะบึงกตงกรรมไปตั้งเสด็จ
เกาะฮามาครากันบ้าง ตางทฝ่าพระบาทก็กระคองเสด็จไปด้วย ออก
นุกเห็นดำบาก

ว่าออกถึงฝ่าพระบาทกับทูลถามๆ เป็นอันมาก แต่ก็ไม่ทราบดีถึง
ชยเกาะบึง ซึ่งจะมีเมฆเจ้าพระทวยเป็นดังตัวราย คัดยู่เหมื่อน
กันว่าถ้าไม่เจ็บป่วยเสีย กระเชยหนังสือมาด้วยทุกอัน พุช
กกรมก็ควรแต่แต่กระโปรง

หม่อม

x x x

บ้านจีนมะมอน ฮอลล์, บึง.

วันที่ ๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทูล ส้มเค็ญกรมพระนริศฯ

หม่อมฉัน ได้รับฉายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๓ รัชชยนต์มาก
แต่ความยินดีนั้นผิดกับชยเกาะบึงของศกท่านทรงวัดถึงครั่งมาในฉาย
พระหัตถ์ชยเกาะบึง ด้วยคงแต่หม่อมฉันออกมายังบึงโตคงใจจะไม่เข้า
เป็นภรรยาพี่เรื่องกศกรบ้านเมืองอย่างหนึ่งอย่างใด ประสงค์จะระงับ
ใจให้เป็นผาสุกด้วยชยเกาะบึง แต่มั่นก็อดคิดถึงครอบครัวแฉะมิตร
ชยเกาะบึงอยู่ทางกรุงเทพฯ ไม่ได้ ด้วยไม่ทราบว่าจะมีชยเกาะบึงชยเกาะ
โตบ้าง การที่ได้รับจดหมายจากกรุงเทพฯ ไม่ได้ว่าใครจะเขียนมา ทำ
ให้เกิดความชื่นบานมีมากกันชยเกาะบึง แต่ถึงแก่ชยเกาะบึงใหม่ใครเขียนมาแต่
ชยเกาะบึง แม้จนลูกเต้านานๆ จึงจะเขียนมา ถ้าจดหมายหายไปทอย
จนก็ออกจะรู้สึกจาเหตุ แต่เมื่อมาคิดก็เห็นว่าเห็นจะไม่เป็นเพราะ
เขาพากันล้มเสียแล้ว บางทีเขาจะมีความชยเกาะบึงชยเกาะบึงชยเกาะบึง
ด้วยเหตุดังทูลมาเมื่อได้รับฉายพระหัตถ์ของท่านจึงบังเกิดชยเกาะบึงชยเกาะ
ถึง ๒ วัน ชยเกาะบึงประทานมาในฉายพระหัตถ์ฉบับของ หม่อม

รู้สึกเสียตายพระศุกรคืนอยู่ แต่เมื่อคิดไปก็เสียตายเบนคนคุ้นเคย
 ชยบทนี้ แต่กษัตริย์จะให้อิฉฐาเราในภายหน้าก็ไม่เหมือนแต่ก่อน
 แดง คำตอบของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่หนาทเดียวก หม่อมฉัน
 เห็นว่าท่านชอบด้วยมรดกดีและมีปัญญา ที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
 ชกไปอยู่เมืองชดนนั้น หม่อมฉันก็เห็นว่าควรละของกำนัลของท่านเห็น
 จะเบนแต่ถ้าเราคิด ที่จริงเห็นจะหมาย ชกไปอยู่เมืองชดนาน ๆ
 อย่างเราไปอยู่หัวหินนั่นเอง

มีเรื่องประหลาดเรื่องหนึ่งที่จะจดบันทึกไว้ คือเมื่อวันที่ ๕
 เดือนนี้ หม่อมฉันได้รับจดหมายวิไลนครว่า การกระทรวงการต่าง
 ประเทศฉบับ ๓ ซึ่งดำเนินาหนังสือถึงผู้ตั้งยามที่เมืองกาตักดา บอก
 มาว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นชฎาไชยวงศ์เจ้ากรม
 ๑๕๐ ปี ในวันที่ ๑๕ มกราคม ค.ศ. และในงานนั้นเขาจะเลิกหม่อม
 ฉันเป็นเจ้ากรมหมื่นชฎาไชยวงศ์ด้วยคน * เสด็จมากรุงเทพฯ
 ลงมาตั้งที่อาศัยได้ทราบจำหม่อมฉันเป็นคนปกติอยู่เมื่อ ค.ศ. ๑๘๑๓
 (พ.ศ. ๒๓๕๔) แต่เดี๋ยวนี้ยังมีจดหมายหรืออย่างไร ขอให้ชกไป
 ให้เขาทราบ ถึงผู้ตั้งไมตรี จึงตามนายกระทรวงการต่างประเทศ การ
 ทักถามว่า "ตายแล้วหรือยัง" เป็นของแปลก หม่อมฉันไม่เคย
 รับจึงเห็นประหลาดอยู่ พอดีจะพอนักได้รับจดหมายกระทรวงมหาด
 งานของเขา จะตั้งคำขยับไปทางกระทรวงการต่างประเทศไม่ทันได้
 หม่อมฉันไม่มียศจึงตั้งหญิงพดด้วงให้เป็นเสนาบดีการเขียนหนังสือตอบ
 กงตั้งส่งไปจากเมืองนั้นบอกจ่ายงมชกอยู่-----

หวังใจว่าบรรดาผู้อยู่ในตำแหน่งปลายนั้น จะมีความตั้งใจดี
 คอยด้วยกตทงนน์ พวกรหม่อมฉันก็สบายด้วยตามเคย แลยังคิดถึง
 ท่านอยู่ไม่หาย เมื่อเดินผ่านเรือนห้องในที่บ้านชั้นบนนอน ยังนึกอยู่
 เสมอว่าขาดไปครัว ๑ ถ้าได้มาอยู่พร้อมกันเหมือนอย่างท่าหาดใหญ่
 ภาครด

ศกรมิกอวณต์แล้วแต่จะโปรด

ด. ๑๖ รัชกาลที่ ๑

x x x

ตำแหน่งปลายนัน คลองเคย

วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๔๗๖

กราบขอ ถิ่นเด็จกรมพระยาตำราง ๑ ทราบฝ่าพระบาท

ด้วยพระหัตถ์ลงวันที่ ๕ (พฤหัสบดี) เดือนนี้ ได้รับประทานแล้ว
 กำหนดเวลาหนังสือไปมาถึงกันในภาคนี้ ฝ่าพระบาทซึ่งประ-
 ทานไปทุกวันศุกร์ เสด็จกระหม่อมจึงลวดยมาทุกวันพุธ ตกเป็น
 ด้ปลาหระระระแบบเหมือนเมื่อประทับอยู่ที่หินไม่ช้อยกว่ากันไปโดย ข้อ
 ทัษคกันแฉะไม่เหมาะที่สุดอยู่ที่เวลาดรณเฑ็ ด้วยพระหัตถ์ประทานไป
 วันศุกร์ถึงกรุงเทพฯ ๑ วันเสาร์ เสด็จกระหม่อมมาจกชบศจามในสาย
 พระหัตถ์ถึงตั้งในวันพุธได้ แต่ฝ่าพระบาทได้ทรงรับวันพฤหัสบดี
 เวลาเย็น พยเช้าวันศุกร์รถก็ชยท ไม่มีเวลาจะทรงชบศจความโคทัน
 คชองค่างไปอีกด้ปลาหระหนึ่งคงจะได้ครดชชบ เป็นกรรคลาดเวลาไป
 มาก เสด็จกระหม่อมจึงจะขอประทานเปิดยื่นแปลตงแบบหนังสือตั้งมา

ถวายวันเสาร์ ผ่าพระบาทมลายพระหัตถ์ไปจนศุกร์ ให้นำหนังสือของ
ฝ่ายอื่นกันไปตามทาง ออกปลาคะหนึ่งก็ได้รับคำคอมเมนต์กันทั้ง
สองทางเป็นการเหมาะถือว่า เกตถ้ากระท่อมจะเปลี่ยนวันเช่นนี้ตั้งแต่
วันเสาร์ที่ ๑๓ เป็นต้นไป

หญิงพูนเป็นโรคเส้นประสาทนำส่งสาร ที่หาหมอรักษาให้
หายได้จน เกตถ้ากระท่อมก็ตั้งใจด้วย เมื่อได้มาอยู่เชียงใหม่ ไกลจาก
สิ่งที่จะทำให้ตกอกตกใจ ยืนเป็นทางแฉ่งแก่เส้นประสาท คงจะ
เป็นทางช่วยหมอให้รักษาหายได้เร็ววัน

เกตถ้ากระท่อมกับทั้งลูก ๆ และแม่โตอยู่ดีไม่มีย ราวถกลง
ผ่าพระบาทเป็นอันมาก ขอถวายบังคมมาเทบผ่าพระบาท วันเสาร์
จะเขียนข่าวเบ็ดเตล็ดมาถวายต่อไป

ศอรัณิศวรแล้วแต่จะไปท

พร

× × ×

บ้านขี้หนะมอน ฮอลดี, ปีนัง.

วันที่ ๓๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๖

ขอ อิมเตจกรมพระนคร ฯ

หม่อมฉน ได้รับถวายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๓๐ กำหนดที่จะส่ง
หนังสือถึงกันตามทรงพระดำริว่านานน เทมาเรตแล้ว หม่อมฉนจะ
ประพฤติตาม จะพยายามส่งหนังสือไปถวายทุกคราวเมื่อวันศุกร์ แต่
วันศุกร์ที่ ๒๐ จะเป็นเจดาคัทหม่อมฉนไม่อยู่บ่นึง ด้วยกำหนดว่าจะไป
ตั้งเด็จฯพระเจ้าอยู่หัวที่เกาะสุมาตราวันศุกร์ที่ ๓๑ และจะเคยเขาเป็น

โองการไปเที่ยวทวงคืนราชทรัพย์ของลอร์ดคนยากกับท่อน ๆ ในเกาะสุมาตรา
 ดักจับตัวหนึ่ง ๆ กลับมากองบงกชราชวงษาจนครบ ๒๘ หม่อมฉัน
 ได้ยินว่าทศกระหม่อมราชกุมารกับสมเด็จพระที่นั่งน้อย และกรมหลวงทิพยรัตน์
 เสด็จมาตั้งเสด็จพระเจ้าชัยหัวคอกย หม่อมฉันเดชะจะได้โองการไปพบ
 ท่านเถื่อนนาคด้วย ทำให้อยงยงตน

ในจดหมายฉบับที่ก่อน ได้เล่าไปถวายเป็นเรื่องความลำบาก
 เนื่องด้วยหนังสือเดินทาง เรืองนเรศวรกับศรีวรมงคลจนถึงที่สุดอันดา
 เจ้าตากการตามที่ได้รับไปเป็นอันเรียบร้อยแล้ว

ในเรื่องทศกระหม่อมราชกุมารเนื่องหนังสือจากโอรสาด้วยพระหัตถ์
 ทศพรธานมาฉบับแรก เมื่อเสด็จกลับเข้าไปกรุงเทพฯ ว่าหาหมอส
 มาตรวจแก้พระกรรมคงได้ผลดีบ้างเล็กน้อย หม่อมฉันเกิดกระสัน
 ขันนางได้หาเงินข้างศอกหามาชำระให้ในเวลาเมื่อบอกให้เขียนจด
 หมายฉบับนี้ คุยเข่าหรือออกมาได้พะเนิ่นเทินสักทั้ง ๒ ข้าง รู้สึกว่า
 โดยนขันนางเล็กน้อยเหมือนกัน

หม่อมฉันไม่เรื่องโบราณคดีจะทศมานานแล้ว นานจนได้
 เรื่องหนังสือฉบับเดิมลงด้วยสำหรับช่วยทรงพระดำริ คือ เรื่องสุพรรณ
 บัศรพระนาม ได้พบหลักฐานมีประเพณีโบราณพระราชทานพระ
 สุพรรณบัศรแต่เจ้ากับสมเด็จพระนั่งเกล้าพระเจ้าอยู่หัว นอกจากนั้นไม่พบหลักฐาน
 ความก่อนรัชกาลที่ ๕ ซึ่งทรงพระบรมโกศไม่ได้แต่เพียงว่าพบหลักฐาน
 เคยมีก่อนรัชกาลที่ ๕ ขอให้ทรงพระดำริครั้นครั้ง

อีกเรื่องหนึ่งเรื่องขานประกาศการพล พบหลักฐานที่มีก่อน
 รัชกาลที่ ๕ แต่พระนั่งเกล้าขานประกาศพระบรมราชโองการ ๓ พราหมณ์ขาน

กรมหมื่นเทววงศ์ถาวรเกล้ากระหม่อมลงมาพระบาท ว่าจะเสด็จ
กลับเมื่อไร เสด็จกระหม่อมก็คอยไปตามที่ตรียบตั้งไว้ ว่าฉันมรดม
แล้วจะเสด็จกลับ ตามที่ศรีตั้งเอาไว้ถึงการใช้จ่ายในที่ประทับเกาะ-
หมาก ดึกไม่สู้จะตงเงียมากเกินสมควร มาแปลกใจอยู่อย่างเดียว
แต่ภายหลังค้นคว้าที่เจ้าของทศนจะตั้งเงีย แต่ทำไม่มาดกขยู่แก่ผู้เข้า
ราชการหนักนึกว่าในเมืองไทย

พระเจ้านันทรมิทรงสืบชกเจ้าไป ว่าจะทำบุญเรือนใหม่
ในวันที่ ๑๔ ที่ ๑๕ นี้ เสด็จกระหม่อมโตมทรงสืบไปให้พระเจ้า เมื่อ
ขยู่ทหาโตใหญ่เจ้าพระบาทเสด็จมานั่งแล้วรู้สึกเหงาใจ ฉันนั่งฟัง
เขาไปเที่ยวในเมืองสงขรา ครั้นถึงทงประตูใหญ่ครตองตงศาตง
ก้อยยหินก้อน ศวดาหลงตงศตตามานจนแดง เขาทำรูปงาม หง
ความคองตงแต่ไม่เห็นมีเงาใน เขาทำเครื่องบนภายในอย่างโรยยาก
เห็น แต่จะตงคึกเป็นเงาไปพระจะเสด็จตงไป ไปวันนั้นเขนการไป
เที่ยงไม่พระจกตงจงแวงตงต ผิดศาตหมาย พบตงจวรกในศาต
นตง ๓ แผ่น แผ่นโต ๆ มีตงหงตงอนาคเจ้าเขนในสมุดไทย ได้
เพียรทงช่านเขาความแต่ไม่สู้เร็ว แต่ไม่ค้อยเห็น คิดว่าเจ้าพระ
บาททงทงทรวนท ว่าใครจวรกใจกรงใจ มีตงความว่ากระไร ตงใจ
ว่าจะตงตาม แต่ครนเขนเจ้าพระบาทเสด็จเข้าไป ก็มีความคตคต
ตงตงไปค้อยความตงใจ เคยตงมิได้ตงตามจนเสด็จกลับบั้ง

ขยู่ถวายบงคตมาแต่เจ้าพระบาท มีความระตงตงเขนขยู่ขยง

ครนมีตงแต่จแต่จะไปต

พร

แต่จะทรงยินดี เจ้าพระยาภักดีคงพระยาเบ็ญเจ้า จะได้ผู้พรณ
บุตรตุ๊กตอวชย์ แต่แดงดังมากเราก็เคยดำรง เป็นหริยบุตรจนถึง
กระต่าย

หริยบุตร แลเยี่ยมพบได้มาใหม่ ๆ พยก็จะความหลุดลอยได้ว่า
มีมาจนแล้ว เมื่อนหริยบุตรตั้งพระครูธรรมฐียร มีลักษณะอย่าง
เดียวกับกับผู้พรณบุตรตั้งแม่นางมณฑลเทวี องค์กษราช ๑๔๗๗ ย่อม
กว่าผู้พรณบุตรแม่นางมณฑลเทวี ๗๑ ปี ข้าหลวงตรวจการ (คือ
สมุหเทศาภิบาล) มณฑลพิษณุโลก ส่งมาให้พิพิธภณทศสถาน ณ
กรุงเทพฯ จำพระภิกษุขึ้นพบในพระเจดีย์วัดราง ซึ่งตั้งอยู่ที่หน้าสถาน
พิษณุโลกขึ้นไปเล็กน้อย ได้คัดสำเนาอักษรถวายมาทศพระเนตร
ด้วยแล้ว

ตามหริยบุตร คือแผ่นทองแดงจารึกอักษร จุลพบกันในประเทศ
อินเดียมี ดังที่จะมีมาแต่ในประเทศอินเดีย ทั้งผู้พรณบุตร
หริยบุตร และตามหริยบุตร

๒. ประกาศต่าง ๆ ย่อมมีมานานแล้ว ค้นรากแก้วเห็นว่ามี
อยู่สองทาง คือประกาศเทวดาอย่างหนึ่ง ประกาศมนุษย์อย่างหนึ่ง
ประกาศเทวดานั้น แรกทีเดียวก็มีมนตร์ เป็นคำถ้อยเรวิญเทวดา
เชิญมาให้ทำอะไรให้ตามปรารถนา มีมาในคัมภีร์เจตเป็นประเดิม
แล้วแจกดูมาเป็นอ่านโองการแข่งน้ำ ข้างโองการคำนำดูเพียง
บูชาเทพวาระที่ ดึกดั่งเวบ ดึกเคเชิญเทวดามาพึงธรรม ประกาศ
บรมราชาภิเษกต่อจากดึกเค ประกาศพิชิตรบและอื่นอีก เหล่านี้

เป็นแขนงของมนตรทรงมนต์ ส่วนประกาศนียบัตรศักดิ์ของธองบัว
 หรือศิษย์ของธองบัวเป็นประเดิม เช่นในเจ็ดต้นศรธาตกถันขันคร
 ถันทว่าให้เอาฮานันท์เกรไปค้ำบัวแก้มหาชนในห้วงเศวตองกฎ
 ว่าฮันต์เจ้าพระมีโยธาเด็กรักนทรองพิภพตั้งแก้ว พระราชชาณาจักร
 เป็นของพระเอกเจ้าคงแดนเป ประกาศตั้งกรม ตั้งพระตั้งนราช
 และอะไร ๆ เพื่อให้คนรักเป็นแขนงแห่งประกาศนียบัตรตั้งต้น ประกาศ
 ธิระโรจมน้ำก่อน ประกาศธิระโรจมน้ำหลัง ประกาศธิระโรจเขาอย่าง
 ธิระโรนนี้ ก็ตั้งอันจณียัต แต่คงไม่แตกจากตั้งธายนไปเป็นแน่

๓. คำว่า "ยี่ ยี่" ซึ่งทรงพระคำวิธาตว่า ฮันต์เจ้าพระพุทรา
 ฉิม จะถวายในท้ายเทศนา เมื่อปีบุญ พ.ศ. ๒๓๗๔ นั้นเหมาเรียก
 เชื้อจำถูกแน่

ราชบัณฑิตยสถานนี้ เกิดถ้ากระหม่อมได้ทูลรายงานนวก่อนนี้
 แล้ว ไม่ใช่เด็กตั้งเป็นแต่จัดเปลี่ยนแปลง ตอนแผนกวรรณคดี
 โบราณคดี ก็ดีปากกรไปไว้กระทรวงธรรมการ ทั้งด้านแผนกเขาธอม
 กันเป็นกรม เรียกว่ากรมคือปากกร ให้ทูลวงวิจิตรวาทการเป็นอธิบดี
 บัญชาการ ตั้งราชบัณฑิตยสถานก็ยังคงมีอยู่ เหนือแต่แผนกกอง
 กตาง กรมหมื่นพิทยาดงกรณ ก็ยังคงตำแหน่งอยู่ตามเดิม มีหน้า
 ที่เบิกเงินส่งไปยื่นกรมคือปากกร ในว่าภายหลังจะออกพระราช
 บัญญัติจัดราชบัณฑิตยสถานหรือของกตางนั้นใหม่ แต่ยังไม่ทราบว่าจะ
 เป็นประการใด ว่าถ้าตั้งร่างพระราชบัญญัติอยู่

เจ้าพระยาอรรักษ์ก่องกาษาณ ว่าอันเจ้ารัให้พระบรมวงศานุวงศ์
และข้าราชการเข้าไปประชุมกันในพระบรมมหาราชวังเช่นชื่อกฎ
แต่ทั้งข้างเจ้าพระยาวิชาญกับเจ้าพระยาสุรสีห์ก็ทรงคัดค้านออก
กับในสนามหญ้าหน้าของหมื่นเป็นทวีปแขก มีชาของตั้งแผ่นกระดาน
คิดโทรเลขและรายงานไว้ให้ดู เกตุการหม่อมไปตั้งที่ประชุมเมื่อจัน
เจ้ารัก่อน พบพระยาสุรสีห์ถามถึงนางพระบาท ว่าเมื่อไรจะเสด็จกลับ
เกตุการหม่อมก็ตอบเขาว่า รับผิดชอบฉันมีธุระแต่จะเสด็จกลับ

ทรงว่านางพระบาทเสด็จไปประพาสแผ่นดินคงสนุกดีราญ เสด็จ
กลับแล้วคงจะตรัสเล่าถึงสถานที่นั้นไปให้ทราบเถิด ซึ่งคิด
ว่าจะเป็นประเทศที่น่าเที่ยวน่าชม

เกตุการหม่อมกับทงบุตรภรรยาอยู่ด้วยกันเป็นสุขสันต์ เคย
รับหน้าเห็นนางกลับมามาก เมื่อคนนำปรอททองถั่ง ๑๖ ฟ. อยู่ข้างหนัก
มือ มากกว่าเมื่อเดือนญเป็นไทย ๆ

ถาวรนิลจวเรต์จันต์จะโปรด

หรือ

คำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖

กราบทูล ถ่มเต็งกรมพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

เกล้ากระหม่อมได้รับประทวนไปรษณียบัตร อันโปรดประทาน
ไปแต่เกาะสุมาตรา มีรูปคนนำถ้อยหน้าจากภบมัยไม่ มีความพิศวง
หลงใหลเป็นอันมาก ถึงกับหน้าตาคนดกดี ไม่ดื่มเป็นยาเถื่อนจนถึง
แก่จักษุคนเคย หน้าตาคนเห็นจะไม่ใช้สำหรับเงินตะกอน เพราะ
เห็นมีกปรัดมาฉนั้นบัดชยบนกระหม่อมชฎา น่าจะเป็นสำหรับแต่งตัว
เป็นเจ้าศกนบลอของเขาในพิชชนโคชนหนึ่ง ซึ่งเคยเห็นอย่างประเพณี
ชาวบาว แต่จะเป็นที่โทษกตมเดียวแล้ว ผังเขาถายรูปคพมพมา
ที่โทษเอาทกชนได้ บุษย ย่าเชอ กับตั้งหกกม ของเรากม ท่านอง
เดยวกัน

ขอประทวนกราบทูลให้ทรงทราบฯ วันที่ ๓ ถึงวันที่ ๓ มีนาคม
จะมีการพระราชทานเพลิงพระศพพระองค์เจ้าอรุณจิตตวศเทพศิริน-
ทราวดี และทำงานพระศพพระองค์เจ้าอรุณประพิณชวาไพศอไป ตั้งแต่
วันที่ ๓ ถึงวันที่ ๕ มีนาคม หมายกำหนดการต้องงานนั้น เกล้า
กระหม่อมได้พวยให้เขาเรียนพระ โทศเป็นพระองค์ และประกอบนชอ
เป็นพระโทศ ตามแบบฉมเต็งพระบรมศัพ ซึ่งฝ่าพระบาทมีพระประสังค
ให้เป็นเช่นนั้น เสร็จไปเรียบร้อยแล้ว และจะยึดเป็นแบบตลอดไป
พระศพเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ก็จะมีงานพระราชทานเพลิงที่
เชิงใหม่ แต่จะเป็นเมื่อไรยังไม่กำหนดแน่ เจ้าหลวงขอให้ท่านบญ
รชยฉนแล้ว คงตกไปเคยอนเมษายนถึงกรานศแล้ว โปรดเกล้าฯ ว่า
ให้พระบรมวงศ์องค์หนึ่งขึ้นไปพระราชทานเพลิงแทนพระองค์

ตามรายงานการทําเนรทวารที่ทกลมากอนผิด เพราะดัดแก้รูป เขา
 กรุขรวเขาปนกับเวอน นิตนเขาสร้างจนเป็นรูปแดง ตกนรูปอยู่ตรง
 กออง ตั้งฐานคั่นกระโตขึ้นใหญ่โต รูปร่างเหมือนปฐมบรมราชา-
 นุสํารย็เคา ขนาดสูงก็ปานกัน บนนั้นเพ่งจะรย็เคา รูปร่างจะเบ้น
 อยางไรยังไม่เห็น คอยเนรชอกมาไว้วาดที่เดอมเนร นอกถนนกรว. ควณ
 เวณคานศระจนตก คตกลางเบ้นชองเขา ตั้งมเบ้นข้าง นอกชอกมา
 ทางคานศระจนตกปลอกเบ้นพลบพลายาวเต็มทรงคาน ทางคานเห็นชมโรง
 ชักหงหนึ่ง จะไรอะไรไมทราบ แต่จะตั้งชอว่าโรงกงเค็ก ข้าง
 พลบพลอ และโรงกงเค็ก ทําปเป็นตักส้มยใหม่อย่างศาจาเจดิมทรง
 ขากาศกรวงเทพ ๑ ทนาวพันไปแดง เวลากลงจันเมื่อจันนเห็น
 โหด ตั้งใจคอบฟังเรื่องสูมาตราซึ่งฝ่าพระบาทจะทรงมรรแดงประทาน
 ราวถกลงฝ่าพระบาทกับหลาด ๗ เกดจักรหมอมกบตบงบุตรภรรยา
 สํายชยต้น ความถายบังคิมแพมฝ่าพระบาท

ควรมีคอรถแล่นเต้จะไปรด

Handwritten signature

x x x

บ้านจีนมะมอน ฮอลลี, ปีนัง.

วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทูล ส้มเต้จกรมพระนริศ ๑

โตฮารัทหมอมฉน เรย็นกับส้มศรูปัทหมอม ฉนถ่ายเมฆไปเกาะ
 สูมาตรา พิมพ์เดีรงแดง จึงส่งมาถายทานพร้อมกบจกหมายฉนบน
 ตามที่ไตทูลตั้งญญา

ในจดหมายของหม่อมฉันเขียนเมื่อกลับมาจากสุมาตรา ได้ทอด
 ใจไปลงเรื่องพวกสันตปาฬิกมากรณเทห์ในบางเมืองหม่อมฉันกลับมา
 มาถึง ได้ทอดใจไปแต่อย่าง เพราะรับเขียนจดหมาย ยังไม่ได้เกี่ยวข้องกับ
 ของเขาให้ควงก็ ครั้นต่อมาได้ไปตรงนอกหลายครั้ง จนถึงวันที่สุด
 ของการพิธี ได้ความวิเศษเพิ่มเติม จึงจะเล่าถวายในจดหมายฉบับนี้

๑. ที่ในเกาะบางมณฑลสถานของพวกสันตหลายแห่ง สร้างที่ใน
 เมืองบาง นอกเมืองบาง บนเขาบาง แดงแดงมีปราสาทประดับด้วย
 รูปกายอย่างเช่นที่ถนนสี่ลม แต่เทวดาที่สถิตนั้นน่าตกเป็นใหญ่และ
 สำคัญกว่าเพื่อน เป็นเทวดาสถิตในทวารนักษัตรเจ็ดอัน บริเวณ
 กว้างใหญ่ และมีเทวดาน้อยชยบนไหล่เขาเพียงไปสักแห่ง ๑ จึง
 เป็นที่ท้าวที่บรรยายว่าทักทอ และพวกเจดีย์มหาธาตุให้คนถูงนออก
 ภาไรฉายให้ทาบระหลาย ๆ หมันเทรยญ

๒. การพิชิตทำ ตามหนังสือพิมพ์ฝรั่งเรียกว่า Thai Phusam
 (หม่อมฉันได้คิดหนังสือพิมพ์ พรรณนาการพิชิตตามอำนาจฝรั่งส่งมา
 ถวายด้วย) ได้ทอดใจเขย่งว่าเป็นพิชิตเมื่อพระเจ้านครเตมทองในปุชยมาศ
 แต่อย่างไรเจ้าพวคนมาทำกลางเดือน ๑ ทวารบไม่

๓. โรงการพชชน คืองานคนเชยเทวรูปองค์ ๑ จากสถาน
 แห่ง ๑ ในเมืองนครเทห์ไปประดิษฐานที่เทวดาถนนนาคท พวก
 สันตบอกว่าเป็นเชยเทพเจ้าผู้เป็นสวให้ไปชยกับเทพเจ้าผู้เป็นเมีย

๔. ที่ในเทวดาเขาไม่ห้ามปรามปล่อยให้เราเข้าไปเดินดูได้
 ตามชอบใจ ห้ามแต่ไม่ให้เราเข้าไปในกุฎีปราสาทที่ตั้งเทวรูป ถึงกระนั้น
 ก็พอได้เห็นเทวรูปโลกนัต แต่จะพิจารณาว่าจะมีรูปเทพเจ้าองค์ไหน

ไว้ไม่ได้ ด้วยเขาคอมคายเครื่องอาภรณ์มเพชรพลอยอย่างมีค่าเต็มไปด้วย
เห็นแต่หน้าทอรูปเท่านั้น ซึ่งเกิดวิตกกังวลในท้องถันกับประทัด
ใจ ด้วยไม่รูปก็อดงัก หรือหนัก หรือรุ่มแฉะอาน นเศรูปนักษ
เทอรูปนั้น โฉนตองประทัดทองสีถานกับนเศรูปพระพรหมมา

๕. เมื่อแท้เทอรูปไปใจในท้องถันแล้ว พวกอื่นตกพากันไป
นมัสการกราบไหว้และขอศีลข่มขู่ ท้อมอนใจไปขอศรัทธาข่มขู่
ศรัทธาข่มขู่กับท้าวบุญ คือมีพรหมณเฑาะพรประจำเขตประทัด
ปรากฏ ใครไปขอศีล (เพื่อให้คารมข่มขู่อดลงกรรปองแล้ว)
พรหมณเฑาะพรเขามะพร้าวท้าวพริ่น ๒ รัชเทนาทองแดง แล้วเขา
กอดข่มขู่ไปพดไธสงในมะพร้าวซัก ๑ ซึ่งให้ขอศีลข่มขู่ได
พรหมณเฑาะพรในกระเบื้องทองแดงบาศตรงหน้าเทอรูป ๑ แล้ว
คัมตะเลงนม ทิมรูปทมธำรงใจซึ่งให้ขอศีล เขาไปโรยนม
ศีลระพาทหน้าเทและไปข่มขู่ของในกระถางมะพร้าว รินก็ไปเดิน
ประทัดข่มขู่ปรากฏแล้วกลับมาตรงหน้าเทอรูป ทานบุญจวงศประทัด
บ้าง ฮิมข่มขู่ประทัดข่มขู่บ้าง เด่วแล้วงอนกนกอดข่มขู่ข่มขู่ ๑ หรือ
มั่งงอนกนเด่วพริ่น เมษะกอดไป กระถางมะพร้าวข่มขู่ข่มขู่
ไวทนม

๖. การพรทราษากาชน เมื่อแท้เทอรูปไปแล้วใจงอนตาม
ท้องถันอื่น ๆ จักการให้คนแก่ข่มขู่ (อกท้อมอนใจไปข่มขู่ ๑
กอดข่มขู่ แต่ข่มขู่ข่มขู่ไม่ไปข่มขู่) ข่มขู่ข่มขู่ข่มขู่
ข่มขู่ข่มขู่ ข่มขู่ข่มขู่ข่มขู่ ไปให้พรหมณเฑาะพรข่มขู่ข่มขู่
ข่มขู่ข่มขู่ข่มขู่ข่มขู่ ข่มขู่ข่มขู่ข่มขู่ข่มขู่ แล้วแท้เขาไปข่ม
ท้องถันทอนนาค ให้ประทัดข่มขู่ให้ข่มขู่ไปข่มขู่

เทศสถานน้อย ปรทกษณแฉวงจรงปอดเซมชอกเบนเดรัจฉนการเก
 ดินนบ พรตนาในหงตอพนพฝรังคณาตยคดยง

๗. กงวนทอชเดตาศาเซญเทอรูปนทกตบไปตงเทศสถาน เมช
 รตชญเทอรูปมาตงตนามมาหยตทนน นัจคตอกไมไฟทในตนามไท
 พระเบนเจ้าทอชพระเนตรชยงทรรห่า กดยกับเมชตมเตจพระพุทชเจ้า
 หลวงเดคคตบจากยโรปลรารทตง คนไปตกนทงบ้านทงเมชง ว่า
 ตงตอกไมมาคากยโรปราคตงทมนเหยญ

พิเศรารทคตม เบนเรองเตอวณพชชนรงชาแฉแพพรนเรกัร
 พระนารายณของนรา จุรหาคาทรบควาระไรตอบกไมได ไตตงตาม
 พวทมนคน ๓ ทพตภาษาชองกฤษไต พนถกจะ เมชชระไรนทบชอแตจ
 พวทนเบนชาวบัจจนตประเทศ ทาไมตคชองตางนเบนแผนชระตชเอ
 เบนทตกไมได เบนแผนทกตบนชยงไรนถกไมชอกชรบายกเบนชน
 "จนตวยเกตา"

ทมนมฉนไตรบดายพระหตถฉนบตงฉนต ๓ นัจทตฉนชองความ
 ในดายพระหตถฉนบมาจชช คือ

เรองพระราชทานเพองพระศัพพรราชชาวนน ทาเบนชยงนเต
 กอนทมนมฉนทเตมไจรบเบนฉนตนพระองค แต่ชยงไคไปไมไทว
 เชญเตอ

ควรมีควรแตงแตจะไปต

อก ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖

กราบทูล สมเด็จพระราชินีนาถฯ ๑ กราบทูล พระบาท

สมเด็จพระนางเจ้าฯ ๑
 เมือวันที่ ๓ มีนาคม ๒๔๗๖ หนึ่งจึงได้ยอมเป็นเขานาหา ทำ
 ให้ตนเด่นด้วยความดีใจที่ไดพบเธอ เธอเขาตายพระหัตถ์กบของ
 ประทานฝากไปตั้งให้ ท่านตายพระหัตถ์คนใจในข้อความ แลวกัดของ
 ด้วยความพิศวง ฉันทนกับหญิงจริง ผสมกันหลายอย่างทำให้ตนถวน
 จนพูดไม่ถูก แต่ทุกข้ออย่างก็ทำให้คิดถึงฝ่าพระบาทเป็นอัน
 พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้

เห็นข่าวในหนังสือพิมพ์เขาตง กล่าวถึงเจ้านายไปเผ่าตั้งเสด็จ
 ด้มาตรา เจ็บทรนยอย่างละเอียดว่าฉันก็โหมไปจนโหม เป็นเจ้านาย
 ก็องค ด้พระนามอย่างละเอียดน่าปลื้มใจ ดูพร้อมเพรียงกันมาก
 น่าชื่น

ตามฉายพระหัตถ์คร้ด้แรกด้พระชกรบเพพระชกร นกโคกลงใน
 กรุงเทพฯ ก็เคยแท้กันเหมือนกัน แต่ไม่เคยไปดู เห็นแค่หนังสือพิมพ์
 บางกอกได้มพระรณนาตน่าชื่น เราขอทขอพรด้วย แต่จำหาได้ไม่

แฉ่น ของประทาน ททาเป็นรูปตจนวมชนน น้าพิศวงหนักหนา
 พิจารณาเห็นว่าจะไม่ไคเจตนาทาเป็นมื่อ เพราะจวาทาเป็นมื่อแฉ่นจะ
 คองมื่อตามากดิกเป็นทวแหม่ม น้ากโตเต็มอกัน น้าจะไม่ไคมื่อ จจะ
 เจตนาให้เป็นรองด้สำหรับคตเทียน & เต็มกรรมัง แฉ่นเวียนเทียนของ
 เรานน มื่อเขาแฉ่นต้องหนามาใช้ชีวิตราว ทาใช้กันด้สำหรับคตเทียน
 ทแฉ่นจริงไม่ เห็นคนคตเทียนทประทานไปโดยนกกกลงมื่อเขาแฉ่น เขา
 จจะบวคเป็นรูปมื่อ หรือจะเหมือนคนคตเทียนทประทานไปก็ไม่ได้ตั้งเกศ

เชื่อแน่เสียว่าเป็นมด เพราะเรียกกันว่ามีเขาเช่น แต่เขาจางยื่น
 ว่าจะไม่หมอบ เป็นเครื่องหมายพระเจ้า & พระองค์ ตโดยแท้ จจะว่า
 เป็นของเดียวกับคนเทียบที่ปรารถนาไปก็ได้ไว้ เพราะเป็นคนละคำฉันว่า จะ
 ดับคต้อไปก่อน

ถึงที่ปรารถนาไปนั้น กระทบคตนาเช่นคนเคหมก เกตากรหมอมคิด
 จะตกแคงไว้ไว้จริง ๆ ปรปร่างเหมือนพระมหาตั้งรทกษณาวิญจริง
 อย่างทรงตั้งแคงเห็น แต่เป็นอุตราวิญหาไรทกษณาวิญไม่ ททรงจำ
 บัญญัติเวียนไม่โดนนครแล้ว เพราะไม่พระสุธรรมเกยวข้องกับเรื่อง
 เวียน แต่เกตากรหมอมเป็นนัตเกยวข้องแก่เรื่องวงทกษณาวิญ
 อยุบอย ๆ ก็คตองเขียนราชศัพท์ แต่ก่อนเขียนทโรกงหงดิมจำไม่ได้
 จำจะเวียนทางไหน ต้องวงหาตั้งชตุ จาคณเส้นที่ (หมอมราชวงศ์ใน
 กรมหมนมณฑลรักษา) แด่สอนให้ จำจงจำไว้เถิด เขียนเป็นขอขึ้นกับ
 แล้วเป็นอุก แต่ก่อนแก้ทงเดอะจำไม่ได้เหมือนกัน จึงหาหตถกจะ
 จำมันไว้ให้แม่นยำ แต่ขึ้นมาเกตากรหมอมไม่ดนมอีกเลย

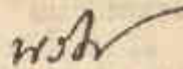
คำให้การจนกตททรงเรื่อง หตบคาเห็นเขาที่เสียแล้ว ทึงจง
 ไปบอกราชงานเหมือนกันจำทรงถ่ายรูป จะปรารถนาไปด้ทง ตั้งใจ
 คตบอย คาคคักไปหาพรหมคตด้วยทึงจง บอกดาจะออกมเฝ้าพระเจ้าบาท
 เกตากรหมอมบอกว่าเป็นนศกพระราชอาณาเขตต์ ขนุญาตทงผู้กำกับ
 พระราชวงศ์ไม่ได้ ต้องทำหนังสือกรมตวายบังคมด้ายนไปทางกรม
 ราชเดชานุกร เซอักทำไปขึ้นในอนจันทร ได้ตั้งอนุญาตไปในวันนั้น
 แล้ว ทราบว่าออกมาในวันพุธ บานนคงได้เฝ้าพระเจ้าบาทแล้ว

๑๕๗

เกรงว่าในชาติชอบพระปรียศนั้น แม่แดงพรวนเราให้เขาชอบก็
ไม่ยอม ฉายงวอนขอ เขาชอบตกแดงก็ขายเขา ครนถึงเวลาชอบตาม
ไปช่วยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เห็นขอชอบเขาเสียใจว่าง่าย ๆ
แม่เขาชอบก็ไมตก

หนวอกกลับมาชกเบนคอกที่ ๒ เด็ดครอนนอนไม้คยหดม ว่างค
ถึงฆ่าพระบาท ขกตววยบังคตมาแทบฆ่าพระบาท

กรรมคือรแต่ัวแต่จะไมตก

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐

กราบทูล ส้มเต๋จกรมพระยาตำราจ ๑ กราบฝ่าพระบาท

ดวยพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ได้รบประทานแอดพรอมทง
ศกทนายเวงเต๋จไปสู่นาตราปรกอบคองรูปดวย เป็นพระเคษพระคุณ
หาทสู่มไต แต่ชานแอดวรตักจปจเอนชยถวาทคาคไวเบนชนมาก เสียใจ
ชวยปราดตาทนหมชมนชกนชน ไมชโรนชกจากไปร่นวญคความ
หนวอกันตามประดำฝรั่ง เพียงรตักจวาเหมอนชานเกดเทวนน เกด
กระหม่อมเป็นไทยแท้ พังครตังเจวกตั้นชยชก นกไมไป ถกปรอท
๕๐ เขาชวยไมไดกลบแน ดูเรื่องราวทครตังเต๋จทางบงงไมไต พังพชใจ
ตั้นใจมากกว่า

Thai Phusan นักแปลไม่ซอก แต่ตั้งดีว่าจะเกษียณของภรรยา
 ป่วย คือเขื่อนฉุย ซึ่งมีเพศชอบซึ่งชามากที่สุด ทดตามองเขื่อนฉ้าม
 ระเบียบด้วยอำนาจชอกมาก มาพบข้าของเรามากเดือนมาเป็นเดือนดี
 การพอลบซึ่งชานนมแท้เทวรูปอยเป็นทง ทนศรัทธาธรรมราชเขากแท้
 จากสถานเหนือไปตงบราชสถานใต้ อย่างเดียวกับทมิฬ แต่ในกรุงเทพฯ
 มีสถานเดียว กลายเป็นแท้เขาไปในวง เต็มที่จะเขาเขาไปตงในพระราช
 มนเทียบถวายทรงบราชกรรม รดเงินนกรกษุณกับอื่นคุดรง ๆ จับใจ
 ทมิฬศรัทธา ๆ น้อยทง ๘ มุม อย่างแวงฟ้าทองคำของบุษบกของเราน
 ด้วย พวกชอพรกไปรับการทำราชฉุยเนแท้เพียง แต่ขายการทรมาร
 ภายแก่บมนเราไม่มโดย พวกอื่นคุดยชางอนค มีทชะไรกันอย่าง
 ไม่ควรทำ จนฝรั่งคองทามกมาก

ในกรุงเทพฯ ฉันทเขาศักศพทการ ทำเนรีใหญ่ ได้กินหมต
 ทั้งต้องแปล แปลงเห็นแบบเมรกับทงตั้งหสนคณ แปลงโคเป็น
 โรงมโหศพ โรงกตถถวายมากอนตงชอวโรงกงเตกนณ เป็นโรง
 กงเตกจรง ๆ พรงนเขาจะเนา แดงเก็บกระตุกไปตามบุญทวงบาง
 ขุนพทหม

ขอประทานโทษ หนังสือถวายเมล็ด เรืองราวอนขยไป นิกะไร
 ไม่นั้น ขอประทานแก้ตอเมล็ดหน้า

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

เมื่อเขียนจดหมายมาถึงเพียงนั้น หม่อมฉัน ได้รับสายพระหัตถ์
 ฉะนั้นจึงฉวยทันที ๓๐ จึงเขียนตอบบอกท่านไปทีเดียว

เมื่อเมตตราวดทองหม่อมฉัน ได้ส่งจดหมายไปถวายพระบิณฑ์ ๓ เท่า
 เรืองพระสงฆ์พดกษัตริย์โดยพิสดารตามที่ใครเห็น กับได้สั่งข้าไทการ
 เรืองไปเมืองสุมาตราไปถวายด้วยในเมตตราวดเดียวกัน หวังใจว่า
 พงศะเบนเครื่องทรงเจ้าราชาพระหุขุขุโตมวัง รายชื่อนี้ไม่ส่งเด็ดขาด
 สุมาตราตามที่หนังสือพดกษัตริย์ มีพระนามกรมทองตั้งหกพรรษา
 มโนเกินไป กรมทองสิ่งที่ไม่ได้ไปเพราะประชวรคงโตทงไปแต่
 มีไทยไปสุมาตราในเรือดำเดียวกับหม่อมฉันอีกพวกหนึ่ง ก็ขุดหญิง
 รามรามพดกษัตริย์ประจำตัว จะไปรับเจ้าพระยารามซึ่งจะกลับมา
 ด้วยเรือชื่อนี้ตั้งกำหนดวันที่ ๒๒ ได้มาปรึกษาหม่อมฉันเห็นกันว่า
 จะเข้าไปเฝ้าตั้งแต่เช้าด้วยตัวหรือไม่ว่า หม่อมฉันกับชก่าชยเข้าไปเฝ้า
 จะดีกว่า ด้วยการที่เขาไปนอกปรากอยู่จะไปรับเจ้าพระยารามมิใช่
 เจตนาไปส่งเด็ดขาดประการหนึ่ง พระเจ้าชยหัวเด็ดจประตบเป็นแขก
 ของเจ้าเมืองอยู่ ไม่ใช่ในบ้านทเวาจดหมาย ท้าทรงที่เขาไปเฝ้าแทน
 ถัดจะยาก เดยหอยเด็ดเด็ดเด็ดว่า ส่วนเจ้าพระยารามนั้นแดงกน
 ไม่ได้พบกับหม่อมฉัน เพราะเขามองถึงภายหลังหม่อมฉัน ออกจากเมือง
 เมตติงเสียแล้ว เมื่อหม่อมฉันไปถึงบริดศาดี ได้ทราบจากพวกโฮ้เกิด
 ว่าเจ้าพระยารามได้ขึ้นไปแต่ไม่ได้ส่ง เพราะรับกลับมาองเรือกลับ
 กรุงเทพ ฯ

เรื่องตั่งชก่าชยมาอยู่ให้โฮ้ ชก่าชก่า เป็นกฏเจนนตมก
 หม่อมฉันยังไม่เคย ได้ยินแต่ไม่เคยมากจกจะตั้งเกิดด้วยจึงไม่ทราบ

เรื่องมอเจ้าเรณทนายฉานายข้างเขาทอดจาเนมเครื่องหมายพระเจ้า &
 พระองค์นเป็นความจริง หม่อมฉันเคยโดยคำอธิบาย เหตุด้วยตาม
 คัดค้าน่าซึ่งตามหาชาติไม่ไหวรบเควพ พวกซึ่งในไซเขมต
 หนึ่งชื่อเป็นเครื่องหมายพระเจ้า & พระองค์ คือ ๓. มหมต ๗. ยบภัก
 ๓. โยซึ่งหมาน ๕. โอม่า ๕. ชาต ครั้นพวกซึ่งตามแยกออกเป็น
 นิกายเขม (คือพวกเจ้าเรณ ไม่นับกล่าวทนต์ชยานาคคือพระมหมต
 ๓ องค์) จึงตั้งศตพระเจ้า & องค์ชนใหม่ คือ ๓. พระมหมต ๗. นาง
 พระตมา ฮตาพระมหมต ๓. ชาต ดำเนินางคดียาธาพระมหมต กับเป็น
 มารดาของซึ่งชน แดง ๕. ซึ่งชน คัดทั้งเป็นนอแทนโดยทนต์หนึ่งชื่อ
 เป็นเครื่องซึ่งดักการรบชา คณ

หม่อมฉันนุกเสียดายที่เนตรงไม่ได้เขาแปลหนังสือเพิ่มประโยค
 ถานแปลโลกจะหาไทยขรรนซึ่งไปทำขวัญจากนั้น

กรรมคือรแล้วแต่จะ โปรด

ดั่ง ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

x x x

บ้านชินนะมอน ฮอลล์, ปันง.

วันที่ ๓๑ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทุก ดัมเตจกรรมพระนริศ ๑

ในระชนหม่อมฉันชานหนังสือพิมพ์ชบายแปลก ๆ ตั้งคักมาทุก
 เงินชชไปน

๑. พิมพ์หมายศัพท์ว่า ตระเกีย (Takia) ในหนังสือเรื่อง Indian
 Courts & Characters 183 Sir Thomas Strongman อ่าเนมพวณ

มธุรสหรือตั้งตาม นิกายเซเชะ บอกส่วยค้อยไปถามมธุรสว่าพวกตะเกย
 นวดาคไซ้ขอบายต้อนคำสั่งนา จึงจนหรือต๋อนนาม ตงน เป็นอันใดคความว่า
 "เจ้าประคุณตะเกย" ทงงศัพโวจน อดแรกปากคตของตะเกย เป็น
 ชาวชนเคยทมาต้อนคำสั่งนาในประเทศนี้ และคงมีมุเตอมไ้ตมก

๒. พบคำภษิตในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอม-
 เกศเจ้าอยู่หัว เรื่องงานบรมบรรพตว่า ถ้าเซเชเป็นเซก เพราะเป็น
 "ทนต์คำจาเกย" น้องเซเชเป็นโต เพราะวา "หลุดแฉ้วจากคำตั้น"
 ตงนจะเบนภษิตเกาหรือจะเบนพระราชนิพนธ์ทรงผูกขึ้นใหม่

๓. พบในหนังสือพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอม-
 เกศเจ้าอยู่หัว เรื่องว่าตักขยกรในพระพุทธศาสนา ประทานอธิบาย
 ตักขณเดณ ๓ ประการ ตงน

"เดณ ๓ ประการนนี้ ตามคำทเขาจากนชง ๆ ทงนทงนชงวา
 โหดเดณ งามเดณ วย่าเดณ คำทม เดณ เบนทาย ๓ คยงนโตยน
 วยกน

โหดเดณนนี้ คยโหดเดณเดอะเทอะจำค้อจ่าธรรมไมโต ใคร
 โตตามว่ากรไรก็เซอ ๆ คะ ๆ ไป ประตงค้แต่จะให้ชอบใจผคตด้วย
 ไมริคเขา คำชงค้อในเวลาทงนชงค้อในเวลาชนถึไมตงเกค
 ตงกา

งามเดณนนี้ อะไร ๆ เซารักนอยูกตม ๆ กงมจายงวนงนชยไมริ
 วย่าเดณนนี้ คยการประทลาค ๆ ลางอยางทชางมามเขาไมทา
 ชาวกตักททำ ชย่าให้จ่ามกไมโดย"

เนื่องจากเห็นพระบรมราชาธิบายน ทมอมตั้นเกคชยากรุ หรือ
 เคยรูแฉ้วตมตี้ยกเบนโต ฉานทบวชเบนเดณนนคยคยชงไร มีน

เสภาของพระยาศรีสุนทร (น้อย) หม่อมฉนมัยจาตชนแรมตนได้น้อย
 หนึ่งว่า "จะกล่าวถึงเถรดังขางกระจะ บวชเป็นพระแดงเดือนดง
 เป็นเงิน" ในกฎหมายหรือในหนังสืออื่นกล่าวหนดเงินไว้เป็นพวกหนึ่ง
 ต่างหากจากพระภิกษุและสามเณร ถ้าถือคิด ๓๐ ก็เป็นเงินแท้ เช่น
 เณรชั้นวัดบวรนิเวศฯ และสามเณรธรรมชัย เหตุใดจึงเรียกจำ เณร
 ถ้าหากเป็นภิกษุชดชฐี เช่นเขาไปผูกในเรื่องนี้ทานต่าง ๆ ก็ไม่น่าจะ
 ยอมรับในกฎหมาย เรื่องคิดของเงิน และเงินครองผ้าอย่างไร ท่าน
 เคยทรงทราบหรือไม่ ถ้ายังไม่ทรงทราบ ผู้ที่จะถามได้เหมือนจรมแต่
 สมเด็จพระอมรินทราบดาฯ หรือให้ทรงสืบตามไว้ หาไม่อธิบายจะสู้บุญเดียว

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

ทรงรับสั่ง

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖

กราบทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ถวายผ้าพระบาศ

ในต้นปลายเนิน ได้รับถวายพระหัตถ์ช้อนไปตั้งส่งมอบ ณ วันที่
 ๒๔ เดือนหนึ่ง ณ วันที่ ๒๗ เดือนหนึ่ง ขอประทานกราบทูลสมเด็จพระ
 ทางเดินเดี่ยก่อน

คำ "ศรีสุนทรนิพนธ์" จะอธิบายถวายว่ามาแต่กระไรก็ได้แต่อย่าง
 เดียวกับ "พินาย" มาแต่พม่า ศรี คือ สี่ สั้น คือ สรรพ์ จินณะ
 ครอง วรรณ หมายถึงความว่าดีทุกชนิด ดีต่าง ๆ ทุกอย่าง เช่นชาว

เขยวเหตองตาแดง ชนเรียกจำเบญจรงค์ เขยวนนไปรดเซาพระทัยว่า
 ดีความ เขยวกรรม คำดีสี่วรรค เป็นขกนยหนึ่ง คงชอชนด้วยความ
 คินตา เพราะจนามตยอนณาเราแดงสมันดีดงาม ผดกวาทเกยขอมคอง
 แกแเด ผ้าง แลระกรรมเป็นอนมาก ตจเป็นด้นมาแต่สี่วรรค แต่มน
 กสันดักไปโดยเวรเหมยอนกัน จนมกนประชตราชอสมันแดง มินมา
 แต่สี่วรรคนทกกลับไปดอวรรคโดยพลน สดความเป็นดงน ดีสี่วรรคกบ
 ดีสี่รรพมโตเกยอนของถกน

คำที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์ว่า "หน่อสีดำแดง" ดังเกิดขึ้นจริง
 เป็นตำนานของชาวเหนือ จะคงเป็นคำเก่า แต่คำว่า "หลุดแล้วจาก
 ล่าตม" ดังเกิดขึ้นว่าเป็นคำผกคอกหลุด แต่จะตอกันไว้ก่อน หรือ
 จะเป็นพระราชนิพนธ์ทรงผกคอกห้อยไม่ลง แต่เชื่อว่าเป็นพระราชนิพนธ์
 เรื่องคำ "เถน" เห็นจะตอกันชอประทานผดใจกชน ตามทเคย
 โดยนมาโดยมากกเป็นเรื่องนทานตาแดงกบชายชี่ ซึ่งไม่เป็นหตกฐาน
 เถย ถดชนไปกในเรื่องราวชางขุนแผนทมว่า "จะกดาวดงเถนชวาต
 นดาวดเวท" แลระกถนพระยาศรีสุนทรน้อยว่า "จะกดาวดงเถนดั่งช
 บางกระจะ" แต่กเนชองอยู่ในเรื่องนทานเหมยอนกัน กเป็นหตกฐานเจ้าบท
 กกฎหมายตามทศรดีชางนิกไมชอก ชอประทานตรวจคกฎหมายกชน
 คำว่าท่าน จะวาง ฐานะไว้เพียงไร แลจะไดจรับเกาหตกนไปประชิต
 สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

ตรดีดงสามแนวแกชสามแนวชน นกชนมาโตดงชวอกชน ไร่
 (ชางเรียน) เคยไดดงนว่าทำไมจึงไดฉายาว่าไร่ เขาชอกว่าบวชเป็น
 เถนอยเกินกาด จึงเรียกทมว่าชนโตง ทำให้เขาใจไปว่าเรียกผดหรือ
 เวยนทงสี่ผดชานผด แต่เคยจนวนกชนโตว่าไมผด หอย ไร่กมเป็น

อย่างขี้ หมายความว่าขี้ใหญ่ เณรโต้งก็เณรใหญ่ ไช้หรือโต้ง
เป็นคำเดียวกัน หมายความว่าใหญ่เหมือนกัน

โต้ง ได้ประทานอธิบายคำว่า "ตะเกียบ" หมายถวายนามาน
แล้ว เมื่อก่อนหน้าไปอยู่หาครุใหญ่คนเดียว จนไปเที่ยววัดพบร้านตะเกียบ
แม่โต้งชักชวนจนตกลงบอกแต่ไม่ไต่ถามไปกว่าว่าเป็นทองคำ

รอบพระเดชพระคุณก็ทรงอธิบายถึงพระเจ้า ๕ พระองค์ของแขก
ไม่ตองเที่ยววัดบ่นสอนเขาความวิเศษจากที่อื่น แต่ยังส่งสัตย์ขยี้พวกแขก
เจ้าชนท่าทองเป็นท่าแขกจากรนามพระเจ้าห้าพระองค์นั้น บังเอิญไป
เห็นขนมของเขา หรือคงใจจะหาเป็นมอจริง ๆ ถ้างงใจจะหาเป็นมอแล้ว
เหตุโต้งจึงพาเป็นมอ โต้งทรงพบอดีตอธิบายด้วยหรือไม

ชาวกรุงเทพฯ มีแต่เรื่องเผาศพทหาร เขาเชิญเจ้านายชายใน
เชิญสมเด็จพระพันว่อดี๋และทูลกระหม่อมหญิง แต่ไม่เชิญไปตอง
พระองค์ ประทานเค็รับเทียนไป ส่วนเกศากระหม่อมก็ยังไม่เขวระออก
จะเป็นค้อนนาย ไร่เอก เขาเกณฑ์ให้ไปขอขมาในการมเหสีในมฤตกวัตร
เขาเรียกอย่างนี้จริง ๆ ไม่ใช่แต่งเรียก แล้วให้ทอดผ้าหวดงยากงษ์
ทปากหีบและชุดเพลิงหวดง ได้รับเทียนของสมเด็จพระบรมราชาธิบดีและ
ของตัว ข้าเจ้ากรมในสมเด็จพระพันว่อดี๋และทูลกระหม่อมหญิงก็เอา
รับเทียนมาขอให้ได้ด้วย คุณเสนกของเขารับเทียนของกงษ์มาได้
อีกด้วย ท้ากจมากมายคิดจะเหนอขี้ แต่ก้เห็นอันไม่สำคัญ สำคัญ
ขยี้กของแดงเครืองทหาร เขาให้แดงเครืองหัดซึ่งตองได้เกอกับตอง
ข้าหักเท่าเกได้เกอกับตองไม่ได้ หวดงประเด็ฐฐาของครกกับเขาช่วย
จัดการว่าใช้ผ้าพันแรงแทนก็ได้ เป็นตกลงตามเขา หมดทงนไม่

ด้นบายอย่างเอก หนักคงอดขัดจริตของ ก็นั่นหน้าแข็ง กวาวจะพาดักเพชร
เสีจกเขมด้นใจ

ศัพท์หารมเขาไม่ได้เสาะตารางอย่างตามเคย เขาคิดจัดแบบ
อย่างอื่น ซึ่งด้นคงระกรรมทูลให้ทรงทราบ เขาเขาไม่อยู่โลกคือเป็น
ก็เข้าหลกหินบักขมตรงกลาง บนหน้าตาเป็นพยานของรองด้นมธุรัฐรรณ-
บุญตง ครอบหลกหินเขาไม่อยู่โลกคือเป็นทแทนหินของหีบศัพ เรียงรอบ
หลกรัฐรรณบุญตงของกอม หินหีบหีบเขาชนหลกรัฐรรณบุญ หัน
ปลายหีบชอกมาข้างนอก ก็นั่นหน้าข้างปลายหีบเขาเจาะช่องไว้อย่าง
กบวาช้องทองหงส์สอดไปรษณีย์ สำหรับเขาเข้าไปเห็นได้เข้าไป มอง
เห็นในช่องมีสระพานผ้าไหมเดือนไปทางหัวหีบอยู่เด่นชัด เมื่อเขาเข้าไปเห็น
สอดเขาไปก็เดินเดินไปตามสระพานผ้าสลุหายไ้ไป ฟันตงจะชุกโหม
ไม่แต่เห็น พอพอกใหญ่ได้เทียมกันแล้ว พวกผู้ชายก็หันเนื้อกัน
ขึ้นไปตงสัก ในที่สักไปยึดแน่นจนกระดกตัวไม่ได้ พวกทวนไป
กอนจะตงก็ไม่ได้ พวกที่จะจวนใหม่กวนไม่ได้ ทุกอันบนโต๊ะรอบเมรุ
เคมไปด้นด้วยคนตงครกเขาคัน มีชาวไปเทียนแฉะจันทนบุบผาเป็นอันมาก
ก็เผ่นทะยานผ่านชนด้นเอหาาร้อนรามหัวคณเขาไปดกทโกลกหีบ เห็น
เหมือนหนังสือกานางมองกบพรชนตามเรือกำปั่น แฉะแฉะไม่ตงจัก
ปลากันแบบภักษาคณัน แล้วจะเป็นอย่างไรต่อไปก็ไม่ได้ทราบ เกด้า
กระหม่อมกตบบานเสย

กนจะกราบทูลด้นของในกิจจริง ตามทตของพระประด่งกัให้เกด้า
กระหม่อมไปขอตงด้าให้แก่ชายตักศ้านวทรนน ไหนกตหนักใจช้อยมาก
รู้สึกดีว่าเป็นคนช่วยในทางขอตงด้าไม่เคยด้าเรจเคยสักที ตามทต

เคยทำมา ราชทัณฑ์ ๓ ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายตกลงกันแล้ว แต่มีผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง
ปรารถนาให้มหาเศรษฐีไปใครสักคนหนึ่งมาเป็นเกียรติยศ ผู้ใหญ่ฝ่าย
ชายเขาก็มาเช่นเดียวกับที่หม่อมไทรช่วยไปขอ เสด็จกรมหม่อมเห็นว่า
เป็นแต่การพัวพัน เพราะเขาคงตกลงแล้ว จึงไปขอเขาให้ แล้ว
ถ้าเร้าแล้ว แต่เปิดว่าทั้งสองผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายเกิดนึกใจแตกกัน การ
สมัครใจโดยเด็กวางไม่ได้ตกลงกัน ราชทัณฑ์ ๒ เจ้าบ่าวมาจึงชวนให้ช่วยไป
ขอตกลงว่า ถ้าต่างรักใคร่กัน ขัดขืนเพียงครึ่งขอหม่อมคนปกครองฝ่าย
หญิงเท่านั้น เสด็จกรมหม่อมก็ไปขอ แต่ผู้ปกครองเขาคิดว่าเจ้าสาวของ
เขามันใคร่ใคร่ พุดเปิดว่า เจ้าบุญเจ้าใหญ่มาขี้นั้นก็ เขาให้ไม่ได้
เสด็จกรมหม่อมต้องกลบตงด้วยความขายหน้า ราชทัณฑ์ ๓ พระบาท-
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นเกล้าฯ ให้เสด็จกรมหม่อมขอหญิงพวก
ให้แก่อุปถัมภ์ เสด็จกรมหม่อมกับรับสั่งของพระเดชพระคุณ แต่ได้
กราบบังคมทูลลงเรื่องที่เคยขอ หากไม่ถ้าเร้าเขาจะโทษเขาได้ คงมัน
ก็ทรงพระวิคต ครัดเห็นเกล้าฯ ว่าพระองค์ก็เคยทรงจัดในถ้าเร้า
เหมือนกัน ยกถวายให้สมเด็จพระพันว่ดถ้าทรงจัดเกิดคิดกว่า เรื่อง
ก็พ้นไป ตามที่กราบทูล จะได้นั้นใจจริงก็ยกก็ห้ามได้ เต็มใจจะ
สั่งของพระเดชพระคุณตามพระประสงค์ แต่จะได้ผลเป็นประการใดนั้น
ก็ต้องแล้วแต่การ หวังว่าเมตตาตพดงกึ่งทรงพระกรุณาไม่ถือโทษ

ลอมวิกรมแล้วแต่จะ โปรด

พรหม

โรงพยาบาลในเดือนมิถุนายน ท้ายเดือนกรกฎาคมจึงกลับมาเปิด
 ภาควิชารังสีวิทยา ภาควิชาพยาธิวิทยา ภาควิชาศัลยกรรม ภาควิชา
 วิทยุ เพราะการนำรถรถมาใหม่ หมอสมันจึงตั้งกองรถเข็น
 ไร้อุปกรณ์แพทย์ หมอสมัน วิทยุรถเข็นมาเมื่อไรขอใหม่โดย
 วิทยุรถเข็น แต่วิทยุรถเข็นของ หมอสมันนั้น ๆ คงมี
 หรือสองปี ไม่นานต่อไป มาเมื่อไรใหม่ได้ ไม่ค่อยเสีย
 ขรมนิยมเป็นรายเดือน

หนังสือพิมพ์บางกอกไทม์มีข่าวคราวของ หมอสมันแพทย์
 ทหารบกของสนามหลวง ได้เห็นพระรูปท่านทรงเครื่องแบบทหารอย่าง
 ใหม่ หมอสมันก็เข้าใจเหตุการณ์ได้ เป็นแต่อกคนหนึ่งเขา
 พระแสงตามเห็นจะดวงพระองค์หนึ่งมาก อีกคนหนึ่งไม่เป็นไร ด้วย
 นามราชวงศ์กษัตริย์ คอยพระของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช หมอ
 สมันได้เห็นรูปเจ้าศพนเป็นครั้งแรก เกิดความปัญหาทางโบราณ
 ศาสตร์เรียกชื่ออย่างไร ตามคำใช้กันเป็นสามัญ ถ้าหมอสมัน
 เรียกว่าเมรุ ถ้าหมอสมันเรียกว่าโรงศพ ถ้าหมอสมันเรียกว่า
 เมรุ หมอสมันปลงศพหมอสมัน พระยาราษฎร์สงคราม (กร) รับช่วย
 ฝังที่เขตรัฐบาลหลวงวัดเทพศิรินทร์ หมอสมันบอกเจ้าโททเพียง
 เป็นปราสาทโททเมรุ แต่รับจะทำโททตามประสงค์ แต่ไปทำคอง
 เหมือนเมรุหมอกอย่างแคว้นแต่ตรงที่ท้ายชกเก่าแห่งศาลาด บ้าง
 ท่านจะขงทรงคำได้ แต่ในหนังสือสมันหมายแคว้นชกเก่าทรง
 หมอสมันให้เรียกว่าปรา

พระของกษัตริย์ประเทศเสด็จมาตั้งบน (เมรุ) ๒๒ อำนวยการไฟ
 จากถนนเก่า ลงเรือเกาะทอดกษัตริย์เสด็จ แต่ทรงรถยนต์ออกมา

ลงบ้าง ไปอยู่ด้วยกบฏกรมหลวงสิงห์ แต่ตาหนักกรมหลวงสิงห์เล็ก
 ดุเหมือนจระเข้เรอใหม่ทีไร ๆ คนเป็นทาสที่ขอกแห่งหนึ่งต่างหาก
 ขอช่วยบอกคุณ โศกด้วยวาเมียดของสามวันมานี้ ได้กินปลาแห้ง
 ของเขยอกครึ่งหนึ่ง ขวดยจนคิดถึงอก มาซึ่งเกิดเห็นชอบกลอย่าง
 หนึ่งด้วยเรื่องภาษาในเมืองบงกช ใช้ภาษามลายูเป็นภาษาพื้นเมือง แต่
 แรก หม่อมฉันนึกคิดว่าคนที่มาด้วย โดยฉะเพาะพวกนี้หญิง ท้าขวัญ
 พุดได้แต่ภาษาไทย ไม่กล้าคุยด้านจะทำอย่างไร แต่วิตกเปล่าทั้งนั้น
 เดียวกันไปไหนไม่ได้ ขอหาอะไรก็ได้ ถ้ามัวทำอย่างไร บอกว่าใช้
 ไปบ้าง พุดพูดไปไทยบ้าง มลายูบ้าง ถัดมาเร่ประ โยชนไม่ขัดข้อง
 อย่างหนึ่งอย่างใด

ทบหนึ่งมีของแปลกสำหรับคนอย่างหนึ่ง ซึ่งขอกกรุงเทพฯ หรือหัวหิน
 จะเห็นไม่ได้ คือเรียกมันต่าง ๆ เมื่อเร่ ๆ งามเร่ขบของกฤษกรวมทั้ง
 เรือสำหรับใส่เครื่องบนซึ่งหม่อมฉันยังไม่เคยเห็นด้วย เปิดเครื่อง
 ๕ ต้า ฉนวนเร่เซมแปร์ด ฮอฟ บรีเตน ขนาด ๕๐,๐๐๐ ตัน พาคนเที่ยว
 ครอบโลก เขามาถึงอกตา เป็นเรือโตใหญ่กว่าบรรดาน้ำทางตะวันออก
 หม่อมฉันจึงขออนุญาตเราลงไปดี มันใหญ่โตจริง ๆ มีคนพัก
 ๖ ชั้นของบนดฟ้า และมีสระสำหรับคน โดยชำระล้างและอยู่ในท้องเรือ
 เราเปิดทหน้าเราตของให้คนพาเที่ยวดู หาไม้กัทอง คนที่มาในเรือ
 พนักงาน ๖๐๐ คน คนโดยสาร ๕๐๐ เราบอกอธิบายว่าถ้าไปประยะ
 ทางไกล ๆ เช่นข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก เรารับคนโดยสารได้ถึง
 ๕,๕๐๐ คน แต่พาคนเที่ยวครอบโลก เช่นเร่มาเที่ยวฉนวนกัน รับคน
 โดยสำรมากจะไม่มีความสู้ เราจึงกำหนดรับแต่เพียง ๕๐๐ คน เมื่อ
 ผ่านกลองตั้งเฮ้ชคือห้ามเรือหมด เพราะ ได้เห็นกกว่าจะหลงเรือใน
 กลอง ต้องเสียค่าธรรมเนียมกลองถึง ๖,๐๐๐ ปอนด์ ดูพนักงานที่

รับใช้ในเรือรบแปลกลศ มีทั้งเด็กผู้ใหญ่ แม้จนคนเคยกจางมาเป็นบ็อย
เห็นจะให้เป็นเครื่องขบขันของคนโดยด่าว แต่เขื่อนำคิดใคร่ครวญดู
ก็ไม้ออกอยากไปในเรือใหญ่โตเช่นนั้น ลมมันไม่เป็นเรือบนแพ ซุปมา
เหมือนกับหมาตัวใหญ่เช่นหมาเคน มันไม่นำเขื่อนำเหมือนหมาขนาด
ย่อม แต่หญิงพจนชยว่าน่าไป หม่อมฉันบอกวาดำหรับหญิงพจนน
เรือขนาดไหนก็เหมือนกันหมด เพราะไปดำไท่หนักของการเพียงเพียง
นอนเท่านั้น

หวังใจว่าจะทรงเป็นสุขสบายด้วย.

ควรมีภรรยาแล้วแต่จะโปรด

๓๖ *ภรรยา*

x x x

บ้านจีนมะมอน ฮอลล์, ปีนัง.

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทูล สมเด็จพระบรมนริศว์ ๑

หม่อมฉันตั้งจดหมายฉบับที่เขียนถวายท่านเมื่อวันเสาร์ ที่ ๒๔
ไปแล้วโดยวันหนึ่ง ก็ได้รับถวายพระหัตถ์ฉบับสองวันที่ ๒๕ ส่วนมา
จดหมายที่หม่อมฉันจะเขียนฉบับนี้จริงยังไม่เริ่มเรื่องใหม่ที่จะทูลเกล้า
เพราะเขียนไปในจดหมายฉบับก่อนหมดแล้ว มีแต่เรื่องที่จะทูลเกล้า
ถวายพระหัตถ์ซึ่งพึ่งได้รับ

คำว่า "หน้ช้คำดำแก้ว" เป็นคำโบราณ "ทอดแด้งจาก
ดาดิน" เป็นพระราชันพนัพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
ผูกขนนน หม่อมฉันเห็นชอบด้วยตามพระดำริ

๒. เรื่องมือเจ้าชนหม่อมฉันไม่เคยได้ขบชบขาย ว่าเพราะเหตุใดจึงทำเครื่องหมายพระเบญจเศวต ๕ เป็นรูปมือ ได้แต่เดาว่าเห็นจะหมายรวมด้วย ได้หัดคัดลอกกัน แต่จะไม่พึงเพิ่มขนอกได้

๓. เรื่องเสด็จไปพระราชทานเพลิงศพนายทหารแทนพระองค์ตามทศรถเดามา นวดง่ารศความตบมาทศของแดงพระองค์ของกวาดหม่อมฉันคาด แดทรงพรรณนากรรบริบวงงานช่างเพลิง คัดลอกชื่อบกตการทั้งเจ็ดอะไรให้เขาใจเดาเหมือนจะคงเป็นกันชนเดียวกัน หรือได้รับความสำเร็จอย่างเดียวกัน เรื่องอะไร ๆ ที่พรรณนาในหนังสือพิมพ์เดียวกัน แม้ขยวาทานแดงทอดตานักไม่มีใครเห็นรูป เรื่องงานศพนายทหารเมืออำมาตย์ทรงพรรณนาเพียงหนักเขาใจได้ชมทราบน

๔. เรื่องทรงทอพระทัยในการทเบเนเกาแทน หม่อมฉันไม่ถ่อมฉันแล้วแต่บุญแต่กรรม จะทอดขบขายเดไปถึงลศของหม่อมฉันในเรื่องทอกระหมวยหรือหมอน หม่อมฉันไม่เคยขบคัมให้แดงกับใคร เพราะเห็นคำขบขยทอเดกรรชชบกันหรือไม เป็นกรรภาพทนายของตงเขาทรงตั้งซึ่งอาจจะเป็นดีหรือเป็นทุกข โศภนคตซึ่งเป็นความรับผดชบของตงเขาเอง พอเมคชบแดงจนขยวาทนการตั้งคกรรกันหรือไม ถ้าเห็นดมคกรรหรือไมทของกกรรยนคตคแดงหรือใหอนุญาตถ้าไม่เห็นชบคด้วยกห้ามปราม ถ้าห้ามไม่ฟังจะใช้ ขาญาอย่างแรงกตคเดยจากคกรรเวอน เพียงเท่านั้น ขยคคคกับหญิงหญิงเกิดกรรกันชนหม่อมฉันเห็นชบคด้วยจงเขาเป็นขรออกทนน.

ศวมคกรแดงนคคจะ โปรด

ที่ ๒๖ ๒๖ ๒๖ ๒๖ ๒๖

บ้านจีนเขมร สอถึ, ปนัง.

วันที่ ๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทุก ตั้งแต่จกรมพระนริศ ๖

จดหมายถวายตั้งปลาทูหมื่นเรื่องทศรถบนเตียงเป็นทานของชนชั้น
 กับเรื่องพระแขกฮินดี ที่ได้อาไป ในจดหมายฉบับก่อน พระของพวก
 แขกฮินดีหาเมอพระเงินทศรถกลางเดือนบ็ชระ (แต่บ็ชระมาตั้ง
 จงเดือนมาทวักกลางเดือน ๓) ครั้นถึงกลางเดือนมาฆะ (บ็ชระมา
 ทวักกลางเดือน ๔) เป็นกำหนดการพระใหญ่อย่างหนึ่งของพวกจีนเรียก
 ว่า เตอเมกยวัก Twa Pek Kong (เรียกอย่างแจจวักไทยเราใช้
 เหมยจนเจเมย ตอเมกยวัก หรืออย่างไร ถ้าพระเงินจกษรมาเผ่าทรง
 ได้เสยงคักจะได้อวาม) สว่างบอกอธิบายว่าเป็นวันเถกของเทพเจ้า
 Twa Pek Kong หม กตางเดือนที่ ๓ จงมการพระ ๓ วัน คชชน ๓๔ คา
 ๓๕ คาแะแรมศก ๓

ลักษณะการทำพชน

๑. ตามบ้านพวกจีนแต่งประทบอย่างงานเถกมพระชนม-
 พรรยาของเรา
๒. มีการแห่เทพเจ้าชกชน ๒ วันชางคนตามหนำบ้านไป
 ทุกถนน ตั้งใบโถงคังมาถวญ
๓. เขาว่าตามธรรมเนียมแต่ก่อน หญิงสาวลูกผู้คชยแต่
 ในบ้านเวชน ถึงงานน ปลดชยให้ชอกเทยวคูประทป
 ๓ วัน แต่เคยวันคังแต่มรตยนค ให้เทยวคโตไม่ตามทวง
 กงกระนน ในงานนคคตางคตมเปาชนรตเทยวคูประทป

เป็นโอกาสที่พ่อชายหนุ่มคอยหญิงสาวตามทแถม
ประจบและต้องขางอน จงเบนงานที่ผืนศรกรรณทง
กลางวันกลางคืน

เขาว่าแค่กอนนทรหรรณาก แดบเป็นแวนแควนศรกรรณคเณง
จงทำเคพขเป็นกรรยาบุญ หม่อมฉันได้ไปดู จะพรรณนาตามตาเห็น
คือไป

การแห่น เป็นแหอย่างจนคต่ายกบที่แหเจ้าในเมดงเรา กรรบรร
แหดเหมือนงาใครมกาดง เช่นบรชทหงหรือดกุดหง กจกกรรบรร
แหกรรบรรทหงไปดมทบทกน เคระงนเห็นเกบจะเหมือนกัน แดดกรรบรร
มรดงามชายขนาดใหญ่ คนยาวตง ๘ ศอก ควของบอภยหือคิน หรือ
หือคินนกรรบรรท คินนหมณภทของเหมือนผาหือยหนาเคยงนฮน
นอภยหอมคินทอ ๒ คน แดวดง โคนจนมคินคินทอ ๒ โคน เจ้าโกว ๓
เป็นประจาทกกรรบรรท นอภจกนนแเดวแดจะแดงระไวบเนพเคยงเรา
กรรบรรท เป็นรดยนคินบาง รดจกรรยาบาง ทดจคกนแควนโพไฉนารอน
นายนฮองกน ถ้าหริบเคยงพดกรรบรรทแหตามขางทายกรรบรร
เหมือนกัน กรรบรรทต่าง ๆ เดนคิคคอกนยคยว คยกรรคเกบ ๒๐ นาท
จงผานหมด ดุดทายกรรบรรทมรดบหมกแดงทรหรรณ ดงกรรบรรทรูป
แเดบายนามเทพเจ้า เมอรถผานไปดงบานโตนเจ้าของบานจคกรรบรร
แด่นาเคยงใจฮองทงทคนชงเรากรรบรรทให้ชงมกจะเป็นแดกแเดชย
หมมดอแเดงคยอชย "ทวหง" หมเดงเป็นจกนคคินแเก ๆ ทจางมา
กยเคระงน

การแแดงประทปนหมนฮอยแหงทงคองขุมจคโคมไฟฟา ดงกรรบรร
กมณูหญิงสาวแแดงคคเคระงนเพชรรหรรณนรดยนคคคคทชยวคมก

ไม่ได้ในทางซี้ จึงได้อาษาในครั้งนั้น พระราชกำหนดถนนยอม
 ไตรรงค์ให้ยกเด็กเพิกถอน ก็เป็นการจำเป็นที่เกล้ากระหม่อมจะต้อง
 รักษาโดยจงครั้น ถ้าใครอาจตั้งเดงนอกทางที่พระราชกำหนดบัญญัติ
 ได้ เกล้ากระหม่อมจะไม่อนุญาตเลย ถ้าใครไม่พอใจจะทำไปด้วย
 เชื้อใครชนหรือเชื้อตัวเอง เขากรบฝืนชอบไปด้วยตัวเอง

เรื่องงานเผาศพทหาร ไท่เกล้าอาษาในหนังสือคราวก่อนเห็น
 จะพอแล้ว ทนชวนจดยดวายในเรื่องพระมหากษัตริย์ เป็นทางวรรณคดี

“เมรุ” เห็นจะได้ชื่อมาแต่ปลูกปราสาทชั้นสูงใหญ่จนท่ามกลาง
 ปลูกปราสาทชั้นตามมณฑลทิศ มีโขนทวาร (โขนประ) ซัก
 ระเบียบเชื่อมลงกับปราสาทดลยเป็นชั้น ๆ มีลักษณะดูเขาพระสุเมรุ
 ตั้งอยู่ท่ามกลางมีเขาตั้งคั่นบริวารล้อม จึงเรียกว่าพระเมรุ ท้อง
 ท้ายต้องเป็นเนินหรือไร่อ้อม เหลือแต่ยอดแหลม ๆ ก็จึงเรียกว่าเมรุ

“โรงต้ม” คิดว่าคำ “ต้ม” นั้นจะเป็น “ต้ม” เหมเอง
 คำที่ตั้งนฤคหิตไม่มมดอย่างนมมาก เช่น อธิก อธิก แก้วผลก แก้ว
 ผลก เป็นต้น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณเจ้าอาวาสแห่งวัดบวรนิเวศ
 มีพระเมรุอยู่ด้วยมาก ท่านว่า โรงต้มพระเจ้าตากเรียกว่าโรงต้ม
 เป็นความจริงตาม เช่นว่า คำเมรุเขียน ทักเขาอ่านว่าตัก แต่ม
 ข้องตั้งยี่ซี่ยหน้อย คำว่า ต้ม เราเข้าใจกันเป็นจำโรงแล้วห้องแถว
 แต่เมื่อใครตรองดูก็เห็นหาใช่ไม่ เพราะมีคำใช้ชื่อว่า ต้มแถว ถ้า
 ต้ม เป็นเรือนแถวแล้ว ทำไมจะตั้งชื่อกันคำว่า แถว เขาไปชื่อ ต้ม
 ไม่จำต้องเป็นเรือนยาว แต่ไม่ใช่เรือนยอดแหลมแบนแน่ ที่เผาซึ่ง
 หอ้งศาไม่เป็นยอดแหลม จึงเรียกว่า “โรงต้ม” คือ โรงต้ม

“ประวาท” เป็นหนังสือที่ ไม่มีปัญหา ที่เผาศพทหารเป็นหนังสือ
คดี ต้องเรียกหาประวาท

พระองค์หญิงประเวศเสด็จมาบัง ตามทศวงศ์เดชาว่า จะขึ้นกุด
พาพระมเหสีโรบ่าง เธอใช้ทุกอย่าง

กระแฉับดังเรื่องปลาแห้ง ไต่บอกแก่แม่โตแล้ว แกล้งใจคิด
จะหาปลาแห้งทอดงมใจดังมากจายในวันหน้าอีก ตามทศวงศ์เดชาว่า
ชาวเกาะบึงไม่ชอบกินปลาน้ำจืดนั้น ทำให้นักไปถั่งชาวเมืองชด
เมื่อคราวโดนจูกสิ่งที โศกพบบ้างอาชานามาก ชาวเมืองชดเข่าชานาญ
ทำให้อหหมก ทำคนมากทีเคยอ แต่จะให้ทากวังคิดค้ำฉานว่าปลาน้ำจืดทำ
ไม่ได้ ก็ชานัน คอทรหอยปฏีเสื่อเรียวแวง ไปถั่งเช่นนั้นได้

ทศวงศ์เดชาถึงเรื่องชาวตองไปตลาด เกตุกระหม่อมเจ้าใจดีก็เคยอ
ว่าไม่ซัดซอ้ง เพราะได้แก่ตองมาหลายครั้งแล้ว ทีแรกไปเที่ยวเมือง
พระมา เพียวหาซื้อของท่งใจ แต่แรกก็จวนพวกแขกที่เขาพลพระมา
ได้ไปช่วยเป็นตาม ทตองไปบอชชานักเกรงใจเขา เคยเดินเพลงไซไม้
แต่รักคชยจับจำเอาคำเขา เช่นเราซื้อซื้อโอเงินถลก แต่ที่เขาจวงชวย
โยมนั้ใหญ่ไป เราซื้อกรใบเล็ก ๆ ทำมือให้เขาคู เจ้าหินไปบอก
กันว่า “แง ๆ” เรากรทนต์ว่าแงแปลว่าเด็ก เคยชยกรทว่าว่าใหญ่
ทำมือให้เขาเขาก็บอกกันว่า “ถัก ๆ” เคยได้ความเข้าใจ ว่าได้ถัก
แฉะถกแฉะเป็นภาษาพระมา ถักคราวหนึ่งปรึกษากับกรมหลวงสรพ
พิทักษ์คิดจะมอบเครื่องมือใจสั่งให้เขาไปคานมเสด็จหาเมือง เพราะ
ระวางตามเสด็จมกครั้งใช้ให้พาอะโรบอช ๆ คชยจวงหาเครื่องมือชย
เสด็จตากพระเดิน ไต่มาดีไม่ชยเหมาะกันจางาทไปรดให้ทำ พอต

หญิงพจนศกหัดเราไม่ได้อันใด แต่โดยที่คนทั้งเห็นจะไม่เห็นหญิงพจน จะ
 ยิงไปก็ว่าชกกรรมง เมื่อไปตั้งราคาเพียงที่เดิรมา เจ้านายท่านเด้อว่า
 ศกดินไม่ผิดกันทั้งแต่ก่อนนอนตลอดทาง จากด้นกับทางรถไฟขึ้น
 ปรึศว่าจะไม่ตั้งราคาขึ้น แต่ที่ใหม่ได้ เมารถไฟ นอนตลอดทาง
 จนถึงกรุงเทพ ฯ

โดยเห็นไม่แจ้งความของเจ้าจอมมารดาอ่อน ว่าเก็บพระขัติ
 เชาวนที่ ๕ เช่นเดียวกับคนศกของ เจ้าอนที่ ๖ โดยพระเด้อเป็นเจ้าการ
 เกดการระหม่อมจึงบอกไปถึงหญิงจง ว่าศกแต่วันที่ ๖ ไปจะทำการ
 ของชายคัสได้ แต่เห็นศกการเป็นดังของคราว คือไปขอเด้อคราว
 หนึ่งก่อน เมื่อท่านศกเด้อใหม่แล้ว จึงนตงมันไม่ทำการมันกับศก
 คราวหนึ่ง ถ้าศกการใหม่ถูกหักให้หาถูกขมา

เมื่อวานนี้ไปหาพระพจนศกหัดพระสมุท เดือนระงงขึ้นได้ไปขอไว้
 จะพิมพ์หนังสือแจ้งงานศกพหม่อมเจ้าเปดง พบพราหมณ์เจ้าศกไว้ โดย
 ความคำ Thai Pusam ว่าแปลว่าอะไร ได้ก็ปรายอย่างดีว่า โดยปรศัม
 เป็นภาษาทมิฬ ไทย ว่าเคียน ปุศัม ภาษาดีดังพูดว่า ปุชย คือ
 เคียนอยู่ ถูกเนงอย่างก็เกดการระหม่อมเด้อไว้ อธิบายว่าเนนเคียนททา
 การบูชาเทวดา พวกไทใหม่จะบูชาเทวดาของไทใหม่ คือด้วยประการใด
 ก็ตามแต่ปรารภนง มีกำหนดแต่ว่าศกทำในบุษยามาศ อย่างเรา
 ไทวกุเคียน ๖ กนธนะ

ศกกรมศกเด้อแต่จะไปรด

พร

หญิงคงพาราชาติคัมภีร เห็นหน้าตาข่มขื่น ตกใจเมื่อนทเธอ
กตบมาจากบึงเป็นขนนก ว่าด้วยดีบายอัน ต่ใจ.

น.

x x x

ระเบียบการพระบรมวงศานุวงศ์กราบถวายบังคมลา

ข้อ ๑. พระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเคยข่มขื่นเจ้าขึ้นไป จะเสด็จ
จากพระนครลงแรมคืน ต้องกราบถวายบังคมลา แลรับพระราชทาน
พระบรมราชาอนุญาตก่อน เว้นแต่ในกรณีข่มขื่นเจ้าต่อไปข้างหน้า

ข้อ ๒. เจ้านายข่มขื่นเจ้า จะทอดลาถ้อยทรงกำกับการพระ-
ราชวงศ์แทนกราบบังคมทูลพระกรุณาลงโดยตรงก็ได้ และเมื่อผู้ทรง
กำกับการพระราชวงศ์ทรงอนุญาตแล้วก็ไม่ไ้ นับเป็นเต็มขนว่าได
กราบถวายบังคมลาและได้รับพระราชทานพระบรมราชาอนุญาตแล้ว

ข้อ ๓. พระชนวงศ์ ไม่ในความปกติกรักษาของพระบรมวงศ์
ผู้ใหญ่ ไม่ตั้งกราบถวายบังคมลา ให้ขยู่ในความรับผิดชอบของ
พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่

ข้อ ๔. การไปมาภายในเขตคัมภีรกรุงเทพ ฯ ไม่ตั้งกราบ
ถวายบังคมลา

ข้อ ๕. การไปมาในหน้าที่ราชการ ไม่ตั้งกราบถวายบังคมลา
เป็นส่วนตัว ให้เป็นไปตามระเบียบราชการ

ข้อ ๖. ผู้ใดจะตั้งนิवासถานอยู่หัวเมือง ด้วยความประสงค์จะ
อยู่เป็นนิตย์ไป ต้องขอพระราชทานพระบรมราชาอนุญาตก่อน เมื่อได้
รับพระราชทานพระบรมราชาอนุญาตแล้ว จะไปมาในระหว่างตำบลนั้น

กับกรุงเทพ ฯ ในภาคต่อไปอีก ไปภายในเขตจังหวัดที่ควบคุมตั้ง
ชยภัท ไม่ต้องการถวายบังคมลาพักทรงไป ด้วยเมื่อจะไปข้างแรม
ก่อนนอกรัฐจังหวัดที่ทรงวางตั้งสถานตั้งแต่ตั้งปราทหนึ่งขึ้นไป จึง
ต้องการถวายบังคมลา

ข้อ ๘. ถ้าไปนอกพระราชอาณาเขต จำต้องกราบถวายบังคม
ลาถึงพระองค์เสมอไป ถ้ามีพระชนวงศ์ไปในความปกครองรักษาด้วย
กิจก็ ก็ต้องระบุนามให้แจ้งชัดทุกข้อ

ข้อ ๙. การกราบถวายบังคมตามนี้ ต้องมีหนังสือขุดเกิด ฯ
ถวายตั้งทางกรมราชเลขาธิการ หรือมีหนังสือถึงราชเลขาธิการ เพื่
นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ตั้งล่วงหน้าก่อนไม่น้อยกว่า ๒ วัน
แจ้งกำหนดวันไปและกลับ และต้องพร้อมพระบรมราชานุญาตก่อน
แล้วจึงไปได้ การทอดลาต่อนั้นทรงกำกับการพระราชวงศ์ให้ปฏิบัติ
อยู่ในตามระเบียบ และจะเนาขุดด้วยวาจาก็ได้ ถ้าจะขุดขไป
ออกของทอดลาต

พระบรมราชโองการด้วยเกล้าฯ วันที่ ๓๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

x x x

บ้านชินะมอน ฮอลดี, บันัง.

วันที่ ๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑

ทูล ดำรงเสด็จกรมพระมหิศว ฯ

หม่อมฉันได้รับโดยพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๘ จุดหมายฉบับ
จะทอดสั้นขงรัชชความในตายพระหัตถ์ทหนักชน

๓. พระราชกำหนดเรื่องเสนาบดีทอดตาม หม่อมฉันทกราบข
และตั้งใจจะให้ตกเอาปฏิบัตริ ษาพระราชกำหนด แม้จะมผู้ชนบงชา

อ้างว่าไม่จำเป็น ดึกของหม่อมฉันมีใครจะมา คงจะไปทอดตาทำนทุกคน
ถ้าทรงพระดำริเห็นว่าควรจะทำอย่างไรจะเป็นการถูกต้อง กษัตริย์
โปรดทรงพระกรุณาพระนางตั้งขึ้น คงจะไม่ใคร่ไม่เชื่อฟังแต่ข้าพเจ้า
ด้านหม่อมฉันก็ขอขอบพระทัยในเรียงนี้ด้วยใจด้วยทศเดียว

๒. พืชงธัมมชบายพิช That Poison ได้จากพราหมณ์ค้ำถัด
ว่าเป็นพืชฆ่าเทวดาตามนลฤตฤช มีโทษเพราะเทพเจ้าองค์หนึ่ง
ชงกโธมน ทำให้หม่อมฉันเขาใจแจ่มแจ้ง ด้วยมีความตั้งดีขยท
เทศสถานถนนนาศกไม่วิปและเครื่องหมายของพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ องค์
โต มีเครื่องและเครื่องหมายของพระรัตนกุมาร ตามอธิบายของ
พราหมณ์ค้ำถัด ก็คือสถานนึ่งสว่างอันสำหรับพระรัตนกุมาร พืช
ทภา ณ พนทกเพชชชวาพระรัตนกุมาร เขารูปกันโต ขยงปรารถนา
คือไปดำรงไปโตเทศสถานอื่นอีก ด้วยสังเกตเห็นมีเทศสถานในเกาะ
บึงงม แต่ที่ตามนลฤตฤช ๗-๗ แห่ง จะยังคงคิดหาคนนำทางก่อน

๓. ทบพงนยังขยนาจนมเวดาโตตั้งเกิดการต่าง ๆ มากจน
เห็นเป็นเมืองแปด จะเรียกว่าไม่มีพเมืองของชนชาติใดเลยก็ว่าได้
ด้วยชาวเมืองทบพงนมากมีหลายชาติ ต่างอยู่ตามความนิยมของตน
ไม่เจอลูกกัน จะกล่าวถึงแต่ที่เป็นพวกใหญ่ คือ

ก. ฝรั่งเศสเป็นนาย แต่บรรดาฝรั่งเศสมาอยู่เพียงประกอบการค้าขาย
ซื้อคราดแล้วกลับไปบ้านเมือง มีใครมีใครคิดฝังรกรากตั้งบ้านอยู่
บึงงมเห็นชอบอย่างทบพงนของอินเดียและอเมริกา

ข. พวกจีนจำนวนมากกกว่าพวกอื่น และตั้งฝังรกรากอยู่ทบง
แต่ก็ยังถือคัวเป็นจีน

๓. พวกแรกชาวอินเดียฝ่ายใต้ที่ลี้ภัยเข้ามาพำนักที่ กัมพูชา
เพื่อประกอบกิจการอาชีพ

๔. พวกแรกชาวอินเดียฝ่ายเหนือที่ลี้ภัยเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ กัมพูชา
เพื่อประกอบกิจการอาชีพ

๕. พวกคนตายซึ่งเป็นชาวเมืองเคมน์ม่น้อยกว่าเจ็ด และตั้งอยู่
กระจัดกระจายไปทั่วเกาะ ไม่มีใครมาฝังเป็นปกติ

๖. ไทยเชื่อว่าจำนวนคนถึง ๕๐๐-๖๐๐ อยู่นานจะเป็นความจริง
โดยมีจดถึง ๕-๖ ๐๐๐ แต่ความเข้าใจของเขาคงเป็นชาติชน พบเห็น
จึงไม่มีใครรู้จักได้ว่าคนไทยส่วนนี้คงได้หลุดจากที่ หม่อมฉันเคยข้าม
ไปเที่ยวที่ Butterworth ให้หญิงเหล่านี้ไปซื้อของเครื่องใช้ไปฝากของ
กับคนชาย คนชายคิดว่า "ในกรมจะเสด็จด้วยหรือ" จึงใคร่จะ
เป็นไทย คนชายไม่ถนัดจึง โยนมันไปใกล้คั้งเครื่องแบบของอังกฤษ
ตรงเข้ามาหาคน ๆ หนึ่งถามว่า "ได้เท่าไรไปไหน" พัดกันเข้าไปจึงได้
ความว่าเป็นแขกช่วยกันทานาก พอดีออกจากโรงเรียนก็มาหาหม่อม
ฉันคน โยนมันไปใกล้คั้ง

หม่อมฉันมาขอทานรัก "เยอเขิน" ด้วยไม่ได้พบประตุนก
กับพระเจ้าพระสงฆ์ เห็นพระเคี้ยวตามถนนบอย ๆ จึงรีบร้อนหา
พระที่ควรคบหาเข้ามา ก็ไม่ได้หาความของดีได้จึงมาเตือนได้ โดย
ตั้งเรื่องขึ้นที่คหะคหะชือ ขวุดำตั้งแล้ว เป็นพระที่ขอชีวิตหนึ่งแต่ของ
เคี้ยว ด้วยไม่ยอมรับอนุกรรมาไม่เกรงกลัว หม่อมฉันได้พบตัวครั้งแรก
เห็นชายจะคร่า ๘๐ ปี ต้องปราศรัยกับปรากฏว่าหนวดหนักเสียดยงกว่า
ตัวหม่อมฉันที่พอใจ ด้วยจะไปเดินที่นาที่จะไปตะ โคนประชันกัน จึง

ยังมีใตคบหาสมาคมกับพระภิกษุองค์โต ได้ต้องแฉะเข้าไปดูอีกไม่เกิด
 ความแฉะมิได้ ด้วยกระบวนที่สร้างและประณิวัตถุประปนกันทั้งอย่าง
 ไทยและจีนและพระมา แต่มาคิดตักน้ำส่งเข้า มาขยเมื่องที่ปราศจาก
 เขกอกวี่สำนเปลี่ยนภกชยงาน ก็คงเปลี่ยนอาชีพไปตามขนบธรรมเนียม
 ของชาวเมือง เราเด้าว่าใครไปนิมนต์พระไปทำบุญที่บ้าน ต้องมา
 เหมากันเป็นคางจางทานของเคียวอกบทำพรในวัด ไรมันควาโรดัก รอน
 ก็เห็นครโตไทยขรมไม่พอกัน เมษหม่อมฉนเมาคราก่อน กงสดโต
 เคยพาพระมาร้องทกข หวงจะให้หม่อมฉนช่วยพดจากบร ฐูมาตองกฤษ
 เรองกรณนเกิดทวคป โดทกข ซึ่งกวนาคศยเรียพระวราชทานเทให้สร้าง
 กิตนแต่ ไรม ไรมาน ฐูมาตโตไทยทอยทนเลอตกนเป็นมรรคนายก
 ครนฉนแยรกดานมาทนราคารน มรรคนายกคคคกเจคคคคให้คนเข้า
 โตนตประ โยชนจ่ายบำรุงวัดตามเคมมรรคนายกเห็นฉมศวร เมื่อเกิด
 ผลประ โยชนเห็นเห็น ค่านแห่งมรรคนายกเสยประจำดำหรับถัก และ
 ตงบ้านเรือนอยู่ในวัดฉับมาจนทกฉน มีไทยอดพวกทงซึ่งไม่ชอบ
 กบคณมมรรคนายก มาเขียนฉอนให้พระร้องทกชื่อว่ามรรคนายกไม่
 ฉายเงินผลประ โยชนเฉยพระตามฉมศวร หม่อมฉนเห็นว่าเบรของ
 ววาทกนจึงไม่รับเป็นฐูร ตามพระอถการที่มานฉาบาจรมาแต่ตั้งชดา
 พงมาอยู่ได้ไม่ช้าก็ แต่ประหตาคอยยอย่างหงทพระซึ่งมีใบพวงหิน
 แหกกอย่างธรรมยุตทงฉน น่าจะเปลี่ยนจากหมคคณตามพระซึ่งมี
 มณเทอดนครศิรักรมราชแฉะมณศตภูกเกิด ซึ่งเจ้าคณมณศตโตมา
 บัญญุคชนไม่ช้าก็ หม่อมฉนอยากจะทำแต่ไปว่ายังเฉยคายไม่หาย
 ที่ฉมเตจพระมหาฉมฉน ๆ ทรงรักฉนให้พระมหาทนายทิมแหวก ถ้า
 กงโตย้อย่างเดิมจะเป็นเหตุฎฎกคคค

๕. เมื่อเร่ร่อน มีเรื่องแปลกเกิดขึ้นคนคนหนึ่ง ชายเมือชายดีศึกษา
 นวดขึงถูกขงขยี้ หญิงมารยาตวัดของทาการตั้งเงินแทน ครึ่งหนึ่งเชอ
 ซือตราฟตั้งมา ในใบตราฟตั้งให้จ่ายเงินแก่ ม.จ. พัฒนาย หม่อมฉัน
 ไม่มีใครสนใจจึงให้หญิงเหตอไปขอเงินเอง พวกเสมียนแบงค์เห็นเป็น
 หญิงสาวแปลกตาไม่เชื่อว่าเป็นผู้มีชื่อในใบตราฟ จะเรียกหญิงตั้ง
 เดินทางตรองรูปผู้ตั้ง แต่ในเวลาเมื่อหม่อมฉันเห็นคนตั้งหญิง
 แบงค์มาเห็นเขา จะเป็นตวยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งขมเชอ หญิงเหตอ
 รับเงินมาได้โดยไม่มีตั้งผู้ตั้ง ครั้นต่อมาเมื่อชายดีศึกษาคอชอกมาได้
 ซือตราฟตั้งมาคราวหลัง ในใบตราฟตั้งให้จ่ายเงินแก่ ม.จ. เหตอ
 คราวนี้เกิดความ แบงค์ว่าได้เคยจ่ายให้ชื่อพัฒนายแล้วจะมารับในชื่อ
 เหตอไม่เชอ เมื่อพยายามชี้แจงวาม ๒ ซือ เป็นชื่อคงดำหรับบอกว่า
 พัฒนาย และแบงค์เรียกในตั้งผู้ตั้งว่า เหตอ ก็ไม่ยอมจ่ายเงินให้ คิดคง
 นายแบงค์เกิดยโสคิดว่าต้องให้คงผู้ตั้งยาม หรือผู้ใดอื่นซึ่งเขาเชอถย
 เห็นรับรองไปจึงจะยอมจ่ายเงิน หญิงเหตอไม่ไปหาคงผู้ตั้งยามด้วย
 เกรงว่าจะไม่รับรองในหน้าตราฟการ ไปขอให้มีจดการทางอ้อมตเฮเชอ
 ตคซึ่งแบงค์ผู้ตั้งคนมารคยด้วยรับรอง เขากยนคทาให้ตามประสงค์
 จึงรับเงินมาได้

ควรมีกรรมแล้วแต่จะไปต

ด. ๖๖ ๖๖/๖๖

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๖

กราบทูล ถ่มเต็จกรมพระยาคำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

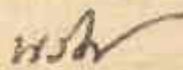
เกล้ากระหม่อมขอประทานทูลถามปัญหาของ प्रकार

๑. กรมหลวงสรรพคดีปล มีหน้าที่ราชการในกรมหมอยเช่นเป็น
จางวางหรืออะไรท่านเองนั้นหรือเปล่า หรือเป็นแต่ตั้งของพระเศษพระ
คุณ โดยทางฉเพาะพระองค์ของท่าน

๒. มารดาเจ้าแก้วนารี ซึ่งตนตายแล้ว เป็นคนมีฐานะ
อย่างไร เป็นเจ้าหรือมีไรเจ้า ชะเวียงเลี้ยงไร

หากทรงพระเมตตาแก้ปัญหาประทานได้ จะเป็นพระเศษพระคุณ
ต้นเกล้า

ควรมีศรณตั้งแต่จะ ไปรด

x x x

บ้านชินนะมอน ฮอลล์, ปีนัง.

วันที่ ๘ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทูล ถ่มเต็จกรมพระนริศฯ

เมื่อเข้าวันศุกร์ที่ ๘ น หม่อมฉันได้รบถวายพระหัตถ์ตรัสถาม
ความ ๒ ข้อ ขทุกถ่มเต็จของคังคือไปน

๑. กรมหลวงสรรพคดีปลปร้าชานนี้ หม่อมฉันตรวจพบในหนังสือ
ราชสังกุดวงศ์ ว่าได้ตรงทักกับกรมหมอยนอด เห็นว่าจะเป็นความจริง

ด้วยเมษรัชกาลที่ ๕ กรมหลวงวงศาธิราชชั้นโท ทรงกำกับกรม
 ทนตยา คุมตราท้าวพระเจ้านครไชยศรีประจวบมาจนปลายรัชกาล เห็น
 จะเมษประจวบเป็นอุปราชแล้ว กรมขุนวรจักรจึงได้กำกับกรมทนต
 กรมหลวงดำรงพรศักดิ์ปณัฒนพระชนมเมษประจวบ พ.ศ. ๒๔๖๕ ขึ้นนัยฐาน
 งามเอกรวมหลวงดำรงพรศักดิ์ปณัฒนพระชนมแล้ว กรมหลวงวงศาจึงได้
 ทรงกำกับทั้งกรมทนตนาถหมอยาตสมา

๒. มารดาเจ้าเชียงใหม่เกิดนอร์ฐานไม้โตเป็นเจ้า และยังมีชื่อ
 ประหลาดคือไปเที่ยวเยี่ยมไม้ปรากฏว่าใครทชนไปเชียงใหม่ได้เคยพบ
 แมตหมอมันได้ไปหลายครั้งก็ไม่ได้พบ - ที่ถามมารดาของเจ้า
 เชียงใหม่ของชยศักดิ์โดยมีชื่อนมชก ชื่อโรกไมตรี ชยศักดิ์ชบายเม
 ฝอยชกคือไป ราชประเพณีในมณฑลพายัพนั้น ถ้าพ่อแม่เจ้าแม่
 เป็นเจ้า ลูกเป็นเจ้าตั้งลงไปทุกชน ถ้าพ่อแม่เจ้าแม่แม่ไพร่ เรียก
 ลูกว่า "นาย" เจนเดี้ยแต่ลูกเจ้าทรงเมืองถึงแม่ไม้โตเป็นเจ้าก็เรียก
 ลูกว่าเจ้า พระเจ้าอนทรวชิยานนท์ เฒชชเจ้าหมอยอนทนนท์ ดับด้วย
 ลงมาแต่เจ้าเชียงใหม่พทวงศ์ เฒมตกลับภรรยาไฟร้อยแล้วหลายชน
 แต่หมอมันใคร่จกตัว ๓ คน คือ เจ้าราชวงศ์ (ชยศักดิ์จะอย่างไร
 จำไม้โตเสียแล้ว) คน ๑ เจ้าอนทรวชิรังศ์คน ๑ และเจนเดี้ย
 นอร์ฐาน ๑ ทั้ง ๓ คนนี้เมษแรกเกิดเป็นนายทงนันท กงรัชกาลที่ ๕
 พระเจ้ากาจโรดด้วังศ์ได้ครองเมืองเชียงใหม่แต่อกหญิง ๒ คน
 ชื่อเจ้าทเพชร์คน ๑ เจ้าอนดวรณาสคน ๑ เมษจะแต่งงานเจ้าทเพ
 เชษร์ ๆ ชยเลือกแล้วเองสามชชใจ พระเจ้าเชียงใหม่ขอมตามใจ
 เจ้าทเพชร์ชชอนเจนชยอนทนนท์ พระเจ้าเชียงใหม่จึงเสามาแต่งงาน
 กับเจ้าทเพชร์ทงในเวลานั้นชชตกเมษแล้ว และบุตรชให้เจ้าพ้อย

เจ้าพระยามุนษิมนตรีเห็นจะพองาม เจ้าโศภนเจ้าทองแถมยศพระศัพ
พระราชชายา คงจะไม่เบื่องานเลยบทเดียวหนัก

อนึ่ง หม่อมฉันได้รับจดหมายจากขอมมาว่า เหนื่องานพระศัพ
พระองค์อรุณ มีเจ้านายรัชกาลอก & ไปด้วยถนมากก็ออกขยด

กรมทวารแต่จะโปรด

๑๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖ ๖๖

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๔๗๖

กราบทูล สมเด็จพระราชินีนาถ พระบรมราชชนนี

ด้วยพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ กับตั้งวันที่ ๓ และที่ ๓

มีนาคม รวม ๓ ฉบับด้วยกัน เสด็จกระหม่อมได้รับประทานแล้ว

เรื่องขอตกค้างให้ชายค้ำ เชื้อหาฤกษ์มาให้ ได้ไปขอแล้วเมื่อ
วันที่ ๘ ท่านก็ให้ แล้วยังมีงานวันที่ ๘ ก็ให้ชายค้ำไปให้ส้อมแพน
มันเป็นการดำเร้วไปจนหนึ่งแล้ว ยังเหลือแต่การแต่งงานสมรส เจ้า
จอมมารดาท่านอยากจะให้แต่งงานด้วยโดยเร็ว ท่านเห็นอำนาจกลาง
ได้นามมิได้เลยตกค้างมีกรียานนเกิดตอภยันตราย เสด็จกระหม่อม
ก็เห็นชอบด้วย จึงรับปากต่อท่านว่าจะนำความมากราบทูล ขอได้ทรง
พระดำรัสตอบแล้ว ความอยากสมใจเห็นจะไม่เป็นไร ฝ่ายเจ้าจอม
มารดาท่านก็มิได้คำนึงถึง

งานพระศพพระองค์กรมและพระของกษัตริย์ประพาส คุกคักคักพอ
 สัมภพไม่รื่องแรมมิได้

ขานโขนหนวดซึ่งทรงพระเมตตา ไปรดฝักพระยาปฏิพัทธเจ้าไป
 ประทานนมโศภณด้วยตนเอง เป็นพระคุณเด่นเกล้า ไต้องใช้วิธิตัว
 เหนืออมกแตรรอนมากด้วย เพราะณต้นนามันบดช้อยไวในนึ่ง ด้
 ไมเดเไม่ไต่ ขาดังทศรตัวเคยทรงใช้หมตงนนเรยคชชวาวะไร
 ไมเดเนนหรือมิใช่ ถ้าไต่ทราบชชจะจุคหาตั้งนากวาย

งานขันแหงาทบึงควมทศรดีเดานัน คุระไปทานขงเคยอกบถ
 เคยมในกรงเทพฯ แดกชน แดกทกรงเทพฯ คมเนชชเยเจ้าทุกคำสรวม
 กนแท้ไป ทบึงเนนแหงาของกเคยอ ยังมิได้พบพระเจา ไต้องตาม
 เจาแรงตนงานทบานค เพราะเกดวกรหมอมคตจระนบถ ด้วยแเก
 หนด้ยจขพอไร แดกจาเนงงานมิใหม่องเงา (เห็นจะไต่เกดงกรานค
 ของเงา คุระจันเนงานดีดต้นบเกา) เจาคณเโกลกงนแแกไมไรจ
 แดกเงเนนเจาใหญ่คชคทราเนนคอกนเนนง คุระบ่ดจาใหญ่ปรากฏ
 ชนแเดจ คุวาทเห็นจะอกคชงเงเนนว ชนมาเอององเงา ชาวบ่ง
 กเห็นจะไมไรจเหมชนกน

เรื่องชายแชนกตั้งทำถ่นตั้งเคชตามทศรดีเดานัน นาดังนวิ
 ชริงๆ คชงวามันเนนมา มันจึงได้ประพุกชเนนมัน มนอยโตกเพราะ
 เรางจมันไว้ แดกมันจะตั้งหารเวาผู้จาง แดกมันจะไต่ระไรกน เทา
 กมันคชอหมชวาวของมันเชง เห็นจะไม่เดอชวามชเนนนทุกคนไป ชัย
 บญเวชนของเมไต่เรยบรอยเนนราชกรมาก มันชออะไรเด้นงคชคถาย
 บญเวชนกเคยเรยคชางายๆ ฉาชายบญเวชน มันคชอมรบ กชชชัย
 แรกคถึงคทเมไต่จางมาไรชยที่บนาทาดใหญ่ ไต่ทอคพระแตรเห็น

มันชัยแดง พอเวรจากหน้จะรดขบปาน มันก็ตงกองรบเร้าแม่โต จะขอ
 ตามไปอยู่กรุงเทพ ฯ ด้วย แม่โตจะว่าก่อาจเบาบ่ดึกเท่าไรมันก็ไม่ฟัง
 พกตงเงินมันก่อาจให้เท่าไรก็ได้ จะใช้งานอะไรก็เอาทงนั้น แม่โต
 เตี้ยไม้โตก่พามันไปไวยามคตองเคย ให้ชยกันกับพวกบ่ก ๆ ให้เงิน
 เตือนใช้เคอนตะ ๘ บาท ให้ท่อกวักปลาตะ มันทำตามใจด้วยภักดีพอใจ
 ทุกอย่าง ฮอกจรมกตงยาฮาจาเป็นมหาดเล็กไวยมหนักโต

เกล้าพระหม่อมจรรกราบทูลด้วยเรื่องแขกดง ซึ่งเกล้าพระหม่อม
 เข้าใจผิดไป และฝ่าพระบาทศรีดงแขกดงก็เป็นการเราพระทัยผิด
 ไปเหมือนกัน ฉ่าเหตุที่พระยศนั้นเพราะอำนาจรายงานพระยาวิชิตวงศ์
 บันทนเหตุการณตามทางเด็ทจพระราชาเนน คตองตงเมืองดงกามก่ดว่า
 ดงแขกทมิฬ จึงเกิดศฤใจดังเตี้ยจน ฉ่าแขกทมิฬกับแขกดงพนคร
 เป็นแขกระหัดเคยวถนถระม่ง หากเรียกตามชาติก็เรียกว่าทมิฬ หาก
 เรียกตามแคว้นก็ออกดงศรราชฐูร์ก็เป็นแขกดง อยากรู้จนชดไม่ได้
 คชงตามภาพราหมณศาสดักร ได้จตามมาพดก แก้วว่าแขกดงความ
 จรงนคจจะเบ็นชาวดงศรราชฐูร์ แต่เมชงดงศรราชฐูร์นคชงอยู่ห่าง
 จากพวกชาวทมิฬไปข้างเหนชมาก ไม่น่าจะปะปนกันได้เคย แต่เมช
 แก้วตามมลายูชามวกรุงเทพ ฯ ไตยชพอกแขกมลายูเรียกแขกทมิฬว่า
 กตงกร ดักแปดกไร จึงได้ชยตามใครคือใครที่นหตายนคน ไตยความ
 ฉ่ากตงนหมายคความฉ่ากตง แต่เมชแไไตรับคำชยามของเกล้าพระ
 หม่อม แกโตเบ็คตักชนาว่า Hobson - Johnson ค ชยบายว่าคำกตงน
 ไตยชยามแขกดงศรราชฐูร์ แต่ชยามชยใช้คำนหมายคความเบ็นชง
 ฉ่ากตง คคือ ๑. หมายถึงชาวประเทศอื่นเตยทัวไป ๒. หมายถึงทมิฬ ฉ่น

เคราะห์ไปก็ อ้ายแรกก็ โกงฝ่าพระบาทนั่น คืออ้ายทมิฬพินชาตขตเคยอ
แล้ว ไม่ใช่พวกคณาชกร

เกล้ากระหม่อมได้คิดกำหนดแตร ข้าเฝ้าทางที่จะเสด็จพระราช-
ดำเนิน ตามที่กระเปลี่ยนแปลงใหม่มาถวาย ด้วยหวังว่าคงพขพระทัย
ที่จะได้ทรงทราบไว้

ศกรมักอรรแอกแต่จะ โปรด

พร

x x x

กำหนดระยะทางเสด็จฯ

หมายเหตุ: กำหนดวันไว้ไว้เพียงประมาณอย่างใกล้ที่สุด แต่ขอ
อภัยให้ถือเป็นตายตัว

- ๓๐ กุมภ. เสด็จถึง โยดีเฮอ ประทับ ๕ ด้ปดาหะ
- ๓๐ มีนาคม. เสด็จจากโยดีเฮอ ไปกรุงโรม ประทับ ๓ ด้ปดาหะ
- ๑ เมษายน. เสด็จจากกรุงโรม ไปกรุงปารีส ประทับ ๓ ด้ปดาหะ
- ๒๐ เมษายน. เสด็จจากกรุงปารีสไปประเทศอิตาลี จะประทับที่
๓ ด้ปดาหะ เสด็จทอดพระเนตรแผ่นดินที่กนจากทะเล
ชุย เคอ ชี
- ๒๘ เมษายน. เสด็จจากประเทศอิตาลีไปประเทศเบลเยียม ประทับ
๓ - ๕ วัน
- ๓ พฤษภาคม. เสด็จจากเบลเยียมไปอังกฤษ ประทับ ๘ ด้ปดาหะ
(รวมทงเวถาระวางมาตคคคย)

- ๒๕ นิภูนา. เด็ดจจากซังกฤชไปเคนมารท ประทับ ๑ ปีคาหะ
 - ๓ กรกฏ. เด็ดจจากเคนมารทไปเขรณนี้ ประทับ ๑ เดือน
 - ๕ ดิงท. เด็ดจจากเขรณนี้ไปเซโคสโตวาเกีย ประทับ ๒ ปีคาหะ
 - ๑๘ ดิงท. เด็ดจจากเซโคสโตวาเกียไปซังการี ประทับ ๑ ปีคาหะ
 - ๒๖ ดิงท. เด็ดจจากซังการีไปซอดเดเวีย ประทับ ๓ ปีคาหะ
 - ๒ กนิย. เด็ดจจากซอดเดเวียไปกรงปร่าส เดยไปเมืองเซรัมบัก
ประทับเรชตอไปยงอเมริกา
 - ๕ กนิย. เด็ดจถงเมืองเซรัมบัก
 - ๘-๓๐ กนิย. เด็ดจถงสหปร่าตริฐอเมริกา
- ประมาณ ๑๕ พุศศิกษา เด็ดจจากสหปร่าตริฐอเมริกา

 ประมาณ ๒๓ ษัณว. เด็ดจถงบงสยามโดยเวชบริษทชงคเคเวียตค
 จากปรตเดต ทรชชเชช

ระวางวันที่ ๑๕ พุศศิกษาณ ถึงวันที่ ๒๓ ษัณวาคม ไม่นำกำหนด
 ประการใด สุตเด้าแต่พระราชชัชยาศัย และจะยังไม่กำหนดพระราช
 กิจประการใดแน่อนจนกว่ากระบวนเด็ดจจถงสหปร่าตริฐอเมริกา.

x x x

บ้านชินนะมอน ฮอลดี, ปีนัง.

วันที่ ๑๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

ทูล ถมเด็ดจกรมพระนริศ ๖
 ไปรษณยนายดาชพระหัตถถระบมตงวันที่ ๓๐ มาตั้งค่อหม่อมฉัน
 ณ ๐ นจาทวิท ๓๒

ขอขอบพระเดชพระคุณใต้ทรงพระกรุณาฯ ครั้นเมื่อสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์
 ใหนักษัตริย์เสด็จออก หนีภัยหนีภัยในพสกนิกรความเห็นความกันแล้ว
 ไม้คองจรวยเตงงาน ไทษาหมอนกัน ตกหมอนตกใต้เตงงานมาแต่
 กอน พลมกนแดงกรวยท่าฤกษ์เตงงาน คองเรือสำเภาเมือหญิงพรหม
 แต่งกับกรมหมองสิงห์ เพราะสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสสั่งออก
 เสด็จยุโรป จึงต้องรอนาพระราชทานเมือเสด็จกลับ กับหญิงบนศาล
 ขกคณ ๑ พอดีสมเด็จพระยาเทววงศ์ทรงมนเ็จกตั้งพระสนม จึง
 ต้องรอนาแต่งเมือพระราชทานเพื่องพระศัพดมเด็จพระยาเทววงศ์
 เสด็จแล้ว สอนชายคักคักอันหนักเห็นจะไม่คองเรือไปสำนันทน์ใด
 หนัก หม่อมฉันทประมาณว่าเขาคองจะไถงานทางภายนอกทำเป็นหนัก
 แหวงใต้ในราวคัก ๓ - ๕ เดือน แต่เมือยังไม่ไถงานชยัความใด จึง
 ไม่อยากขายความไปปรากฏเหมือนหมายนำขบหน่า ภารวมแดง
 กอนไถงานท่า ภารทเวรมศรขบคักพวงพวงชาจะเปนเครื่องกตชวง
 ไม่พอใจของผีเขาจะไถงาน ชกปรกการทง ภารวมแดงกันในเวลา
 อดภาพงเป็นเสน ภารจะคองชาคัยใหญ่เสียงทง ๒ ฝ่าย อดผู้ใหญ่
 จะไม่เสียตายคักไม่คองคองแกตเอง ความททงนบวงสาวทง ๒ คนค
 ดเหมือนจะเอาใจกันชยั้ง

ระยะทางเสด็จพระราชดำเนินที่ประทานมา เป็นของคองการมาก
 คองหม่อมฉันทประมาณคองกรวดนท ๓ เมษายนจะเสด็จปรตัม อยุ่ที่ ไท
 จะได้อังโทรเดรไปคองพรหมใหม่

ชาวคราวทนคณน คุณจอมมารคาคบคองออกมาถึงเมือฉวน
 พทุคคต ๘ มาชยคองทกับพระชงคทหญิงประเวศ ซึ่งเขาคคใต้คอง
 ๑ อยุ่คบายคท Burmah Lane เมือฉวนเสาร์ท ๓๐ นพเรอชชรมพชช

Resolute พานักท่องเที่ยวมาถึงบนงขกดฯ แต่ขนาดเพียง ๒๐,๐๐๐
 ตัน คนโดยสารเพียง ๒๐๐ เศษ แต่พระองค์หญิงประจักษ์ไม่เคยทอด
 พระนครเร็วใหญ่ ขากทอดพระเนตรหม่อมฉันจึงพาไป ไม่น่าดู
 เหมือนเรือ Empress of Britain.

ศุภเมฆหม่อมฉันได้เคยทอดไปนานแต่เมื่อแรกมาถึงบึง หม่อม
 ฉันได้ให้หม่อมจรรยาหญิงพูน หม่อมจำเริญประจักษ์ทักปริศนาถา จระคือ
 รัชชานับด้วยเดอนจิงจระหาญ เขามีโรงพยาบาลคงพิเศษสำหรับรักษา
 ด้วยวิธีทันสมัย หม่อมฉันจึงให้หญิงพูนไปรักษาที่โรงพยาบาลนั้น
 เขาให้ยากินและให้ไปที่โรงพยาบาลตั้งปลาหระ ๒ ครั้ง ให้นอนเคียง
 ไฟฟ้าแฉะรดพื้นอะไรต่างๆ คุชการค้อยกลายขึ้นโดยฉับฉับ ฝ่าย
 หญิงพูนก็อดยกรักษาตัวตามอย่างสมัยใหม่บ้าง ไปให้เขาตรวจ
 เขาว่าเป็นด้วยเดอนจิงจระหาญ จระรักษาของฉายด้วย Violet Rays ฉาย
 Violet Rays นั้น จำต้องให้แสงตกที่จระวางศิกายไม่มีอะไรบัง
 ศิกายจะต้องเปิดองฉาเปิดอชกายชอกกับชายหนุ่มที่หนุ่มฉาย หญิง
 พูนไม่ยอม เกียงจางจระให้ชายหนุ่มนั้นกระโหยชายหนุ่มเปิดอชกาย
 ด้วยกัน ยังไม่ตกลงกันจนบัดนี้

เรื่องกบฏราชกูร์กพรหมณเจ้าตั้งครุฑราชวิชัยชานัน ประจวบ
 ด้วยเหตุฐานค้อย คือแต่โบราณมาอินเดียข้างตอนใต้เกิดปดายแถม
 เป็นทวยของพวกคราเวเดียน Dravidian เห็นจะตรงกบฏเราเรียกว่า
 ทมิฬในบัดนี้ เป็นชนชาติหนึ่งตรงหาก นึกกับชาวอินเดียข้างตอนกลาง
 เหมือนอย่างไทยกับมลายู กบฏราชกูร์กนั้นอยู่ในแดนอินเดียตอนกลาง

ต่อกับมครราชบุรี พระเจ้าอโศกจึงได้ลงไป อยากรู้ต้นนิมฐาน
 ต่อไปว่า ในคราวนั้นเองพวกกบฏถึงคราวถูกรอพบพันพระเจ้าอโศก ลง
 ไปอยู่ในดินแดนของพวกลาวที่เคยมาคล้อยกัน จึงได้จับเชลยชายได้
 ชื่อว่ากตังตีบมา แยกกตังตีบไป โศกพาไป มันจะเบนข้างเผือกหรือข้าง
 สี่ประหลาดของพวกกตังตีบกระมัง แต่ชื่อมันขอประทานยศตั้งก่อนต่อ
 ไป ด้วยพวกชาตินั้นที่หม่อมฉันได้ติดตามถึงพวกกตัง ยังไม่พบใคร
 อื่นแต่มีคนเดียว.

ควรมีตัวแล้วแต่จะโปรด

ถึง ๒๖ พฤษภาคม

x x x

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๔๗๖

กราบทูล สมเด็จพระยาเดชาดิศรฯ ทราบฝ่าพระบาท

โดยพระหัตถ์ลงวันที่ ๗ และที่ ๘ ได้รับประทานแล้ว เป็นพระ

เดชพระคุณอันเกล้า

ที่ติดตามถึงมารดาเจ้าแคว้นบุรีนั้น ทรงพระดำริว่าลูกที่เลี้ยง
 เจ้าพระยาร่วงสกีคิดการจะช่วยเพื่อบำรุงน้ำใจ ในการที่เขารบลง
 ศัพท์องานพระราชชายาไป ท่านมาตามเกล้ากระหม่อมกัน จึงได้
 ทูลถามฝ่าพระบาทมา เมื่อได้ทราบความตามที่ทรงพระเมตตาฯ

ประทานไป ไ้บอกไปให้ท่านทราบแล้ว ขยี้ทอดถามถึงกรมหลวง
 สรรพคือปรีชาเนน ก็เกี่ยวกับงานศพเหมือนกัน ถูกส่งหม่อมเจ้า
 เปื้องเขาจะทำศพพอ มาเกณฑ์ให้เสด็จกระหม่อมลัดการตำแหน่งช้อยแจก
 จะต้องแต่งคำนำเนนแต่งประวัติตามธรรมเนียม ไม่ทราบการณเกิดจึงต้อง
 ทดรวกอนตามมา

ว่าถึงถึงเจ้าพระมาทศย์ไม่วาย ไม่ไรแควจกถึงอย่างเบา ๆ ก็
 เขาเรียกกันว่า "กิตติง" ว่าถึงถึงอย่างหนักใจคือเนนห้อง ว่าเสด็จ
 ออกมาอยู่คู่จ่านอกฟ้าหิมพานต์ เกรงจะได้ความยากไร้อะไรต่าง ๆ
 คุยเรื่องแตกศวดราฟเขาเงิน ซึ่งเกิดชุกชุกประคักประคืด หยง
 เหลือของวงเคเนนแกไรโดยบทตามเนนเนนเนน นอกจากนกกยงจะว่า
 เทวเพราะไม่ได้ทรงประดับพระญาตมครทพงพระทศย์ จะทำให้เพ็ด
 เพ็ดนพระทศย์โตมาง ก็มแต่จะเสด็จไปเที่ยวทอดพระเนตรอะไรบ้าง ตาม
 ที่ทรงพระดำริจะไปเที่ยวทอดพระเนตรทอดชานของพวกอื่นคนนัต จะ
 ได้รู้ว่ามีอะไรบ้าง อันศาลเทพเจ้าของพวกอื่นคนนัตต่าง ๆ ศาลพระ
 ษนชกมารอย่างททชคพระเนตรเห็นทบเนนเนน เคยเห็นรูปถ่ายมในอันเคย
 ภาสได้ เมืองอะไรอันเดียว เป็นศาลสูงใหญ่มาก หอสูงคาเนน
 ประทุน ก่อด้วยหินเบเนน ๆ มีรูปภาพจำลองอย่างขมขม ที่ขมขม
 ฉ่างอันเบเนนใหญ่ ศาลกเบเนนรูปพระษนชกมาร ทรงพกยงองค์ใหญ่
 ณฑ ศาลพระอาทิตย์กม ศาลพระอาทิตย์กลาง ศาลอุรุเวระหรือช
 อย่างเราตบคร แต่ทำเนนเราเขาพระเศกสูงกลางเป็นประธาน ไม่ทราบ
 ที่เขาตบเขาพระอาทิตย์เบเนนใหญ่เป็นประธานนคตมคตวมาก นำ

ประทาศอกอย่างหนึ่ง พระเบญจาทงสามนบก็ว่าเดิมชกน แต่สาว
พระศรีศรและพระนารายณ์แนมมากก็ดี คิดพระพรหมนั้นชยก็ดี
เจ้าจาทองประเทศขึ้นเต็ม คือ พระพรหมอยู่ต้องหรือสามศาลเท่านั้น
คิดในเมื่อไทยเราก่อนไม่มีศาลพระพรหมที่ไหนเลย

วันที่ ๒๓ เดือนนี้ จะมีการถวายบังคมพระบรมราชูปถัมภ์ พระ
ตามคฤหัสถ์ แทนวันที่ ๒๓ ตุลาคม ซึ่งรัฐบาลสั่งให้ระงับไว้

วันที่ ๓ เมษายน ที่ในกรุงเทพฯ เขาจะมีอะไรที่ทราบ
คงได้ขอพระเนตรเห็นข่าวที่เขาจะพิมพ์ในบางกอกไทมส์วันที่ ๓ เดือน
นี้แน่ จะเป็นเรื่องของใครไม่ทราบ โดยเห็นว่าประชุมกันที่พระที่นั่ง
อนันตสมาคม เมื่อวานพบพระยาเจ้าเสกศักดิ์ มหอกวการกรมการเขา
ตั้งกำหนดการจะมีอะไรเปิด ๆ ในวันนี้ใหม่มา เขาถามมาว่าจะไป
เผ่าตรงไหนไหนใด ๆ เกดถ้ากระหม่อมหรือจะไปตั้งว่าการรณรงค์
นั้น ประเด็นสำคัญแต่ในองญาตติยที่ ไม่ใช่ปัญหาที่เขาไม่รณรงค์ออก
หวังว่าแล้วเขาคงจะตั้งไปปรกตามมาให้ เมื่อได้ทราบความละเอียดว่า
เป็นประการใดแล้ว จะเดาถวายมาที่หลัง

หญิงแดงกับหญิงโหดไปเอาเมฆวานขึ้นนี้ ถ้าจะขอเข้ามาเผ่า
พระบาท แม่ได้จับปลาน้ำแข็งส่งฝากมาถวาย

ศวมลิจจรณล้วนแต่จะโปรด

พร

บ้านจีนมะมอน ฮอลดี, ปีนัง.

วันที่ ๒๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖

ทูล จมเจจกรมพระนริศ ๑

หญิงแดงกับหญิงโหดซอกมาลงบึงเมื่อนึก ๓๗ เชิญถวายพระ
ทวดพระบรมวงศานุวงศ์ ๓๗ กับปลาดำแห่งที่เป็นนางของคุณ โศดำกมาให้ หม่อม
ฉันได้รับไว้แล้วด้วยความยินดี ขอขอบพระคุณ

ดูหญิงแดงกับหญิงโหดฝ่ายหม่อมฉันทูล ทพรพระภรรยาประ-
ทานอนุญาตให้มา พอดีได้เวลาเปลี่ยนชานาครักษาตัว ให้พินคนตั้ง
เป็นพระเศียรพระคุณอย่างขง เวียงการทูลด้านนี้ถูกเป็นอันลงรอย ด้วย
กระทรวงการต่างประเทศเอากำหนดที่ประทวนอนุญาตเป็นหลักฐานหนึ่ง
ตั้งเดิมทาง ถ้าเป็นได้เช่นนั้นเดิมไปก็ไม่มีเหตุที่จะเกยงอน ที่โปรด
ประทานอนุญาตแก่หญิงหง ๒ กำหนดที่หนึ่งขอจากเหลือเพื่อ

ทพรปรารภทวงหม่อมฉันคงอธิบายที่ประทามมา หม่อมฉันรู้สึก
เจ็บใจและเศร้าใจ และหม่อมฉันก็จะทูลสั่งของในเรื่องนี้ เพราะคง
หม่อมฉันเอง เมื่อก่อนเคยคิด ทวงเจ้านาย ที่เด็ด ไปอยู่ชวธาข้างนั้น
เนื่อง ๆ ต่อเมื่อไปพบพระองค์ท่านตัวเอง ท่านตรัสเอาโปรดคนและทรง
ชี้แจงความผิดของฉันให้เข้าใจ จึงกลับเห็นความจริงเป็นล้นด้วย
ล้นคุณพระองค์ แลเห็นพระระเบียบทางพระศาสนาว่าใจเป็นใหญ่ ใจได้
ความชั่วให้เกิดชั่วจางน วิจารนเท่าให้เกิดถ่วง ถ่วงทำให้เกิด
เจตนา มีที่อยู่ไกลมีใครอะไรในกิจการบ้านเมือง ก็จักรวหารนก็
มีใครมี ความถ่วงถ่วงถ่วงของ เจตนาอันน้อยลง ใจเป็นชนบคชชน
พ้นจากความชั่ว หรืออาจว่าโดยหลักคือเป็นศความว่าคำญนเอง อาจ
ความดีมาทเช่นทรงปรารภ จากแต่เกษมจรไม่มีความชานมากทวงรู้สึก

เลือดร้อนซึ่งแห้งอย่างใด ความลำบากทรมานแก่เราของชน
 เช่นหญิงเหตุดีไปจนเงินแบ่งคนแบบคน ฐานะของทางฝรั่งจนแฉะ
 แฉกๆ เขาชอบจนเป็นมรดกกับเราทั้งนี้ กระจุกตัวอย่างตั้งพวกมลายูทั้ง
 มีในรายชื่อบททางด้านข้างแฉะด้านที่ตงเรอต์ Canton Hall และพวก
 ฝรั่งตรวจค้นหาโดยพวกคุณเคยเป็นมิตร ไปมาหากันกับพวกเราแต่ขอ
 พวกฝรั่งเป็นชนข้าราชการแต่พวกพ่อค้าคฤหาสน์มากมายนาน ทาง
 ฝ่ายเราเองที่ประพฤติความเรียบร้อยก็ปรากฏจะอยู่เงียบ ๆ ไม่เข้า
 สัมผัสกันให้ชนเรอชอง ในเรื่องที่จะอ่านมากแต่ครั้นอย่างใดนั้นขอให้
 อ่างพระทัยไม่คิดซึ่งทรงพระศีกกทองใบ มีแต่ครั้นจริงแต่ ๒ อย่าง คือ
 เมื่อต้องการจะรู้โรหาหนึ่งซึ่งสืบไม่ได้ เช่นเรื่องที่ควรตั้งถามมาถ้ง
 ตำแหน่งราชการของกรมหลวงธวัชวงศ์ปรีชา แต่แรกก็ชนชนจน
 บัญญา ไปตรวจคดีหม่อมชัพพทนต์ซึ่งราชสกุลตวงค์ เป็นคดีอย่าง
 เดียงท่ายเฉื่อยไปพบเจ้า ว่าใครทรงกำกับกรมหม่อมวงศ์จึงจำมาขอพูด
 ไปได้ แต่ความลำบากของกรมทางแก่ ด้วยเขียนหนังสือส่งเขาไป
 ถึงนายสมบุญ โชติจิตร ให้ส่งหนังสือถึงกรมมาให้ เพียงแต่เขียน
 เวลาสี่ปาทะ ๑ แทนที่จะทำให้เจ้าโรจิตรได้ภายใน ๓ นาที แต่ความ
 ตงมากออกอย่างหนึ่งใดใครจะมีเพื่อนพดพดกันให้ถึงใจนั้นแก่ยาก เมื่อ
 คิดหาดีไม่ว่าซากใดใครเป็นเพื่อนพดก็เห็น ชนเพราะเห็นแต่ท่านพระ
 ของคนเดียว จะเชิญเสด็จออกมากไม่ได้ ได้แต่เขียนจดหมายพันพดกัน
 กับสี่ปาทะตวงค์ ๑ หรือ ๒ ครั้ง หญิงทูนมีความเห็นว่า จดหมายที่ม
 ไปมาในระอ่างพระของดีท่านกับหม่อมฉัน จะเป็นของดีสำคัญในทาง
 ความรู้ ขยให้เก็บรักษาไว้สำหรับพดพ ในอนาคต นับเป็นความเห็นของ

ฉัน มั่นจะมราคาเพียงไรก็ประมาณไม่ได้เอง แต่ก็ควรจะเขียนมัน
ให้เรื่อยไปอย่างนี้ เพราะให้มีความรื่นรมย์บันเทิงใจได้จริงๆ เข้าใจว่า
เหมือนกันทั้ง ๒ ฝ่าย

ควรมีควรแต่ใจแต่จะ ไปรด

คำ ๖๖ พระพิภพ

x x x

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๐

กราบขอ สวมเศียรกรมพระยาตำราฯ ๑ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหุดลงวันที่ ๑๕ เดือนนี้ ใต้ร่มประชนแดง เป็นยา
หอมย่นหนึ่ง ซึ่งใต้ร่มประชนแดงทำให้ชื่นใจ เพราะในกรุงเทพฯ
ก็ไม่มีใคร กรมชชนชัยนาทเคยไปมาหาสู่ต้นตนาทณเด้นยบ่าง เดยอน
ก็เบ็ดไปเขาเต่าเตี้ยแดง แต่บอกว่าจะกลบปลายเด้นน

เวียร ได้ตักที่เสด็จไปทอดพระเนตรนนั้น ภายหลังได้ไปทอดที่
นชกตั้งตอน พวงนกที่ของเดยอนนไปเที่ยวกรุงเทพฯ ๑ เกดถะระหม่อม
พมเราไปชมพระบรมมหาราชวังจนอชยามาก รูดักเปล่งใจทีเบ้นเวลา
บาย ๒ โมง แดครอชนเปรียงจนไม่ชยาคไปข้างไหน แต่เขาแซมสน
ประพุดตลงว่าเป็นเนืองหนาว ได้เดียดักทาดไปนั่งเด้นกันตามเกาะ
โตคณไมรมณนามถลงวัดพระศรีรัตนศาสดารามกัมี พวงนหญิงไปนั่ง
เด้นกันเบ้นถลุม ๆ ที่กระตางคณไมคตนาทพระทณงศกรกัมี ตนาช่นก

ตั้งสารหญิงทอัย จะตอชงไปนั่งพาทาทนาทไปเดยอน ๆ แต่กจะ
เบ้นประโยชนช่นถาเดค เพราะจะเด้น ไรศกยไซเจมณนชยางหนึ่ง กบ

ทงจะเม่นยนาไทย ไทคานเนทนต์มยโมดาทงอถกขยงทง พงพูนน
ลจกรมชากวคคยขงชวชนกโมธนาจรงไศ เพราะธมฐานแห่งความ
เจบยชมปรกอบด้วยเทศภวชนอกนากรรทบด้วย ถ้าหากมธโรมา
กรรทบก็อาจทำใหทกตบไม่ส่นายไปชกกไศ

เรื่องแรกกตงนพ เม่นเนทรรบาคตงนากับพอกทมิพอยางท
ทงพระศาร ชชกตงจรงนากับเนตรชยกับพอกทมิพ ชานบุญเวอนท
กรวยทอนเน กรวยทงเทาทเห็นเม่นชยโมบคณ คือไปจจะเปดย
แปลงช่นแดงฤทไศตามช่นตางชงพอกทมิพอยางไรก็อาจเป็นไศ เกด
กรรหมอมชยจะไทยพ้อเจ้าปรกณสร้งทมาเม่นนาย พันกทำแกพอก
นากชวคจรงนชอกเหมชนทงจวเป็นชคคเคยชาน มันทนตบัญญัติ
คชงคยลคคยคคคยทง เป็นเทคไทเอชเม่นช่นตางไปไศ เกด
กรรหมอมจวไศวเกดากรรหมอมเคยชนใหญ่โตททง ครกกับคณบ
นพพระบาททงจรงก เป็นนายททวเรเดเนารกทมา ลวอเคยชกกับคณ
เชว ทากะไรไม่เม่นแกนช่า พระยาชยทงไศทงเชวไปเม่นนายททว
มร่น เชนมประด่งคจะไทททวเรอคคณ ชนคจรงเงงเคยชกนโดยค แต่
ทาทาเช่นนโม เขาจะไกรเทยวคคณททวเรอไททงเงวเคยช โดม
เพชจะไศคคคใหม่ พอกททวเรอชนพากนเห็นทาทาเกดากรรหมอมให้
การกระทำชงสร้งมากนวย เกดากรรหมอมตั้งให้โดมกับคณบชชก
จากราชการทนต์ หากพระยาชยทงมาชไทยจวชคจรงกแลจวท
นิต เกดากรรหมอมเห็นแกพระยาชยทงจรงชชนกไทยให้ แต่กไม่
ชยในราชการไปไศน่านเทวไศกคคชงชก

เรื่องเขาจะม่งานบใหม่กน ความทีเคยความชงมากชนนพ มีเรื่อง

คำ "เดร" ได้เล่นที่ต่างจุดในกฎหมายพระเจ้าผู้ศักดิ์มาให้
ทุกแห่ง ปรากฏอยู่ในระหว่างภิกษุสงฆ์กับเขา เป็นพระภิกษุสงฆ์เดร
เดร จะได้เดรไปเรียนตามสมเด็จพระอนันตคุณ แต่ถัดจะบอกอะไร
ไม่ได้เพราะแต่ไม่พอ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

x x x

บ้านขี้นมะมอน ซอลลี, ปันัง,
วันที่ ๒๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑

ทูล สมเด็จพระบรมราชาที่ ๖

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๕ มีนาคม อานพืด
เพ็ดฉน ถ้ามรรคที่จะทอดในตั้งปีละหระ ๒ เรือง คือเรืองชาวเดาตอ
เกี่ยวกบอองกฤษและญูนเรือง ๓ กับรายงานการทอได้ไปด โรงเรียน
คอนแวนต์เรือง ๓ นอกจากนั้นเรืองปอกรและอานเดกพอย

การเดาตออะไรตออะไรต่าง ๆ มีนศด้ายกบวิทญุกระเจายเจียง
คนชย โกดศนรวิโดยนมากไม่ชาทวัน ชยห่างชอกไปกโดยนน้อยเขา
เพียงบั้งขงไม่พนกระแต่เจียงตอ แต่พกนกันห่างชอกไป ควมมี
หนังสือพิมพ์ชาวสงชอกมาจากกรุงเทพ ๓ ตั้งปีละหระ ๒ ครั้ง แต่
หม่อมฉันก็ไม่ใครเขาใจได้ เพราะอานแต่หนังสือมาชอกโตมด้อย่าง
เดียง แต่คนชนเขารบหนังสือพิมพ์พราภาไทยชยงนบนำชยงนบง
เวลาพมปะกมกเดาตอกันพัง กระมดเจียงชาวตอชงงชาททวยปรรการ
ฉน แต่ชาวตอทพมาแต่ก่อนมีไม่แปลกประหลาดเหมือนเรืองทตอ
เกี่ยวกบอองกฤษและญูนซึ่งเกิดในศอนัน เพราะเดยตามไปตงทงดอ

คำหนักปลายเนิน คลองเคย

วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๔๗๖

กราบทูล สมเด็จพระราชาธิบดีฯ ทราบฝ่าพระบาท

เกล้ากระหม่อมขอประทาน โทษที่จะรบกวนกราบทูลถามด้วยความสนใจ ไม่ทราบเรื่องราวพอที่จะประกอบทางพิจารณา ด้วยว่า เจ้าศักดิ์ประเสริฐ ภูค้ำแก้วภูคาทนต์เกล้าฯ ถวายขอพระราชทานยกบ้านเรือนในกรุงเทพฯ ฯ แห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อย้ายอาศัยเป็นถิ่น เป็นภูคาทนต์เกล้าฯ ถวายก่อนเสด็จพระราชดำเนินออกไปนอกพระราชอาณาเขตต์ แต่เจ้าพนักงานเขาส่งไปให้ รุมนครวัดพิจารณาก่อน โดยพระราชกำหนดว่า รุมนครวัดมีหน้าที่รับผิดชอบแทนพระองค์ในการที่จะเกิดขึ้น ต้องให้ตรวจดูความเห็นมาก่อน บัดนี้ รุมนครวัดถวายความเห็นว่าควรยกภูคาทนต์เกล้า

เกล้ากระหม่อมตรองดูฎีกา มีความปรากฏเหมือนท่านเจ้าศักดิ์ประเสริฐ ภูค้ำแก้วภูคาทนต์เกล้าฯ จะนบทรอดงานเจ้านครเจ้าปาศักดิ์ ซึ่งกรมกตเข้ามาขึ้นของพระเดชพระคุณ เป็นท้าวจระเมตตาแห่งเมืองไชโยเมืองไชโยเดกนอบเขาใจอาศัยอยู่ในกระทรวงมหาดไทย เกล้ากระหม่อมสงสัยว่าจะเคยมีว่าเป็นสมมติความชอบคล้ายพอกเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ เพราะท่านเจ้าปาศักดิ์แรกยกให้แก่ส่งเสด็จด้วยยศก่อนเมืองมณฑลของ แต่ทรงกตสันต์แต่ความซึ่งตั้งทรงนั้น ไม่ทราบความที่แน่แท้จึงได้ทูลถามมา หวังว่าฝ่าพระบาททรงทรงทราบดี หากทรงพระเมตตาตรัสชี้แจงให้ทราบเรื่องได้ จะเป็นพระเดชพระคุณต้นเกล้า

ในโอกาสนี้ ขอประทานกราบทูลว่าฉันไม่ตั้งใจให้ทราบฝ่าพระบาทด้วย หม่อมเจ้าขจรศักดิ์นันทเดชมณฑลเมื่อวันที่ ๒๖ เป็นโรคปอด

ไปหมด แคว้นเมืองนครจำปาศักดิ์ตั้งอยู่ในพระราชอาณาเขตต์ เพราะ
ตั้งอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง เจ้ายุติธรรมธรเจ้านครจำปาศักดิ์รักษา
ชายพระราชอาณาเขตต์อยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ ฝรั่งเสด็จพยายามถอย
ถอยมาจะให้ไปครองเมืองจำปาศักดิ์ใหม่ซึ่งเสด็จจะตรงทางฝั่งซ้าย เจ้า
ยุติธรรมธรไม่ยอมไป แต่วางข้อหมายด้วยเป็นมิตรไมตรีกับฝรั่งเสด็จ
เป็นเหตุให้กรมหลวงพิชิตฯ ทรงตั้งสัตยาเจ้ายุติธรรมธรเขาใจออกหาก
คิดอ่านจะให้ฝรั่งเสด็จเอาเขตต์แดนเมืองจำปาศักดิ์ทางฝั่งขวาไปรวมกัน
ด้วย ใต้แสดงถึงความตั้งสัตยาถึงหม่อมฉัน แต่หม่อมฉันวางใจเป็น
อุเบกขา ด้วยคิดเห็นว่าเจ้ายุติธรรมธรรอยต่อแถม เป็รียบเหมือน
เป็นหนึ่งหน้าไฟ อาจจะทำคบกับฝรั่งเสด็จเพียบซึ่งกนกนภฯ กุมได้แต่ง
ฮาการอย่างใดให้เจ้ายุติธรรมธรเขาใจว่าหม่อมฉันไม่ไว้ใจ แต่การที่
กรมหลวงพิชิตฯ ทรงตั้งสัตยา ทรบไปตั้งเจ้ายุติธรรมธรจาก
เมืองอุบล

๓. ๓๑ ๖. ๓๓๖ เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จกลับจาก
ยุโรปครั้งแรก มีการตั้งโทษเป็นการใหญ่ เจ้าเมืองประเทศราชเขา
มากรุงเทพฯฯ ด้วยกันหมด รวมทั้งเจ้ายุติธรรมธรรด้วย เขามากรา
วณเจ้ายุติธรรมธรพาดูกชายเขามาขอโทษหม่อมฉัน ๓ คน คนใหญ่
ชื่อไรเวดจันนากไม่ออก แต่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเบณฑเจ้า
ราชศษย์ในคราวนั้น ตกข้อต้องคนพึงรู้หนังสือเจาชย (คือเจ้าศักดิ์
ประเสริฐ) คน ๑ ชื่อเจ้าแวน ภายหลังได้เบณฑเจ้าศักดิ์กตประดัช
และได้เบณฑานหนึ่งปลัดเมืองแพะ แต่เคยจนค้ายเสียแล้ว คน ๑
เมื่อพาดูกมาโทษเจ้ายุติธรรมธรได้แต่งแสดงความโทษซึ่งทุกตั้งสัตยา
เขาใจออกหากจากพระเจ้าชยหัว จึงพาดูกเขามาโทษหม่อมฉันไว้ให้

เห็นวายเป็นความกตัญญู ด้วยกีดกันพระเจ้าพระคุณของพระเจ้ายอหวน
ในพระราชวงศ์อยู่ในชาติ หม่อมฉันจึงรบดกชายโง่กตัญญู
(ตรงนุ่งด้วยยอหวนโดยยอหวน ๗ กง ๓ คน หรือจะได้อีก
ราชคนยอหวนไปเมืองจําปาศักดิ์กับเจ้ายศธรรมจําไม่ได้)

๓. เจ้ายศธรรมจําไปไม่ยกกลองพราดอ พอดีชาวหม่อมฉัน
จึงไหลลุดบอดอกไปเมืองจําปาศักดิ์ทั้งหมด เพื่อไปจัดการศพบิดา
และรวมพรรค ในเวลาเมื่อตกเจ้านครจําปาศักดิ์ยังอยู่ที่เมืองจําปาศักดิ์
นั้น ถึง ร.ศ. ๑๒๒ ไทยทำหนังสือสัญญาปักเขตแดนกับฝรั่งเศส
ที่ฉะลวณ ๓ ตามเขตแดนในหนังสือสัญญานี้หม่อมฉันไปเมืองจําปาศักดิ์ทาง
ฝั่งขวาตกไปเป็นของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสเกิดยกกองทัพเจ้ายศธรรมจํา
ทั้ง ๓ คนนั้น จะให้เจ้ายศธรรมจําเมืองจําปาศักดิ์ และจะส่งเจ้ายศ
ธรรมจําไปเรียนภาษาฝรั่งเศสที่เมืองไซ่งอน เจ้ายศธรรมจําหนังสือ
ฉบับเข้ามาปรึกษาหม่อมฉัน หม่อมฉันตอบแนบไปให้รับตำแหน่งทำการ
ให้ฝรั่งเศส เพราะมีพระนงาฝรั่งเศสเขาพอกษณมาตั้ง องค์พระกต
เจ้ายศธรรมจําได้ความเคียดชัง เจ้ายศธรรมจําได้ทรงของเมือง
จําปาศักดิ์มาจนทุกฉบับ ล้วนเจ้าศักดิ์ประเสริฐนรินทร์ไปเรียนวิชาที่
เมืองไซ่งอนตามความประสงค์ของฝรั่งเศส แต่เมื่อจะไปหนังสือฉบับ
เข้ามาบอกหม่อมฉัน ว่าเมื่อใดจะหาแล้วจะกลับเข้ามารับราชการใน
กรุงเทพฯ ๗ ขอย้ำให้ส่งสัญญาเขาใจออกหากแต่ ในเวลานั้นหม่อมฉัน
ก็ไม่เชื่อ นึกว่าไปฝากขายกับฝรั่งเศสก็ไม่ยอมหนังสือ แต่เจ้าศักดิ์
ประเสริฐนรินทร์ไม่สมัครอยู่กับฝรั่งเศส ก็ทรงเมืองจําปาศักดิ์กลับมา
กรุงเทพฯ ๗

๔. หม่อมฉันได้รบพยานบางเจ้าศักดิ์ ประดิษฐ์มาคนเคียดชัง
ถึง ๓ ปี พอเจ้าศักดิ์ประเสริฐนรินทร์เรียนภาษาฝรั่งเศสสำเร็จ แดงออก

จากเมืองซึ่งชนตรงมากรุงเทพฯ ไม่กลับไปเมืองจำปาศักดิ์ เมื่อ
มาพร้อมกันทั้ง ๒ คน จึงได้รบพระราชทานสัญญาบัตรเป็น เจ้าศักดิ์
ประเสริฐ คน ๑ เจ้าศักดิ์ประสิทธิ์ คน ๑ มีตำแหน่งราชการใน
กระทรวงมหาดไทยต่อมา แต่เมื่อหม่อมฉันออกจากมหาดไทยแล้ว
เจ้าทั้งสองนั้นจะใคร่รับตำแหน่งหน้าที่ ๓ บ้างหม่อมฉันไม่ทราบ เมื่อ
ขึ้นไปมณฑลพายัพ หม่อมฉันไปพบเจ้าศักดิ์ประสิทธิ์ที่เมืองปัตตานี
เมืองแพร่ แต่เจ้าศักดิ์ประเสริฐนั้นรับราชการกระทรวงมหาดไทยอยู่
ในกรุงเทพฯ มักไปมาหาสู่หม่อมฉันเนื่อง ๆ ในตอนหลังนัดหม่อม
ฉันจะจัดคนคนลงมาก เรืองประวัติของตักเจ้าบุตรบรรพบุรุษแห่งตอง

๕. ที่ท่านทรงพระดำริจะประทานอันเคราะห์เจ้าศักดิ์ประเสริฐ
นั้น หม่อมฉันเห็นเป็นการสมควร เพราะพวกนั้นมีความกตัญญูต่อ
พระเจ้าอยู่หัว หรืออาจจะเรียกตามสมัยนี้กันว่า มีความกตัญญูต่อ
ประเทศสยามเป็นแน่แท้มาถึงต้องช่วยกัน จึงอธิบายทั้งหมดมา

ศกรมักควรแจ้งแต่จะโปรด

๓๖ ๖๖ ๖๖

x x x

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๓๓ มีนาคม ๒๔๗๐

กราบทูล ส้มเต๋จกรมพระยาคำรง ๑ ทราบฝ่าพระบาท

เกล้ากระหม่อมพร้อมภรรยา และ ลูก หลาน ขอถวายพระพร
ความลำบากยากแค้นทางหม่อมฉันมาลงฝ่าพระบาท จึงปลัดไปพร้อม
ด้วยบิดา ความจะตักถวักขงเขามาแทนที่พร้อมด้วยบิดาใหม่ จึงทรง
พระเกษมสำราญพระทัยพร้อมด้วยพระญาติทุกหมู่เหล่า

ด้วยพระหัตถ์ลงวันที่ ๒๐ มีนาคม ใต้รับประธานแลดู การเขียน
หนังสือถกกันนั้น เป็นแต่การเดินเล่นของผู้เขียน ที่จะเบียดประโยชน์
ไปถกคนอื่น ๆ นานายกจะหวง ถ้าเบียดเอาเขาจะฟัง ถ้าเบียด
ก็ไม่มีใครได้ใจ

โดยเหตุที่วิ่งไปและทอมมาด้วยเรื่องราชบัณฑิตยสถาน ทำให้
เกิดมรดกตกชงอย่างหนึ่ง คือในกาตอศึกษาวิชา ราชบัณฑิตยสถาน
เคยมีประกาศให้แต่งหนังสือสำหรับเด็ก ซึ่งมาปรกจวกับพระราชทาน
รางวัล แต่ราชบัณฑิตยสถานเองตามบ้านแต่เก่าแต่กรชาติ จรมใคร
ประกาศไปตามเคยหรือไม่งไรทราบ เป็นแต่กวดักชงมาว่า ถ้า
หากหนังสือออกตามเคย คำนำที่เคยทรงพระราชทานพิมพ์จะคงตกเป็น
หน้าปกแต่ถ้ากระหม่อมแต่งไปแทนพระองค์ จรดของนักครุเตรียมทำ
ทางไว้ ขอบประธานความทูลหาวิธี จะแต่งคำเน้นทางไปอย่างไรจึงจะดี

เมื่อวันที่ ๓๐ เป็นกำหนดเคยประชุมเจ้านายรับพระราชทาน
นำสั่งฯ โดยยกหมายให้เสด็จมาประชุมกันตามเคย พอดีพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราช
โอรสเสวยพระราชทานพรแก่เจ้านายแทนพระราชทานนำสั่งฯ ได้นำ
ออกอ่านประกาศในที่ประชุม และได้แต่งโอรสของเจ้านายที่จะได้
สั่งโปรดเกล้าฯ ด้วย ความถวายบังคมรับพรและถวายพระพรออก
ประกาศด้วย ต่ใจที่เจ้านายเสด็จมามาก ไม่ร้องแรงแยงอย่างนักถกต่อ
แต่ขงวิสัยดังตใจที่เจ้านายผู้ชาย ชนบรมวงศ์มีแต่เกล้ากระหม่อมคน
เดียว กรมพวงคำประสูตเป็นผลกบไปอยู่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
ถ้าการวัดคเนอรายออกแล้ว แต่หม่อมไม่รับรองว่าพันชนตราย ร้องว่า

พระชนม์มากแล้ว เขาไม่ได้แจ้งตั้งมูอยู่เลย แต่เกิดอาการเหมือนมีตุ๊ก
 เห็นว่าผีกับมดเกิดแต่โรคเบาหวาน ถ้าหากเป็นเช่นนั้นก็ใหม่ทอง
 กรมขุนชัยนาทนเรนทรจะกลับมากันใหม่ ในการประชุมคราวนี้ กรมวงจ
 ติศกว่าแต่ก่อน มีกระทรวงมาให้ตั้งพระนามกันด้วย เป็นการต
 ครอบงำได้ง่ายๆ ใครมาบ้าง เราจะเขียนเล่มส่งไปถวาย เกิดอาการ
 ก็ช่วยให้พิมพ์คำถวายพระพรประพราไปถวาย เจ้านายพวกวงศ์เก่าจะ
 มาได้ก็มากันหมด มีชายคี่ ชายฉัษ ชายแฉ้อ หญิงจง หญิง
 มารยาตร หญิงแก้ว หญิงไต้พศ หญิงกุมาร หญิงเพียร ไม่เขียน
 ชื่อวงศ์ใครก็ได้ หญิงจงได้พิมพ์ใหม่แล้ว สวังททานนยขอว่าได้พิมพ์ใหม่
 ตรวจกันว่าชายคี่ ๑๕ ปี เกิดอาการเหมือนเห็นขน จะตั้งคงชื่อว่า
 อ่าง ๑๕ ปี อย่างเดียวกับพระพุทธรูปที่สุโขทัย

เมื่อจะไปโปรดเกล้าเจ้าพระยามุนเณตร พบกรมหมื่นพิทยาสถกรณ
 เกิดอาการเหมือนปราศรัยเชต และขกคิดว่าได้ไปททพระสมุต ๒ คน
 แต่ไม่มีเวดตาจะแหวไปเยี่ยมเยียนเชต เขบออกว่าเชตไม่ได้ไปคอก ไม่
 มีอะไรจะทำ ไปกเป็นจวดเศอรเช่นเดียวกับเกิดอาการเหมือนเหมือนกัน

ควรมีตวรแล้วแต่จะโปรด

พร

